België in de Tweede Wereldoorlog. Deel 4

Het verzet

Paul Louyet

bron
Paul Louyet, *België in de Tweede Wereldoorlog. Deel 4: Het verzet*. DNB/Uitgeverij Peckmans, Kapellen 1984

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/louy001belg02_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

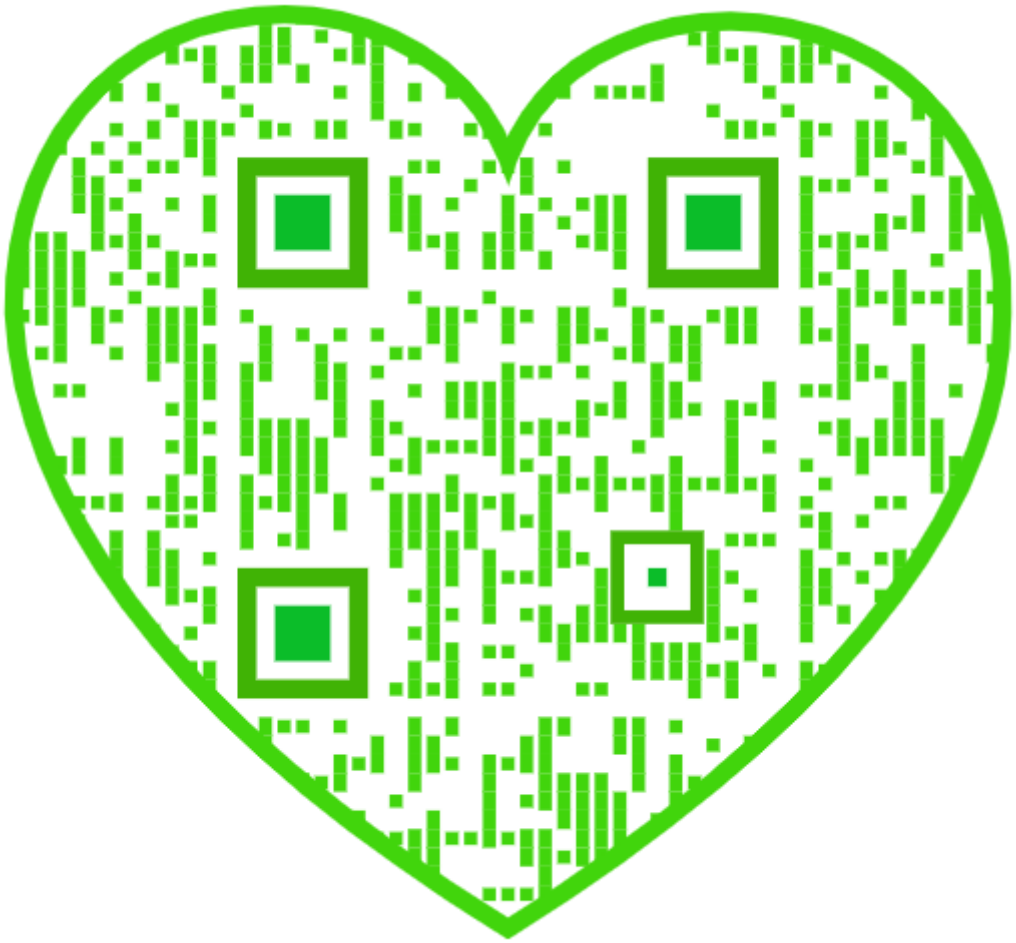

Ten geleide

Iemand, die een leidende rol heeft gespeeld in het verzet en dit ook betaald heeft met twee jaar concentratiekamp, maakte de volgende opmerking:

‘Het is geen zeldzaamheid geweest, aan het einde van de oorlog en bij mijn terugkeer uit de kampen, mensen in België te ontmoeten die tijdens de oorlog eerder op de achtergrond waren gebleven of die helemaal niets hadden gedaan. Die waren plotseling grote helden geworden, die zich tooiden met de pluimen van anderen, die er niet meer waren om ze op te eisen... Als ik niet teruggekomen was uit Duitsland, dan had waarschijnlijk niemand ooit over mijn dienst gesproken en dan had ikzelf nooit bestaan...’

Dat toont, beter dan wat ook de moeilijkheid aan om over het verzet onweerlegbare zaken te zeggen. Het is eigen aan de ondergrondse beweging dingen te doen zonder getuigen, zonder documenten, zonder bewijzen; het is bijgevolg ook moeilijker om er over te schrijven, zonder onmiddellijk bekritiseerd te worden, meestal terecht. Vandaar waarschijnlijk dat tot op heden, met uitzondering van enkele beknopte overzichten, geen enkele ‘Geschiedenis van het Belgische Verzet 1940-1945’ het licht heeft gezien en de studie, nodig voor onze opzet, alleen maar heeft kunnen steunen op fragmentarische publikaties, monografieën, memoires, enz. en op de getuigenissen, waarvan de fragiliteit spreekwoordelijk is.

Het is dus zeker niet de ambitie van dit boek, dat de BRT-televisiereeks ‘Het Verzet’ begeleidt, te worden beschouwd als een wetenschappelijk gefundeerd historisch werk. Wel hebben we getracht, zowel in het boek als in de programma's, perspectief te geven, te relativeren en een niet al te onjuist beeld op te hangen van wat er tijdens de oorlogsjaren in de schemering gebeurde. Zelfs dat is geen gemakkelijke taak geweest. Het past dus een woord van dank uit te spreken aan allen, die de opzet hebben mogelijk gemaakt. Ik vermeld hier graag de Wetenschappelijke Commissie en haar voorzitter. Professor A,. Verhulst, die alle programma's van de reeks België in de Tweede Wereldoorlog’ begeleidden. Ook en in het bijzonder de leden van de werkgroep ‘het Verzet’,, Prof. J.L.Charles, Prof. J. Verbruggen die een uitgebreide inleidende tekst schreef en voorzitter Nic Bal, die het onderwerp hun bestendige aandacht hebben geschonken en bakens gezet waar het nodig was. Mijn dank ook aan de realisator van de reeks, Guido Martens, voor zijn onvoorwaardelijke inzet van elke dag, ook op het inhoudelijke vlak. Ten slotte, en meest van al nog, wil ik mijn waardering uitspreken voor mijn gesprekspartners, de mensen uit het verzet die het allemaal hebben meegemaakt. Zonder hun medewerking was er geen reeks geweest en ook geen boek. Aan hen mijn oprechte dank en mijn diepe bewondering.

Paul Louyet

1

2

3

4

5

6

7

(1) Kardinaal Mercier
(2) De burgemeester van Brussel, Adolphe Max
(3) Adolphe Max in Duitse krijgsgevangenschap
(4-7) De IJzer 1914-1918

Deel 1 Na de nederlaag

1 Het nawee

‘Het gezag van de bezetter is geen wettelijk gezag; niemand is hem achting en gehoorzaamheid verschuldigd. Het enige wettelijke gezag in den lande is dat van de Koning, de regering en de vertegenwoordigers van het volk. Hun gezag is het enige waaraan wij genegenheid en onderdanigheid verschuldigd zijn.’

In deze termen spreekt Kardinaal Mercier het Belgische volk toe tijdens zijn Nieuwjaarsboodschap op 1 januari 1915. Hij spoort niet aan, geeft geen richtlijnen maar stelt alleen vast wat de bevolking sedert 4 augustus 1914, dag van de Duitse inval in het neutrale België, spontaan als gedragslijn heeft aangenomen.

Spectakulaire gebaren bevestigen telkens weer haar permanent protest.

Zo zullen ter gelegenheid van de eerste Nationale Feestdag na de bezetting van het land, op 21 juli 1915, alle huizen, kantoren, fabrieken, winkels, drankgelegenheden, restaurants, theaters, bioskopen, café-concerts sluiten ten teken van rouw.

Zo zal de burgemeester van Brussel, Adolphe Max, op alle muren van de hoofdstad doen aanplakken dat de defaitistische berichten, die de Duitsers publiceren over de geallieerde oorlogvoering, gelogen zijn. Hij zal hiervoor in september 1914 naar Duitsland worden gedeporteerd.

Enkele maanden nadien, in januari 1915, is het de beurt aan alle Belgische gemeentebesturen, die ‘en bloc’ weigeren de Duitsers de namen te geven van de Belgen die sedert de Duitse inval zijn uitgeweken. Een jaar later weigeren ze weer ‘en bloc’ de Duitse overheid de lijsten van de werklozen te overhandigen.

In 1917 neemt het hele Ministerie van Justitie, van de hoogste tot de laagste ambtenaar, zijn ontslag als protest tegen de door de Duitsers gedecreteerde administratieve scheiding van het land in een Waals en een Vlaams gewest. Een jaar later, begin 1918, zullen alle Belgische rechtbanken het af laten weten en, wegens de aanhouding en deportatie van hoge magistraten die het hadden opgenomen tegen de collaborerende Raad van Vlaanderen, het werk neerleggen tot het einde van de oorlog.

Ook op industrieel gebied hebben de Duitsers het verre van gemakkelijk met het bezette België. Steunend op het artikel 115 uit het Belgische

strafwetboek, dat samenwerken met een bezettende mogendheid strafrechterlijk beteugelt, weigeren de Belgische industriëlen welke activiteit ook voort te zetten die de vijand zou kunnen dienstig zijn en sluiten ze de belangrijkste fabrieken. Als gevolg hiervan zullen de Duitsers een deel van de Belgische industrie ontmantelen en een aantal werkloze arbeiders deporteren, wat de sympathie van de bevolking voor de bezetter uiteraard niet zal vergroten.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog is er in ons land een ongewone unanimiteit geweest, één en dezelfde anti-Duitse houding, die door alle lagen, standen en klassen van de bevolking werd aangenomen in om het even welk landsgedeelte.

Men zou bijna geneigd zijn te zeggen dat dezelfde unanimiteit tot stand gekomen is tijdens de eerste maanden van de Duitse bezetting in de Tweede Wereldoorlog, maar dan precies andersom, wanneer men de volgende twee teksten leest.

De eerste is van de hand van de toenmalige gouverneur van de Société Générale de Belgique, Alexandre Galopin, als het ware de economische koning van België. Galopin schrijft op 15 juli 1940: 'Deze geestesgesteldheid (van de Belgische bevolking) is niet van aard een houding van hardnekkig verzet in de hand te werken...'. Paul Struye, die later voorzitter van de Belgische Senaat zal worden en tijdens de bezetting, ten gerieve van de Belgische regering in Londen, geregeld peilde naar de openbare mening in ons land, zegt over de beginperiode van de bezetting:

'... Er was geen spoor van vijandschap tussen de Belgische bevolking en het Duitse leger.'

Wat is er gebeurd? Waarom reageert men op hetzelfde feit, de niet-geprovoceerde aanval van een groot en machtig rijk op een klein, neutraal, ongebonden en vreedzaam land, op een zo totaal verschillende wijze in 1914 en in 1940?

We kunnen veel redenen op een rijtje zetten.

In 1914 heeft de strijd om het grondgebied veel langer geduurd dan in 1940. Het Belgische leger heeft voortdurend weerstand geboden en de verdediging van versterkte stellingen als Luik en Antwerpen hebben het de Duitsers moeilijk gemaakt en de geallieerde Franse en Engelse legers de mogelijkheid gegeven om zich te organizeren. Wanneer het Belgische leger zich dan in de Westhoek van het land in gaat graven, zal het de hele oorlog lang dit gedeelte van België uit de handen van de vijand kunnen houden. Dit betekent dat het staatshoofd, Koning Albert, tegelijk opperbevelhebber van het leger, tijdens de hele duur van het conflict op Belgische bodem blijft. Het betekent ook dat het Belgische leger voort blijft vechten, dezelfde offers brengt als de andere geallieerden en België de legende ingaat als 'brave, little Belgium'. Elke samenwerking met de bezetter betekent noodzakelijkerwijze schade berokkenen aan Koning en regering, aan de 'jongens aan de IJzer'. In 1914 kan men zich zo iets nauwelijks indenken en wordt elke afwijking van de algemene regel zonder meer als landverraad geschandvlekt.

In 1940 ziet het er helemaal anders uit.

De krijgsverrichtingen werden op 28 mei 1940 gestaakt door de capitulatie. Het land is volledig bezet en er staat geen enkele Belgische soldaat meer aan de IJzer. De Koning is in het land gebleven en wekt de indruk de nederlaag te aanvaarden als een definitief gegeven, waarmee België het zal moeten stellen. Hij besluit trouwens zijn boodschap aan het leger en de bevolking op 28 mei 1940 met de woorden:

‘Morgen zullen wij aan het werk gaan met de rotsvaste wil het vaderland uit zijn puinen te doen herrijzen.’*

Zijn deze woorden wel geen aansporing geweest tot collaboratie met de vijand - zo hebben sommigen ze later weleens willen interpreteren - kan men ze ook moeilijk beschouwen als een oproep tot verzet.

Een tweede reden om het onderscheid in de mentaliteit van 1914 en 1940 te verklaren ligt zowel in de ontevredenheid die men in den lande voelt, de wrevel en de wrok tegen de vroegere bondgenoten Engeland en vnl. Frankrijk, als in de bewondering voor de Duitse overwinnaar. Wanneer het Duitse leger ons land aanvalt op 10 mei 1940 vreest de bevolking het ergste en niet ten onrechte. De Duitse inval van 1914 ligt nog vers in het geheugen van velen en roept de herinnering op aan heel wat euveldaden, waarvan o.a. Aarschot, Leuven, Andenne, Tamines, Dinant het slachtoffer werden. Daarbij komt nog

* Zie pag. 10 ill. 5

1

2

3

4

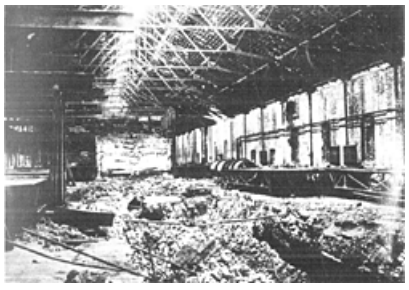

5

(1-2) De wegvoering van Belgische arbeiders tijdens Wereldoorlog I
(3-5) Belgische fabrieken, na hun ontmanteling door de Duitsers, tijdens de Eerste Wereldoorlog

1

2

3

4

Commando van het Belgisch Leger — Groot Hoofdkwartier,
GROOT HOOFDKWARTIER — 28 Mei 1940
STAF
1ste Sectie
N° 148/49

Soldaten,

Gehoel onverhoeds werd U een uitzonderlijk harde oorlog opgedrongen, doch manmoedig hebt gij gestreden om het nationaal grondgebied voet voor voet te verdedigen.

Uitgeput door een ongelijkeben strijd tegen een vijand, machtiger in aantal en sterker door zijn uitrusting, zien wij ons tot de overgave gedwongen.

De Geschiedenis zal bewijzen dat het Leger zijn plicht tot het uiterste heeft vervuld. Onze eer blijft onbevlekt.

Deze harde gevechten en deze slapeloze nachten hebben niet vruchteloos zijn gewoest. Ik bevel U aan, U niet te laten ontmoedigen, doch U waardig te gedragen. Moge uw houding en uw trots de hoogschatting van de wereld blijven verdienen.

Ik verlaat U niet in den tegenspoed, die ons pijnlijk heeft getroffen; ik houd steun te vinden over zee tot en dit over familiën. Morgen zullen wij aan het werk gaan met den reconstructie van het Vaderland uit zijn puinen in doen herrijzen.

LEOPOLD

5
(1) De Ridder-koning. Koning Albert tussen de Belgische soldaten aan het IJzerfront
(2) Een loopgracht in de Eerste Wereldoorlog
(3) Koning Leopold III bij de Belgische soldaten tijdens de meidagen van 1940
(4) Op de Grote Markt van leper, mei 1940. De uittocht van meer dan een miljoen vluchtelingen begint.
(5) De proclamatie van koning Leopold aan het Belgisch leger bij de kapitulatie

dat, sedert het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in september 1939, de geallieerde propaganda de Duitsers heeft afgeschilderd als een haveloze, uitgehongerde barbarenhorde waartegenover de Zwarte Ulanen van 1914 beminnelijk amateurs waren.

Wel, in mei 1940 stelt de Belgische bevolking met verbazing en - hoeft het gezegd? - kolossale opluchting vast dat de optrekkende soldaten helemaal niet passen in het apocalyptische beeld dat haar voorgetekend werd.[*1] Het Duitse leger is goed gekleed en gevoed, veel beter bewapend en geleid dan het onze of dat van onze verbondenen; het is ook een toonbeeld van orde en discipline. In tegenstelling met wat de burgerbevolking heeft ondervonden van de eigen soldaten, de Franse of de Engelse, begeven de Duitsers zich niet aan plunderingen of baldadigheden; meer nog, waar onze mensen het ergste vreesden is het nooit tot schanddaden gekomen. Waar de Duitsers zich toch aan de burgerbevolking vergrepen hebben als in Vichte, is het op kleine schaal geweest en zo uitzonderlijk dat weinigen in den lande er van afwisten. Nu mag het wel zijn dat deze lovenswaardige houding voortspruit uit strikte bevelen van het Duitse Oberkommando dat in België een vooruitgeschoven stelling zag voor de vijandelijkheden die nog voor de boeg lagen en geen moeilijkheden wilde scheppen waar ze vermeden konden worden; de overgrote meerderheid van de bevolking is er zonder kleerscheuren afgekomen en betuigt degenen die haar hebben gespaard heel wat dankbaarheid.

Deze erkentelijkheid gaat trouwens gepaard met een onverholen bewondering voor de volmaaktheid van het Duitse militaire beleid. De Belgen hebben nu zelf een staaltje ‘Blitzkrieg’ meegemaakt en aan den lijve ondervonden wat de Duitse oorlogsmachine vermag. België, met een leger van 600 000 man, verschanst in één grote versterkte vesting, houdt het niet langer dan achttien dagen vol. Zijn twee machtige bondgenoten varen niet veel beter en moeten de strijd staken, als Frankrijk, of zich uit het Europese vasteland terugtrekken, als Engeland. Het is symptomatisch dat de nederlagen van deze mogendheden niet zonder leedvermaak in het verslagen België worden vernomen. Immers, waar grote landen het moeten begeven is de nederlaag van een klein land gemakkelijker verontschuldigd, voor zichzelf aanvaardbaar. Onze landgenoten zullen de Duitsers zelfs nog meer kwaliteiten toeschrijven dan zij hebben om de eigen tekortkomingen te verbloemen, het eigen minderwaardigheidscomplex tot een minimum te reduceren.

*1 Tijdens de eerste maanden was er werkelijk geen vijandschap te bespeuren tussen de bevolking en het leger. Het was een aangename verrassing voor de Belgen de Duitse soldaten te zien, correct in hun houding, in hun allure. Ze hadden niets gemeen met de keizerlijke soldaten van 1914-1918. Ik heb dan objectief genoteerd: ‘L'occupant donnait l'exemple de l'ordre et de la discipline, de la responsabilité’.

België werd bezet door een leger waarin orde en tucht heersten, zonder wandaden. De eerste maanden was de houding van de bezetter in het bezette gebied beter dan die van de gealliëerde troepen tijdens de eerste dagen van de oorlog. De Engelsen hadden een indruk gegeven van gebrek aan tucht, gebrek aan orde, weet ik veel, en hadden zich begeven aan in beslagnemingen, plunderingen, enz.
De burgerbevolking had veel te klagen gehad over deze houding. Daartegenover was de houding van de Duitse soldaten heel correct.
Paul Struye, tijdens de Tweede Wereldoorlog editorialist van de clandestiene ‘La Libre Belgique’.

Daarbij komt ook een gevoelen van zelfverdediging kijken tegen de beschuldigingen die de vroegere bondgenoten, Frankrijk en, zij het in mindere mate, Engeland bij de capitulatie van het Belgische leger aan het adres van Koning Leopold hebben geuit.

De Belgische soldaten en misschien nog meer de honderdduizenden vluchtelingen die de Duitsers voor zich uit hadden gedreven en samengedrongen op een paar vierkante kilometer in de westelijke hoek van het land wisten dat de toestand onhoudbaar was geworden en verder verzet nutteloos en onmogelijk.

Men is Koning Leopold er dankbaar voor geweest dat hij het verlossende gebaar van de capitulatie gesteld heeft en verneemt dan met verontwaardiging dat deze door de vroegere bond-

genoten wordt bestempeld als verraad. Om dit tegen te spreken, om het eigen gedrag te verrechtvaardigen en zelfs, waarom niet, op te hemelen gaat men op zijn beurt op zoek naar de tekortkomingen en de fouten van de vroegere vrienden, die men dan aan de schandpaal zal nagelen. Men vindt deze fouten, natuurlijk; als dat nodig is, vindt men ze uit.

Het is duidelijk dat, wanneer men Fransen en Engelsen ei zo na als vijanden gaat beschouwen, men van de weeromstuit hun Duitse tegenstrevers in een ander, beter daglicht gaat zien.

Ten slotte, en het is ongetwijfeld het belangrijkste element in de vorming van de openbare mening in ons land tijdens de eerste maanden van de bezetting, is er het geschil dat tijdens de meidagen is ontstaan tussen de Koning en de regering en dat, sedert 25 mei 1940, de allures van een regimecrisis heeft gekregen.

De essentiële feiten zijn bekend en wortelen zowel in het recente verleden van het parlementaire regime als in het verloop van de oorlog zelf en de rol die Koning en regering zich erin toebedeeld hebben.

Wanneer Koning Leopold III in 1934 de troon bestijgt in volle economische crisis, staat de parlementaire democratie in ons land op de helling. Het is duidelijk dat ze, met haar negentiendeeeuwse instrumentarium, de economische en sociale problemen van het ogenblik niet aankan; daarom moet ze hare meest wezenlijke bevoegdheden afstaan aan de regering en boet ze onvermijdelijk aan invloed en prestige in.

Tegelijk wordt het ook duidelijk dat achter de schermen een uitzonderlijk belangrijke verschuiving in de machtsverhoudingen binnen de Belgische instellingen heeft plaatsgehad. Sedert de invoering van het algemene enkelvoudige stemrecht in 1919 zijn de politieke partijen veel meer dan vroeger op de voorgrond getreden, zijn ze moderne massapartijen geworden die, via de vat die ze hebben op de bevolking, doorslaggevend invloed gaan uitoefenen op parlement en regering, waarvan ze uiteindelijk het lot bepalen.

Het ligt voor de hand dat deze stand van zaken problemen meebrengt. De partijen zijn niet door de grondwet voorzien, hebben geen rechtstreeks mandaat van de bevolking, kunnen er niet door gecontroleerd worden en geven er ook geen rekenschap aan. Verder, en daar ligt de kern van het probleem, hebben ze een andere, eigen finaliteit dan de instellingen van het land. Waar parlement en regering, uiteraard rechtstreeks of onrechtstreeks verantwoordelijk voor het volle, uitsluitend mogen begaan zijn met het openbaar belang, hebben de partijen eigen, specifieke oogmerken die al of niet met dit openbare belang overeenstemmen. Voorts komen ze, in het nastreven van hun objectieven, haast noodzakelijkerwijze in conflict met de andere partijen. Omdat nu de politieke partijen een dergelijke invloed uitoefenen op parlement en regering is het duidelijk dat alle conflicten, die ontstaan vanwege het uiteenlopen van de onderscheiden partijbelangen, op parlement en regering gerepercuteerd worden en er op inwerken als één reusachtige, middelpuntvliedende kracht.

Het resultaat ligt voor de hand: de regering van Koning Leopold II is gekenmerkt door een heel hevige partijstrijd, een eruitvolgende erg grote instabiliteit van de regeringen, gemiddeld één om de zes maanden tussen 1937 en 1940, en het verlies van wat het regime nog aan prestige bezat bij de bevolking. Wanneer daarbij nog een reeks politiek-financiële schandalen aan het licht komen, schijnt de maat vol te zijn. De bevolking gaat zich afwenden van de traditionele partijen ten voordele van

extremistische groeperingen en stuurt zelfs hier en daar carnavaleske figuren naar het parlement ten teken van misprijzen. Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog schijnt het parlementaire regime ten dode opgeschreven. Het politieke vacuüm dat hierdoor ontstaat, zal door de monarchie gevuld worden. De vergelijking met parlement en regering is gauw en gemakkelijk gemaakt en valt volledig in het voordeel uit van het koningshuis, uiteraard stabiel, verheven boven alle partijtwisten en, al sedert Koning Albert, bijzonder populair. Het prestige van de monarchie wordt, sedert de troonsbestijging van Koning Leopold, nog verhoogd door de personaliteit van de jonge koning. Hij is een rijzig, voornaam maar ook sympathiek man waarvan de bevolking de ernst en de persoonlijke inzet waardeert. Hij is ook iemand, die door het leven niet gespaard werd; hij heeft slag op slag zijn vader en zijn vrouw verloren, die allebei accidenteel om het leven zijn gekomen. Zowel de dood van Koning Albert als die van Koningin Astrid zijn bijzonder

1

2

3

4

5

(1) Het kasteel van Anvaing bij Ronse, waar op 28 mei 1940 de kapitulatie van het Belgisch leger werd ondertekend
(2) Generaal von Reichenau (centrum) ontvangt de Belgische gevolmachtigde, generaal-majoor Desrousseaux.
(3) Generaal Desrousseaux (links) en generaal von Reichenau
(4-5) België heeft onvoorwaardelijk gekapituleerd

zware persoonlijke verliezen geweest voor Koning Leopold; ze waren het ook voor de bevolking die het leed van de Koning deelde en hem meteen nader is gaan staan dan dit in ons land gewoonlijk het geval was.

Wanneer de Koning dan in het openbaar onomwonden de politieke klasse aanpakt en haar op haar plichten en verantwoordelijkheid wijst, weet hij dat hij spreekt naar het hart van de bevolking, dat in hem een alternatief begint te zien voor een beleid dat altijd maar meer te wensen overlaat.

Toch zal deze zienswijze ook gedeeld worden door vooraanstaande politici als een de Man, een van Zeeland, die gaan ijveren voor een uitbreiding van de bevoegdheden van de uitvoerende macht en, in de schoot ervan, voor een grotere persoonlijke inbreng van de Koning. Deze weet zich dan ook gevolgd door het volk, gedekt door representatieve politici wanneer hij alsmaar meer invloed gaat uitoefenen op het gebied dat hem het nauwst aan het hart ligt: de landsverdediging en de buitenlandse politiek. Van 1936 af zijn deze zogoed als gereserveerd koninklijk domein.

De zorg van de Koning wordt natuurlijk ingegeven door de dreigende internationale toestand; de verhouding tussen de ons omringende mogendheden, meer bepaald Frankrijk en Duitsland, is zo explosief geworden dat een nieuw conflict elk ogenblik los kan barsten. De initiatieven die Koning Leopold neemt om het land buiten de oorlog te houden, de pogingen die hij onderneemt om, als de oorlog eenmaal uitgebroken is, de niet-geëngageerde landen van het Oslo-blok het conflict te besparen of, met de Nederlandse koningin, de oorlogvoerende landen met mekaar te verzoenen, zullen telkens honderd procent weerklank vinden bij de bevolking en Koning Leopold, vóór de storm ook over ons land uitbreekt, de aura van een charismatische leidersfiguur verlenen.

Het ligt voor de hand dat de uitbreiding van de koninklijke prerogatieven, meer in overeenstemming met de constitutionele monarchie van 1831 dan de parlementaire democratie van 1940, problemen meebrengt. Niettegenstaande de immense populariteit van de Koning bij de bevolking, niettegenstaande de loyauteit die de Belgische instellingen hem betuigen, zullen precies op het koninklijke domein bij uitstek, het internationale en het militaire beleid, spanningen rijzen tussen de vorst of zijn onmiddellijke medewerkers en de ministers, die de verantwoordelijkheid voor 's Konings daden op zich moeten nemen.

Deze spanningen zullen, na de Duitse inval de 10de mei 1940, uitgroeien tot het schrijnendste conflict dat ons land sedert zijn onafhankelijkheid heeft meegemaakt, nl. de Koningskwestie. Het duurt na de inval niet lang of Koning en regering geven zich rekenschap van de hopeloze toestand van het Belgische leger. De Duitse Wehrmacht rolt met ontstellend gemak en in ontzettend tempo de Belgische troepen op, evenals de geallieerde legers die ons land zijn komen bijstaan, en zal ongetwijfeld over enkele dagen de zee bereiken. De capitulatie van het Belgische leger schijnt onvermijdelijk willen de autoriteiten een bloedbad vermijden, willen ze ook de honderdduizenden vluchtelingen die in de Westhoek van het land omsingeld zijn, het ergste besparen. Maar wat na de capitulatie?

De houding van de regering is duidelijk: Koning Leopold moet met zijn ministers tijdig het land verlaten om de strijd aan de kant van de geallieerden voort te zetten. Ook de houding van de Koning laat geen twijfel. Ons land had de plicht, uit hoofde

van de onafhankelijkheidspolitiek die het sedert 1936 voerde, zich te verdedigen tegen elke aanval, waar die ook vandaan kwam. Het heeft dat gedaan tot het uiterste en nu zijn krachten het begeven, heeft niemand het recht méér te verlangen. Voor Koning Leopold is daarom voor België de oorlog geëindigd. Hij trekt hieruit het besluit dat hij het land niet zal verlaten en bij het leger en het Belgische volk zal blijven.

De regering is het helemaal niet eens met het vorstelijk standpunt. Zo de Koning eventueel het recht heeft als opperbevelhebber van het leger te capituleren, heeft hij niet het recht alléén te beslissen wat hij als staatshoofd moet doen. In het land te blijven en bijgevolg in handen van de Duitsers te vallen is geen militaire maar een uiterst belangrijke politieke beslissing, die de vorst niet mag nemen zonder het akkoord van de ministers, die grondwettelijk de verantwoordelijkheid dragen voor de daden van de Koning. En niet alleen willen de ministers dit akkoord niet geven, zij verwittigen de Koning ervan dat

ze het volledig oneens zijn met zijn houding en dat ze dat ook openbaar zullen maken, mocht de vorst zijn beslissing handhaven.

Op de termen van dit onderhoud, dat plaatsvindt in het kasteel van Wijnendale tussen Koning Leopold en de ministers Pierlot, Spaak, Denis en Vanderpoorten op 25 mei 1940, zal geen van beide partijen nog terugkomen en de breuk die hier ontstaat, zal nooit worden hersteld.

Wanneer dan op 28 mei 1940 Koning Leopold capituleert en zijn voornemen bekend maakt in het land te blijven, voert ook de regering, al in ballingschap in Frankrijk, haar beslissing uit. Eerst zal zij artikel 82 van de Belgische Grondwet inroepen, vaststellen dat de Koning in de onmogelijkheid verkeert om te regeren en bijgevolg alle machten, door de Grondwet aan de vorst toegekend, tot zich trekken.

Verder zal zij, zij het bescheidener en gematigder, haar stem voegen bij die van de Franse premier Paul Reynaud, die in de heftigste bewoordingen de houding van Koning Leopold aanvalt en hem van verraad beschuldigt.

Enkele dagen later zal ze trouwens ook, op de beruchte bijeenkomst van het Belgische parlement in Limoges op 31 mei, nogmaals de vorst aanvallen. Haar houding zal door de honderzeventig aanwezige parlementsleden met eenparigheid van stemmen worden goedgekeurd...

Maar hoe reageert de Belgische bevolking op het conflict tussen de Koning en de regering? Instinctief en als vanzelfsprekend in het voordeel van de vorst. Ze legt immers de politieke implicaties naast zich en beschouwt de tegenstelling tussen de houding van de éne en de andere. En wat een tegenstelling! Koning Leopold capituleert omdat er geen andere mogelijkheid overblijft om het leven van honderdduizenden soldaten en vluchtelingen te redden. Daarna wil hij hun lot blijven delen en betoont hij zijn solidariteit met het vaderland-in-de-ellende door in het land te blijven.

Hij beschouwt zich als krijgsgevangene, sluit zich op in het kasteel in Laken en bewaart, in tegenstelling met de regering, waardigheid en stilzwijgen. Over het geschil met de ministers geen woord, als waren zij de moeite niet meer waard.

Wat de regering betreft, die heeft het nu helemaal verbrod.

Zij wordt verantwoordelijk gesteld voor het miezerige verloop van de oorlog; zij heeft de vlucht van honderdduizenden Belgen geprovoceerd maar niet in het minst georganiseerd. De chaos waarin meer dan een miljoen Belgen verkeren in Frankrijk, wordt op haar rekening geschreven evenals de sombere toekomst, die het land tegemoet gaat. Men weet al, tijdens de eerste maanden van de bezetting, dat de bevoorrading van de bevolking verre van voldoende verzekerd is en dat ze de kans loopt een hongerwinter tegemoet te gaan. En die regering gaat zich vergrijpen aan de Koning? Nu loopt de maat over en de Belgische bevolking gaat haar regering in ballingschap haten. Om het te zeggen met de woorden van Paul-Henri Spaak: zij spuwt ze uit.

Geen wonder dat de bevolking zich quasi unaniem achter de Koning gaat opstellen die op dit moment, in de nederlaag, populairder is dan ooit tevoren.

Tegen de regering, tegen Paul Reynaud, tegen de Fransen en de Engelsen, het is ook geen wonder dat Galopin bij de Belgische bevolking geen wil tot verzet ontmoet en Struye geen spoor van vijandschap ontdekt tegen het Duitse leger.

Trouwens, zelfs mocht de Belgische bevolking het de Duitsers niet vergeven dat ze het land voor de tweede maal in vijfentwintig jaar tijds binnengevallen zijn, zelfs mocht ze honderd procent achter de geallieerden zijn blijven staan, wat dan?

Einde juni 1940 overheerst Duitsland heel Europa van de Noordkaap tot de Pyreneeën, van de Atlantische Oceaan tot de Russische grens. Het ziet er naar uit dat de teerlingen geworpen zijn en dat, over enkele weken, maanden hoogstens, de oorlog voorbij zal zijn. Want Groot-Brittannië, waaraan Hitler trouwens belooft dat het zijn overzeese bezittingen zal mogen houden, zal de duimen wel leggen en het Duitse voorstel van een compromisvrede uiteindelijk wel aanvaarden.

Deze mening is alom verspreid en niet alléén in België.

Het schijnt wel dat Koning Leopold ze gedeeld heeft en het staat vast dat ook de Belgische regering in ballingschap dezelfde opinie was toegedaan.[*2]

Wie gaat dan ook, tegen de trend van de geschiedenis in en ten voordele van wie of wat de

*2 Verschillende weken lang na de Franse capitulatie van juni 1940 wisten wij niet precies wat de Engelsen zouden doen en wij dachten dat het gedaan was; dat wij moesten een vergelijk proberen te vinden. Dan hebben wij de grootste vergissing begaan die wij maar konden: wij hebben ons met Brussel in verbinding gesteld. Wij hebben de mening uitgesproken dat men met de Duitsers een wapenstilstand moest sluiten teneinde het lot van de soldaten en dat van de vluchtelingen te bepalen. Dit was normaal, en ik zie niet wat wij anders voorgesteld zouden kunnen hebben. Maar wij hebben eraan toegevoegd dat men waarschijnlijk vrede zou moeten sluiten met Duitsland en dat wij bereid waren ons ontslag aan te bieden, als dat de zaken zou kunnen vergemakkelijken.
Paul-Henri Spaak, tijdens de Tweede Wereldoorlog Belgisch Minister van Buitenlandse Zaken.

Duitse kolos te lijf? Wie wil uiteindelijk zijn leven voor een verloren zaak riskeren? Want het oorlogsrecht, en meer bepaald de conventies van Den Haag van 1899 en 1907 zijn op het stuk van het verzet duidelijk.

Volgens deze teksten zijn de krijgsverrichtingen uitsluitend voor militairen; ze ontzeggen de burgerbevolking het recht oorlogsdaden te stellen en verplichten de militairen in ruil hiervoor haar van oorlogsdaden te vrijwaren.

Verder definiëren de teksten de voorwaarden waarin men kan en moet als oorlogvoerende worden beschouwd; het is duidelijk dat ze zeker in onze streken het verzet alle legaliteit en dus ook bescherming ontzeggen.

Immers, om te worden erkend als militair en dus door het oorlogsrecht te worden beschermd, b.v. door krijgsgevangen te worden genomen en niet terechtgesteld wanneer men wordt ontdekt, moet men aan de volgende punten voldoen:

1 Men moet deel uitmaken van een groepering, die een leider heeft die t.o.v. zijn regering de verantwoordelijkheid draagt voor zijn troepen;
2 deze troepen moeten kentekens dragen, zodat zij als oorlogvoerenden van op een afstand kunnen herkend worden;
3 zij moeten hun wapens openlijk dragen;
4 zij moeten het oorlogsrecht eerbiedigen.

Het ligt voor de hand dat het verzet, wil het efficiënt zijn en zich over een langere periode uitstrekken zonder door de vijand te worden ontdekt en ontmanteld, niet de allures van een geregeld leger aan kan nemen. Het is even duidelijk dat de bezettende overheid, wanneer ze verzetslieden ontdekt die, in strijd met de conventies van Den Haag, zich toch opstellen tegen haar, het recht heeft deze mensen te behandelen als illegalen en ze te straffen volgens de krijgswetten, eventueel met de dood.

Sedert de Tweede Wereldoorlog werd wel wat aan deze teksten, precies vanwege het verzet tussen 1940 en 1945, gesleuteld, maar in 1940 was dit de wet en wisten degenen, die de strijd tegen de Duitse bezetter voort wilden zetten, wat hen bij ontdekking te wachten stond.

2 Het ontstaan van het Verzet

Het ligt voor de hand dat, gegeven de geestesgesteldheid van de Belgische bevolking juist na de nederlaag, gegeven ook de strenge straffen voorzien voor elke uiting van verzet, men geen vloedgolf van anti-Duitse acties moest verwachten. Meer zelfs, wanneer die zich toch voordeden, zelfs op kleine schaal, moesten de daders ervan niet rekenen op de sympathie, laat staan de actieve medewerking van de bevolking, die mogelijke represailles vreesde in de vorm van collectieve boetes, gijzelaars, verstrakking van het bezettingsregime, noem maar op.

Vandaar dat het verzet, tijdens de eerste maanden van de bezetting, zich alleen maar laat gevoelen door prikacties, die op het verloop van de krijgsverrichtingen noch op het moreel van de bezettingstroepen de minste invloed uit kunnen oefenen.

De meeste zijn zelfs geen uitingen van actief verzet maar eerder het niet willen weigeren van een helpende hand aan een geallieerd soldaat, die aan de krijgsgevangenschap probeert te ontsnappen. Ook al staat hierop de doodstraf zullen heel wat Belgen, die zich op dat ogenblik zeker niet tot het verzet rekenen, heel vaak tegen wil en dank en beter weten in, toch liever het risico lopen dan de deur voor mensen-op-de-dool te sluiten.

Het eerste actieve verzet, de eerste directe aanvallen op de Duitse bezetter vinden we op het gebied van de sabotage. De eerste veroordeling van een verzetsman, Engelbert Salu van Steenokkerzeel, al op 20 mei 1940, geldt een aanslag op het Duitse militaire telefoonnet. In juni en in augustus dreigt de bezettende overheid de gemeenten Lodelinsart en Zaventem met zware straffen voor dezelfde sabotages. Maar men saboteert ook in de fabrieken, men valt de spoorwegen aan, men hindert het Duitse vrachtwagenverkeer door het wegnemen van de Duitse wegwijzers, men schildert hakenkruisen op de muren van militante duitsgezinden of V-tekens. Men publiceert op heel artisanale, zelfs primitieve wijze vlugschriften tegen de bezetter, sluikkrantjes als b.v. ‘Chut’, dat op 15 juni 1940 voor het eerst verschijnt, net als ‘Résurrection’, later herdoopt tot ‘Le Monde du Travail’.

De verscheidenheid van deze acties mag evenwel niet doen geloven aan een offensief op grote schaal; want haast elke manifestatie is het werk van een geïsoleerd enkeling, hoogstens van een paar mensen die hetzij niet kunnen weerstaan aan de drang iets te ondernemen tegen de vijand, mensen die de nederlaag en de capitulatie niet door de keel kunnen krijgen, hetzij uit de menslievendheid die zij wellicht iedereen zouden betuigen, ook een vluchtende of gewonde vijand.

De Duitsers tillen dan ook in den beginne, zeker de eerste maanden van de bezetting, niet zwaar aan de tegenstand die zij sporadisch hier en daar en dan nog op heel kleine schaal ontmoeten; de rust in het land is zo groot en voor hen ook zo kostbaar dat ze die niet willen verstoren door het creëren van martelaren. Engelbert Salu wordt wel op 20 mei ter dood veroordeeld, maar het vonnis wordt door de militaire overheid dadelijk in vijf jaar hechtenis omgezet.

Die lankmoedigheid zal en kan ook niet blijven duren wanneer de aktiviteit van het verzet na verloop van heel wat maanden toch uitbreiding gaat nemen, ernstigere gevolgen zal hebben en een werkelijke bedreiging gaat worden voor de bezettende overheid, kortom, wanneer het verzet georganizeerde vormen zal aannemen.

Hoe komt die organisatie tot stand?

Men kan de mensen, die zich opstellen tegen de Duitsers, min of meer verdelen over drie grote categorieën.

In de eerste vinden we hen terug die 1914-1918 niet zijn vergeten, die er vaak nog de sporen van in hun lichaam of in hun gevoelens dragen. Het

aard
N ECONOMISCHE BELANGEN
VRIJDAG
26
APRIL 1940
Na de stemming over de Begroeting van Openbaar Onderwijs in de Kamer
De Regeering Pierlot treedt af
De begroeting werd aangenomen met 120 stemmen tegen 45 bij 15 onthoudingen
De Eerste-Minister zal heden het ontslag van de Regeering aan den Koning aanbieden
Hoe de Regeeringscrisis ontstaan is

1

EN REGEERINGSCRISIS
De Koning weigert het ontslag van de regeering
Een schrijven van den Koning aan den Eerste-Minister
De regeering zal haar taak voortzetten
Brief van den Koning aan den Eerste-Minister

2

De drie vragen van eerste-minister Pierlot
"Een woord, een daad, een gebaar kunnen de belangen van ons land schaden" (Koning Leopold)
Vreemde inmenging, vreemde propaganda

3

Koning Leopold pleegt overleg met Koningin Wilhelmina
Beide Vorsten bieden hun diensten aan om den vrede te herstellen
In dezen zin wordt een telegram gezonden aan de Staatshoofden van Frankrijk, Duitschland en Engeland

4

DE DAG

BELGIE EN NEDERLAND:

TWEE BROEDERVOLKEN VEREEND TEGEN MOORDDADIG GEWELD

AAN DEN LAFFEN DUITSCHEN AANVAL DIE NIETS WET-

TIGDE BIEDEN BEIDEN HELDHAFTIG HET HOOFD

De Koning tot zijn volk

5

6

Koning Leopold legt met zijn leger de wapens neer

De houding van het Ministerie Pierlot tegenover Koning Leopold III

Persstemmen over de Kapitulatie van België

7

8

9

(1-2) De laatste vooroorlogse jaren van het Belgisch parlementair regime: een kabinetscrisis om de zes maand.
(3) Over koning Leopolds ‘koninklijk sermoen’
(4) Het Belgisch-Nederlands bemiddelingsvoorstel na de Duitse inval in Polen, september 1939

(5) De proclamatie van koning Leopold aan het Belgische volk na de Duitse inval in België
(6) Koning Leopold in Laken
(7) Eerste reacties van de Belgische pers over de kapitulatie
(8-9) De vergadering van het Belgisch parlement in Limoges op 31 mei 1940, onder voorzitterschap van Van Cauwelaert (foto8, rechtstaand links) en Gillon

gaat om die mensen die zijn gevangengenomen of gewond of verminkt of weggevoerd, die vier jaar van hun leven in de loopgraven gesleten hebben of die getroffen werden in hun gezin, door het verlies van een vader, een echtgenoot, een kind.

Anderen reageren agressief op de inval zelf, op de aanslag op de onafhankelijkheid van het land, op zijn instellingen, op 's lands morele waarden en materiële verworvenheden; zij nemen geen enkele bezetting onder geen enkele voorwaarde. Deze categorie is die van het nationalistische verzet, dat in de anti-Duitse oppositie algemeen verspreid is, maar vooral zal aarden in militaire kringen en ook rechtse milieus. De derde categorie wordt gevormd door hen voor wie het nationalisme en 1914-1918 geen of alleen maar bijkomstige criteria zijn. Zij zien in de Duitse bezetter vóór alles de vuist van het nationaal-socialisme, van een duizendjarig Duits rijk dat over Europa wil gaan heersen en alle niet-Duitse volken een status opdringen die hen aan de behoeften van het uitverkoren Duitse Herrenvolk zal ondergeschikt maken. In dit Europa zal er één heersend ras zijn, terwijl de anderen zullen worden gedoemd tot lijfeigenschap of slavernij, zoniet vernietigd.

De derde categorie is die van de anti-facisten.

In den beginne zijn zij, die zich op het pad van het verzet begeven, volledig geïsoleerd ten overstaan van een weigerachtige bevolking; zij zijn het ook ten overstaan van hun medestanders, omdat zij die nog niet kennen. Daarom gaan zij, in de categorie waartoe zij behoren, naar sympathisanten zoeken. Wanneer ze die vinden gaan ze een groepje vormen; wanneer dit groepje groter wordt en mensen gaat omvatten die leiderskwaliteiten bezitten, ontstaat een kern van een verzetsorganisatie. Naar gelang van de kwaliteit van het leiderschap, van de omstandigheden ook en van het geluk dat deze kernen zullen hebben, zullen ze het verder schoppen dan hun eigen schaduw en grotere eenheden gaan vormen die dikwijjls hun net uitspreiden over het hele land, soms zelfs tot in het buitenland actief zijn.

Het is evenwel niet voldoende dat wat mensen de hoofden bij mekaar steken, dat één of een paar onder hen de kwaliteiten bezitten om een begin van organisatie tot stand te brengen. Het is ook noodzakelijk dat de omstandigheden, waarin een organisatie geboren wordt en gaat bloeien, gunstig zijn.

Ze gaan immers niet samenzweren, in het geheim met gevaar van hun leven riskante dingen ondernemen, wanneer niet aan enkele voorwaarden wordt voldaan.

Laten wij bijvoorbeeld een ontsnappingslijn nemen. Om verborgen krijgsgevangenen weg te loodsen uit België en ze door Frankrijk heen over de Pyreneeën tot bij de Engelse consultaten in Spanje te brengen, van waaruit ze dan Groot-Brittannië kunnen bereiken is het niet voldoende moed en doorzettingsvermogen te hebben. Om te beginnen moet men de krijgsgevangenen, en later de neergehaalde vliegers, weten te vinden. Dan moeten ze een schuilplaats krijgen, gevoed worden en gekleed, voorzien van valse papieren en voorbereid op een lange, zware en gevaarlijke reis. Dan moeten ze begeleid worden op een tocht die, over zijn grootste lengte, door gebied heen gaat waarvan de vluchtelingen de taal niet kennen, dat gecompartimenteerd wordt door een aantal sterk bewaakte grenzen. Op die tocht moeten ze gebruik maken van het openbaar vervoer, van veilige woningen waar ze onderdak en voedsel vinden ... Onnodig te zeggen dat een ontsnappingslijn, maar ook een inlichtingsdienst, een organisatie van gewapend verzet, een sluikkrant moet kunnen steunen op een infrastructuur, die met de

verzetsorganisatie moet groeien. Met ander woorden, de verzetsorganisatie moet een beroep kunnen doen op een enorm aantal mensen die actief meedoen. Ze moet dus kunnen rekruteren uit een heel groot milieu dat op z'n minst de verzetsactiviteiten gunstig gezind is.

Opdat het verzet enige kans op slagen heeft in de ongelijke strijd tegen de bezetter, moet het uiteindelijk kunnen rekenen, zoniet op de actieve medewerking van de bevolking, tenminste op haar sympathie, moet het, om het te zeggen met de woorden van een groot strateeg van het verzet, Mao Tse Tung, zich kunnen bewegen onder het volk als een vis in het water.

1

2

3

(1) Het eerste nummer van het sluikblad ‘Chut’ verschijnt reeds op 15 juni 1940
(2) Opschriften in juli 1940 tegen de Duitsers (A bas les Boches, uiterst links op de foto), tegen Rex en voor de Royal Air Force. Het is tevens een (mislukte) oproep tot een betoging op de Nationale Feestdag van 21 juli 1940.
(3) 11 november 1940 aan het monument van de Onbekende Soldaat, onder de Congreskolom in Brussel

MINISTERIE VAN ... ECONOMISCHE ZAKEN

2e Kleederkaart B

Reeks A Nº 034056

HEEREN EN VROUWEN VAN 15 JAAR EN MEER!

Naam en voornamen ...

Nº ... straat.

Nº van de rantsoeneeringskaart : 63025

Deze kaart is geldig tot 31 December 1942. Zij is niet voor overdracht vatbaar en mag alleen worden gebruikt tot het bekomen der hoeveelheden van de houdster. Uitzondering : aankoop van beddelinnen en huishoudlinnen. De puntenmakjes zijn slechts geldig wanneer zij tegelijk met de kaart (dus nog niet afgeknipt) worden aangeboden. Misbruik wordt bestraft.

1

Rantsoeneering der Eetwaren

Besluit van 2 October 1940

2

NAAM

ADRES

SCHOENKAART 23

ZWEVEZELE

BEVOORRADING

GEMEENTE

3

DE DAG
ONPARTIJDIG MORGENBLAD - IN WOORD EN BEELD
AANSLAGVOET VAN VERSCHEIDENE BELASTINGEN WERD GEWIJZIGD
VERMEERDERING DER RIJWIEL-, HONDEN-, INKOMSTEN- EN KRISISBELASTINGEN

4

5

De nieuwe regeling der betaalmiddelen
1 Frank : 8 Rijkspenning 1 Rijksmark : Fr. 12.50

6

Avis important

7

(1-2-3-7) België op de bon
(4) Minimaliserende mededeling van slecht nieuws
(5) Men heeft vanmorgen een Engelse spion aangehouden. Hoe heeft men hem herkend? Hij droeg geen pakjes... Tijdens de eerste dagen van de bezetting droeg het Duitse leger, dat de Belgische winkels ijverig leegkocht, meer pakjes dan wapens.
(6) Het kon dit des te gemakkelijker doen door de geforceerde wisselkoers van de Rijksmark.

3 Het keren van het tij

De overgrote meerderheid van de bevolking dacht, na de Belgische capitulatie en nog meer na de Franse overgave, dat niets kon weerstaan aan die ongelooflijk gestroomlijnde Wehrmacht, zeker niet dat kleine Engelse legertje dat hals over kop het vasteland in Duinkerken had moeten verlaten.

En dan mocht de Royal Navy nog de Britse eilanden bewaken en Duitsland er voorlopig de toegang toe ontzeggen, de Duitse Kriegsmarine en vooral de Duitse duikboten zouden er wel voor zorgen dat de Britse koopvaardijvloot niet voor onbepaalde tijd de bevoorrading van Engeland zou kunnen verzekeren. Dat betekende op termijn de langzame wurging van Groot-Brittannië en de onvermijdelijkheid van een uiteindelijke compromisvrede.

Dit geloof werd door de feiten niet bevestigd. Wel verliezen de Royal Navy en de Britse koopvaardijvloot een geweldige tonnemaat tijdens de slag om de Atlantische Oceaan, maar de bijstand van de Verenigde Staten, die duidelijk laten blijken waar hun sympathie ligt, lenigt de ogenblikkelijke noden van de bevoorrading en ontkracht de voorspelling van een spoedige vrede.

Ook het geweldige luchtoffensief dat de Duitse Lufwaffe tegen Groot-Brittannië ontketent zodra dit de vredesvoorstellen van Hitler heeft afgeslagen, levert niet het resultaat op dat de Duitsers ervan verwachten, ook al bombarderen ze dag en nacht, vegen ze hele steden als Covenstry van de kaart en slaan ze afgrijselijke wonden in het hart van de Britse hoofdstad Londen.

Wel integendeel. Volop tijdens de slag om Engeland gaan de Britten zelf Duitsland bombarderen; zij provoceren daardoor bij de opperbevelhebber van de Duitse Luftwaffe, Maarschalk Goering, een dergelijke reactie van razernij dat hij alles op alles zal zetten, de Duitse bombardementsvliegtuigen naar Engeland stuurt zonder voldoende begeleiding van jagers en er, in bijzonder korte tijd, een kwart van de Luftwaffe bij inschiet.

Het is de eerste grote tegenslag van de Duitsers sedert het begin van de Tweede Wereldoorlog; het is meteen het bewijs dat ze niet zo onoverwinnelijk zijn als de meesten wel dachten. Bovendien weet men nu ook dat de V.S. fungeren als een kolossaal arsenaal voor Groot-Brittannië en dat de kans er inzit dat zij zonodig de Engelsen ook militair bij zullen komen staan, mochten zij door de knieën dreigen te gaan. Met andere woorden: het geloof in een spoedige, voor Duitsland gunstige vrede, begint te verminderen en de overtuiging wint veld dat het conflict van lange duur zal zijn en de balans zal overhellen naar hen, van wie de industrie het langer vol zal houden en beter zal doen. De kansen van Groot-Brittannië op de overwinning stijgen hierdoor aanzienlijk.

Maar niet alleen de eerste Duitse tegenslagen verhangen de bordjes. In het bezette België immers beginnen de Duitsers bij de bevolking aardig wat veld te verliezen deels door de schuld van de omstandigheden, deels door de eisen die Berlijn, vaak tegen de raad in van de bezettende militaire overheid in België, het overwonnen land stelt.

Een eerste verwijt dat de Duitsers treft, is de erg gebrekkige voedselravitaillering, waardoor de bevolking het moet stellen met niet meer dan 225 gram brood per dag, 10 gram koffie, 50 gram vetstoffen, 30 gram suiker, 500 gram aardappelen, 75 gram vlees.

Trouwens, erg vaak, om niet te zeggen altijd, krijgt de bevolking veel minder dan wat haar op papier werd beloofd. Zo moest, op basis van wat de rantsoenering voorzag, 450 000 ton aardappelen ter beschikking gesteld worden tussen 15 september en 15 december 1940. De officiële leveringen haalden niet eens 100 000 ton. Op dat

ogenblik stelt de voorzitter van het Belgische Rode Kruis, Professor Nolf, vast dat, waar het aantal calorieën van het overlevingsniveau 2 300 per dag bedraagt, het voedsel dat de Belgen werkelijk geleverd wordt nauwelijks 1 400 calorieën haalt.

In Brussel moeten 30 % van de schoolkinderen het stellen zonder ontbijt.

In deze erg moeilijke omstandigheden komt de Belgische bevolking te weten dat de soldaten van de Duitse Wehrmacht het in ons land bijzonder goed hebben, beter zelfs dan hun landgenoten in Duitsland. Ze krijgen dubbel zoveel brood per dag als de Duitsers thuis, driemaal zoveel als wat de Belgen op papier toekomt; ze krijgen ook werkelijk driemaal meer aardappelen dan de Belgen wordt beloofd.

Onze landgenoten verwijten de Duitsers ook dat zij niets ondernemen tegen de zwarte markt, die weelderig is gaan bloeien, en terecht. De Duitse soldaten, soms volledige eenheden van de Wehrmacht profiteren van de zwarte markt; deze bevoorraadt bovendien ook rechtstreeks Berlijns met grondstoffen en afgewerkte produkten.

Kortom, wie het ook verbrod mag hebben op het gebied van de voedselvoorziening, het wordt in de schoenen van de Duitsers geschoven, wat al een teken is voor de verslechtering van het klimaat van verstandhouding tussen de bezettende macht en de bevolking.

Hierbij komen maatregelen van de Duitse overheid, die de kentering nog versnellen. Daar is b.v. de oorlogsschuld die ons land wordt opgelegd en die het voor het tijdperk zeer hoge bedrag van zes miljard frank haalt. Het land kan dit alleen maar opbrengen door een verhoging van de belastingen en, voor sommige kategorieën, zelfs een verdubbeling ervan. Tegelijkertijd geeft de Duitse overheid bezettingsmarken uit, puur papier, die de bevolking evenwel moet aannemen tegen de geforceerde wisselkoers van 12,5 fr per mark. Met dit geld kan de Duitse soldaat de winkels leeg kopen met als compensatie niets anders dan wat papiertjes, alleen maar te vergelijken met de assignaten die, hondervijftig jaar vroeger, de Fransen al zo gehaat maakten.

Intussen nadert trouwens de winter en verneemt men in België dat hij bepaald arm zal zijn aan brandstof, terwijl de Duitsers 800 000 ton kolen per maand uit België halen en naar Duitsland vervoeren. Bovendien stijgt de werkloosheid in de zomer en de herfst van 1940 ver uit boven de slechtste cijfers van de Grote Crisis, 500 000 man, ongeacht de 200 000 krijgsgevangenen die nog in Duitsland zitten.

Wat laatstgenoemden betreft zijn onze landgenoten er de Duitsers trouwens niet dankbaar voor, ook niet in Vlaanderen, dat ze een onderscheid maken tussen de Vlaamse en de Waalse krijgsgevangenen en dat ze de vrijlating van de énen en niet die van de anderen in het vooruitzicht stellen. Bovendien ligt die vrijlating in 1940 nog altijd in het verschiet, want tot januari 1941 zijn er nog altijd meer Vlamingen in de Ofen Stalags dan Walen.

Langzaam maar zeker keert de openbare mening zich dus af van de bezetter en maakt ze een wending van 180 graden, van eerder vóór tot resoluut tegen. Symbolisch voor deze kentering zijn twee datums. De eerste is die van de eerste Nationale Feestdag van de bezetting, op 21 juli 1940. Er gebeurt zo weinig op die dag, dat er nauwelijks van een feestdag sprake kan zijn. Ooms en Delandsheere, de kroniekschrijvers van het dagelijkse leven tijdens de bezetting, vermelden de datum niet eens; nog geen vier maanden later, ter gelegenheid van 11 november, schrijven zij:

‘Op de vooravond van de 11de november komt een menigte kijken aan de Congreskolom, waar het chrysantentapijt alsmaar groter wordt. Elke manifestatie is door de Duitsers verboden; toch wordt er een ware bedevaart ondernomen naar het graf van de Onbekende Soldaat. Het défilé duurt de hele dag. Velen dragen de nationale kleuren op hun jas.’

Over de 11de november zelf schreven zij dat het ‘een bewogen dag (was). Er stond een grote menigte om de Congreskolom heen; veel oudstrijders droegen hun decoraties. Het publiek zal voortaan geen kans meer krijgen om voor het graf van de Onbekende Soldaat te manifesteren, want niemand mag het nog naderen.’

Het is niet bij Brussel gebleven, want dergelijke manifestaties hebben ook plaatsgevonden in Antwerpen, waar 47 mensen werden aangehouden, in Luik, waar de Geheime Feldpolizei 46 manifestanten opsloot, Gent, Mons, Charleroi en Verviers. Men kent het getal niet van de manifestanten die werden aangehouden in Brussel.

1

2

VERORDNUNG
zum Schutz gegen Sabotageakte
vom 2. September 1940.

1.

2.

TODE BESTRAFT.

3.

(gez.) von Falkenhausen

VERORDENING
ter beschutting
tegen sabotagepogingen
van 2 September 1940.

1.

2.

DOOD BESTRAFT.

3.

(get.) von Falkenhausen

ORDONNANCE
pour la sécurité
contre les actes de sabotage
du 2 Septembre 1940.

1.

2.

PEINE DE MORT

3.

(sig.) von Falkenhausen

3

(1) Een detachement van de Belgische strijdkrachten defileert in Londen ter gelegenheid van de Belgische Nationale Feestdag, 21 juli 1942.
(2) De eerste 'Londense' leden van de Belgische regering in ballingschap. Van links naar rechts: Albert De Vleeschauwer, Hubert Pierlot, Paul-Henri Spaak, Camille Gutt
(3) Naar aanleiding van de eerste sabotagedaden...

Wel dat acht zware veroordelingen werden uitgesproken, waaronder twee van vijf jaar hechtenis.

Deze ommekeer in de gemoedsgesteldheid van de bevolking geeft het verzet de onmisbare voedingsbodem om het tot rijpheid te doen komen. Maar zo de meer en meer vijandige houding van de bevolking tegenover de Duitsers één van de voorwaarden is voor de ontwikkeling van het verzet, moet ook aan een andere voldaan worden, moeten de wegen en middelen gevonden worden om van het verzet een efficiënt instrument te maken in de strijd tegen de bezetter.

Dat houdt de samenwerking in met alles wat zich opstelt tegen Duitsland, met de geallieerde legerleiding, maar ook met de uitgeweken Belgische regering in Londen.

4 Het Verzet en Londen

Nadat de Engelse troepen einde mei, begin juni 1940 het vasteland hebben verlaten, is Europa voor hen bijna een soort ‘terra incognita’ geworden, een witte vlek op de landkaart. De weinige contacten, die de Intelligence Service b.v. in België had gelegd tussen september 1939 en 10 mei 1940 waren vanzelfsprekend, vanwege de Belgische onafhankelijkheidspolitiek, bijzonder confidentieel geweest; toch niet bescheiden genoeg opdat ze niet door de Duitsers, bij hun inval, zouden worden uitgewist. Omdat België op de frontlinie ligt, omdat er van alles kan gebeuren dat voor de Engelse legerleiding belangrijk is, is de oprichting van inlichtingsdiensten in ons land een eerste noodzaak. De Secret Intelligence Service zal de opdracht krijgen deze uit de grond te stampen mochten er spontaan geen diensten tot stand zijn gekomen of, zo zij bestaan, ze te helpen en een blijvend en efficiënt contact tot stand te brengen. Inlichtingen alleen zijn evenwel niet voldoende en het Britse leger zal de opdracht krijgen een speciale dienst te creëren, belast met het uitvoeren van opdrachten achter de vijandelijke linies en dus ook in bezet gebied. Deze dienst, die ‘Special Operations Executive’ heet, traint saboteurs en bereidt gewapende acties voor hetzij op eigen krachten, hetzij in samenwerking met het plaatselijk verzet.

De Britten zijn zich ook bewust van het belang, zowel op het gewoon materiële als op het psychologische vlak, de ontsnappingskansen te bevorderen van krijgsgevangenen of van hen, die zich aan de krijgsgevangenschap hadden kunnen onttrekken. Daarom was een speciale dienst opgericht geworden die men identificeerde met de initialen MI 9, Military Intelligence nummer 9, met de bedoeling geallieerde militairen terug naar Engeland te loodsen.

Wat later sticht men dan een vierde dienst, PWE genoemd, Psychological War Executive, meer met burgerlijke taken belast, voornamelijk de beïnvloeding van de bevolking in de bezette landen ten voordele van de geallieerde oorlogsobjectieven door middel van rechtstreekse propaganda, steun aan de sluikpers, bevordering

van alle mogelijke oppositie, o.m. politieke, ontmoediging van de vijandelijke soldaten, enz. Het ligt voor de hand dat de Engelse legerleiding over weinig elementen beschikt om deze uiteenlopende taken tot een goed einde te brengen, al was het maar vanwege hun typisch Angelsaksische voorkomen of hun gebrek aan kennis van de in de bezette gebieden gesproken talen; vandaar dat het bestaan van efficiënte verzetsgroepen een enorme hulp zou kunnen zijn. De grote moeilijkheid bestond er natuurlijk in met deze groeperingen, als die bestonden, want dat wist men niet eens, in contact te komen.

Een eerste methode was het droppen van parachutisten, liefst onderdanen van het bewuste land. Zo hebben de Engelsen in ons land als één van de eersten Constant Martiny geparachuteerd op 13 oktober 1940.

Hij werd al in mei 1941 gearresteerd.

Maar al vóór zijn arrestatie was, tussen het Belgische verzet en de geallieerde legerleiding, een veel nauwer contact tot stand gebracht, via de Belgische regering in Londen.

Die had, in november 1940 een dienst opgericht, die van ongemeen groot belang zou worden als schakel tussen bezet België aan de éne kant, de Belgische regering in Londen als de geallieerde legerleiding aan de andere kant. Deze dienst is de Staatsveiligheid; hij wordt geleid door een jonge magistraat, Fernand Lepage.

Wat doet de Staatsveiligheid?

Veel meer dan aan het verzet, waaraan ze einde 1940 blijkbaar niet veel aandacht besteedde, dacht de Belgische regering aan het tot stand brengen van een permanente verbinding met het bezette land.

Onze ministers in Londen kunnen inderdaad moeilijk vooropstellen dat ze de wettige regering zijn van een land, wanneer ze geen flauw benul hebben van wat er daar omgaat. Die permanente verbinding moest dan uiteraard een kanaal zijn om de regering voor te lichten; zij was tegelijkertijd een mogelijkheid om inlichtingen aan de geallieerde legerleiding door te spelen als die voor haar nuttig konden zijn.

De vraag hoe dit moest gebeuren, werd al gedeeltelijk opgelost door het feit dat de Belgische regering in Londen, en door haar ook de Staatsveiligheid, zich op een meetkundige plaats bevond, een centrum was waar alle belangen mekaar ontmoeten.

De geallieerde legerleiding, die voor haar activiteiten in de bezette gebieden geschikt personeel nodig had en dus voor België naar Belgen zocht, richtte zich vanzelfsprekend tot de Belgische regering. Die kon enigermate aan het verzoek dat tot haar gericht werd voldoen omdat ze in Groot-Brittannië de uitgeweken Belgen polariseerde, de Belgen in de wereld mobiliseerde, kortom, beschikte over een zekere wervingsreserve. Uiteraard trok zij ook de mensen aan, die uit het bezette gebied kwamen om aansluiting te zoeken op de geallieerde legerleiding.

Kortom, het duurt niet lang of de Staatsveiligheid wordt een essentiële schakel tussen het verzet in België en de geallieerde legerleiding. Zij wordt, met uitzondering van het gewapend verzet dat een speciale antenne in Londen heeft in de schoot van het Belgisch Ministerie van Landsverdediging, belast met het organizeren van de samenwerking tussen de bovenvermelde Engelse diensten als de Secret Intelligence Service, M.I. 9 en de Political War Executive en de verzetsgroepen in België.

Op elk gebied van de ondergrondse activiteit zal de Staatsveiligheid helpend, richtend, coördinerend optreden. Ze komt op 't juiste ogenblik.

Want intussen is het verzet over de eerste moeilijkheden heen, geraken de enkelingen, de groepjes uit hun isolement dank zij de wijziging van de geestesgesteldheid van de bevolking.

Zij kunnen al breder rekruteren en gaan groeien, meestal met de hulp van Londen, tot grote groepen die de geschiedenis van het Belgische verzet 1940-1945 gaan schrijven.

Deel 2 De inlichtingsdiensten

1 De losse eindjes

Voor ‘Clarence’ is alles begonnen op een mooie, zonnige zondag in september 1939 - de derde, 's morgens - toen Walthère Dewé, de hoofdingenieur-directeur van de Luikse regie voor Telegraaf en Telefoon een man aan huis kreeg waarvan hij niet eens de naam kende en die zich nogal geheimzinnig aandiende met zijn voornaam, Daniel. Captain Daniel.

Het ogenblik was bijzonder ernstig want Duitsland was de eerste september Polen binnengevallen en nagenoeg iedereen verwachtte elk ogenblik de Engelse en de Franse oorlogsverklaring aan het Derde Rijk. Maar daarover ging het gesprek niet, toch niet rechtstreeks. Daniel was lid van de Britse Intelligence Service en kwam Dewé opzoeken om hem in dienst te nemen. Of beter gezegd hem opnieuw te engageren, want de Engelse geheime diensten waren niet vergeten dat Dewé, tijdens de Eerste Wereldoorlog, voor hen in bezet België het net ‘la Dame Blanche’ had geleid met verbluffende resultaten. Of hij opnieuw met de Britten op wilde stappen? Het moet voor de hoge ambtenaar geen gemakkelijke beslissing zijn geweest. Om te beginnen is hij geen jong man meer in 1939 en weet hij bij ondervinding welke inspanning de organisatie van een inlichtingsdienst vergt. Verder, en het is zeker niet minder belangrijk, is hij vergrijsd in dienst van een staat die sedert 1936 een zelfstandigheidspolitiek volgt, wars staat van alle allianties - ook met de vroegere geallieerden van 1914-1918 - en die, mochten de zaken voor Dewé verkeerd uitvallen, weleens verplicht zou kunnen worden, om der lieve neutraliteit wil, de man aan de dijk te zetten, wie weet te veroordelen wegens spionage.

Toch heeft Dewé klaarblijkelijk niet geaarzeld want al dezelfde dag steekt hij, de bezadigde, bejaarde burger van wal en vormt hij met een paar vrienden het ‘Corps d'Observation Beige’. Dit inlichtingsnet zal vier observatieposten oprichten aan de Belgisch-Duitse grens, in La Ca-

1

2

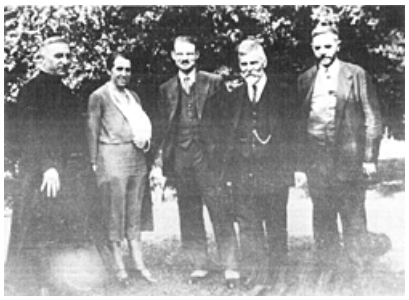

3

4

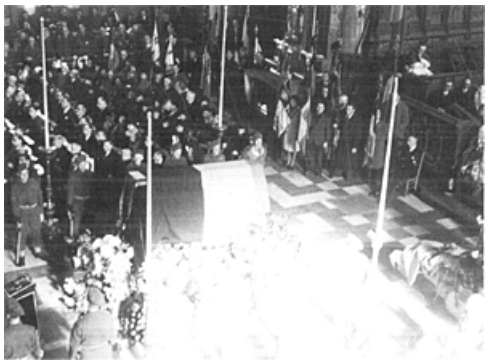

5

6

(1) De jonge ingenieur Walthère Dewé
(2) De ‘père tranquille’
(3) Walthère Dewé tijdens de Eerste Wereldoorlog met zijn staf van ‘La Dame Blanche’
(4) Een van zijn identiteiten: Jacques Deflandre
(5) Dewés plechtige begrafenis in Luik, na de oorlog
(6) De inhuldiging van een gedenkteken op de plaats waar Dewé op 14 januari 1944 werd neergeschoten

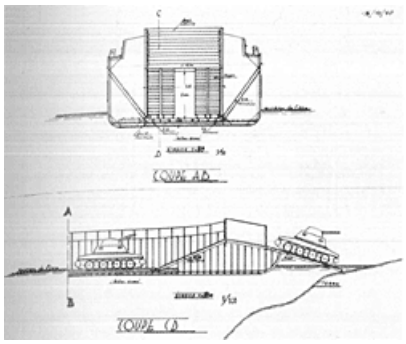

1

2

3

Nur für den Dienstgebrauch!

Militärgeographische Angaben über England

Südküste

Nachtrag, abgeschlossen am 28. August 1940

Inhalt: 32 Bilder der Abschnitte 10 – 18, 26 und 37.
Die einzelnen Bilder des Nachtrags ergänzen die Bilder im Text- und Bildheft, deren Seitenzahl sie tragen: z. B. Bild 108a ergänzt Bild 108 usw.

Generalstab des Heeres
Abteilung für Kriegskarten und Vermessungswesen. (IV. Mil.-Geo.)
Berlin 1940

4

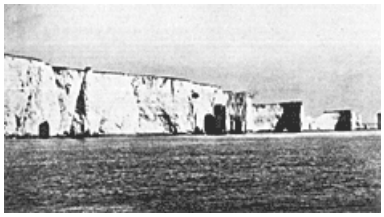

5

6

(1-3) Tekeningen en fotos die door de Belgische inlichtingsdiensten aan Londen werden overgemaakt in verband met de Duitse voorbereidingen voor de operatie ‘Seelöwe’, de invasie op de Britse eilanden

(4-6) Duitse voorlichting bestemd voor de invasietroepen van de ‘Wehrmacht’...

lamine, Eupen, Malmédy en Sankt-Vith en vier radiozenders opstellen voor rechtstreeks contact met de Intelligence Service, in Luik, Brussel, Namen en Marche.

De nieuwe dienst is onmiddellijk aan het werk gegaan en heeft, tijdens de schemeroorlog, gedaan wat hij kon; Belgische industriëlen, die zakenrelaties hadden met Duitsland, toeristen, grensarbeiders brachten berichten aan over de Duitse industrie, transport, troepenbewegingen, noem maar op, die prompt aan Engeland werden doorgespeeld.

Mettertijd groeit ook de zekerheid dat de Belgische zelfstandigheidspolitiek beter de Duitsers dient dan de geallieerden, want voor Dewé en zijn 'Corps d'Observation' wordt het alsmaar duidelijker dat de Duitse inval voor de deur staat. Hij zal het nog een laatste keer bevestigen op 9 mei 1940.

Het ligt evenwel voor de hand dat de Engelse activiteiten op het vasteland de Duitsers niet onverschillig laten. Zo zij voorlopig niets weten van Dewé en zijn vrienden, hebben zij evenwel heel snel vernomen dat de Intelligence Service zijn operaties in West-Europa leidt via een centrale, die in Den Haag gevestigd is. Het duurt niet lang of de Duitse contraspionage, de Abwehr, heeft de centrale gepenetreerd en zal ze, het kan niet geloochend worden, ridiculiseren. Zo heeft zij al in november 1939 het hoofd van de centrale, Payne Best, diets kunnen maken dat een hoger Duits officier naar de geallieerden over wilde lopen en op een afgesproken dag en uur op Best zou zitten te wachten in het Nederlandse grensstadje Venlo. Wanneer Best samen met zijn collega Stevens in Venlo aankomt, worden ze zonder omhaal naar Duitsland ontvoerd. Het is maar een begin. De Engelsen weten immers niet dat hun Haagse centrale, waar uiteindelijk de draden samenkomen van een net dat zij over Nederland, België en Frankrijk hebben uitgespannen, vierentwintig uur op de vierentwintig door de Abwehr geobserveerd wordt. Die heeft, het incident Best-Stevens is er het beste bewijs voor, haar pionnetjes geplaatst tot in de dienst zelf en alles en iedereen in contact met de centrale op steekkaarten genoteerd, geregistreerd, gefotografeerd.

Het ergste moet dus nog komen want wanneer, na de Duitse inval in Nederland en België, Nederland in vier dagen tijds overrompeld wordt, blijkt dit een te korte tijd te zijn geweest voor de centrale om de veiligheid van haar organisatie te verzekeren. De Duitsers vinden er een lijst van de agenten van de Intelligence Service in heel West-Europa.

De gevolgen kan men zich indenken. Na de ineenstorting van Nederland, België en weldra ook Frankrijk worden de leden van de Engelse inlichtingsdiensten in de bezette gebieden opgeruimd en korte metten gemaakt met de middelen waarmee ze uitgerust waren, o.m. de zenders.

Einde juni 1940 is West-Europa derhalve voor de Engelsen, op het gebied van de inlichtingen, een woestijn geworden, een no-mans-land, een witte vlek op de landkaart, een terra incognita. Wat gebeurt er nu met Walthère Dewé?

De Belgische regering heeft hem, als hoofdingenieur van de R.T.T., belast met de algemene leiding van de telegrafische en telefonische verbindingen van het Belgische leger. Hij is dan ook onze troepen tot de capitulatie gevolgd.

Klaarblijkelijk hebben de Duitsers zijn naam niet gevonden op de lijst van de Haagse centrale of niet achterhaald wie achter zijn schuilnaam stak. Dewé komt dus in juni 1940 terug naar Luik, niet alleen ongedeerd maar ook vast van plan het contact met Captain Daniel en de Intelligence Service te herstellen. Hij heeft bovendien

tijdens de veldtocht kennisgemaakt met een andere ingenieur, Hector Demarque en hem bij zijn kleine ploeg ingelijfd.

Terug in Luik geven ze hun organisatie een nieuwe naam: Clarence; ze nemen de schuilnamen aan van Cleveland (Dewé) en Clarence (Demarque). Samen zullen zij gaandeweg een inlichtingsdienst uitbouwen die een voorbeeld is geweest voor alle andere organisaties en een efficiëntie heeft bereikt die nergens, ook niet in het buitenland, overtroffen werd.

Omstreeks de tijd dat Dewé en Demarque vertrekken met Clarence, komt Fernand Kerkhofs, die tijdens de achttiendaagse veldtocht naar Frankrijk was uitgeweken, terug naar Brussel. Kerkhofs, die een belangrijk man is in de Brufina, de holding waartoe ook de Bank van Brussel behoort, heeft tijdens de Eerste Wereldoorlog net als Dewé voor de Engelsen gewerkt en wil, nu de Duitsers hier terug zijn, opnieuw wat gaan ondernemen. Maar hij was niet door de Engelse inlichtingsdiensten gekontakteerd ge-

worden en moet het dan maar alléén doen. Maar omdat hij uit vroeger tijden relaties heeft opgespaard met mensen van de Staatsveiligheid, de politie en de rijkswacht, krijgt hij in deze kringen vrij vlug aansluiting op elementen, die ook de strijd voort willen zetten. Toch schijnt de onderneming, die politieke en economische inlichtingen aan Engeland door wil spelen, in de context van de tijd, van de Duitse onoverwinnelijkheid, van de spoedige compromisvrede, zo riskant, zelfs op het buitenissige af, dat hij door heel wat mensen, die hij benadert om hen bij zijn beweging in te lijven, wordt afgescheept. Een ervan zegt hem trouwens dat al wat hij aan het ondernemen is op niets uit zal draaien, op zero. Daarom heet Kerkhofs zijn organisatie, die wellicht van alle inlichtingsdiensten de talrijkste leden zal tellen, de dienst Zero.

In dezelfde periode, zij het iets later, ontstaat eveneens in Brussel het derde grote Belgische net:Luc.

Op 11 november 1940 bestelt men het gerapatrieerde stoffelijk overschot ter aarde van een jong Belgisch onderofficier, Luc Leclercq, die tijdens de achttiendaagse veldtocht gesneuveld was. Bij deze gelegenheid besluit de vader van Luc, Georges Leclercq, de nagedachtenis van zijn zoon te eren door diens naam te geven aan een organisatie, die hij op wil richten en die zowel een inlichtingsdienst moet worden als een lijn om jonge mensen naar Engeland over te brengen.

Georges Leclercq, die ambtenaar is bij het Ministerie van Justitie, is een groot-invalide uit de Eerste Wereldoorlog en heeft, via de associaties van invaliden en oud-strijders, relaties en rekruteringsmogelijkheden om met de uitvoering van zijn plannen te kunnen beginnen.

Naast deze drie netten, die de hele oorlog door niet alleen zullen blijven bestaan maar ook tot aanzienlijke organisaties uitgroeien, ontstaan een hele reeks groepen en groepjes, waarvan de meeste het niet lang vol zullen houden, ofwel omdat ze de hoop efficiënt werk te leveren op moeten geven, ofwel omdat ze de ongelijke strijd met de Duitsers niet aankunnen.

Vele onder hen zullen trouwens, om hun werk voort te kunnen zetten, contact zoeken met de drie grote diensten en zich bij hen aansluiten. Het zal de inlichtingsdiensten, tegen alle voorspellingen, tegen alle waarschijnlijkheid in, voor de wind gaan, veel meer dan zij het zich zelf voor konden stellen juist na de nederlaag. Want wat is de toestand waarin zij zich, allemaal zonder onderscheid, bevinden in 1940?

Om te beginnen, het werd al eerder gezegd, is het klimaat, de fameuze ‘air du temps’, niet erg gunstig om de strijd tegen de overmachtige bezetter aan te vatten. De inlichtingsdiensten moeten niet rekenen op de medewerking, laat staan de sympathie van de bevolking, die wantrouwig staat tegen elk initiatief dat de orde en de rust kan verstoren en represailles uitlokken. Dat isolement ten overstaan van de eigen landgenoten gaat gepaard met een volledige afzondering tegenover de geallieerde, die ze tot elke prijs willen helpen maar waarmee ze niet het minste contact meer hebben. Want zelfs Clarence, die afspraken had met de Intelligence Service, die gewerkt had sedert september 1939 is, sedert de Duitse inval, sedert de opruiming van de Haagse centrale, elke aansluiting verloren.

De periode is dan ook bijzonder dramatisch en uitzonderlijk frustrerend. Want tijdens de zomer en de herfst 1940 ligt België als het ware op de frontlinie tussen Duitsland en Groot-Brittannië. De Luftwaffe heeft de slag om Engeland, haar groot

luchtoffensief, gelanceerd tegen de Britse eilanden, bombardeert deze dag en nacht. Ze vertrekt hiervoor van luchthavens die voor een groot gedeelte op het Belgisch grondgebied liggen. Verder bereidt de Kriegsmarine de operatie ‘Seelöwe’ voor, die de divisies van de Duitse Wehrmacht over het Kanaal moet brengen voor de invasie in Groot-Brittannië.

Dat betekent dat de inlichtingsdiensten een uitgebreid werkterrein hebben, dat ze inlichtingen bij de vleet verzamelen en dat ze er, bij gebrek aan verbindingen met Londen, geen blijf mee weten. Met uitzondering van Clarence, bezitten de meeste organisaties geen zender. Nu kunnen ze dergelijk tuig zonder veel moeite in mekaar knutselen, maar ligt het probleem niet alleen in het bezit van een zender. Clarence, b.v. had, toen hij nog ‘Corps d'Observation Beige’ heette, van de Intelligence Service vier zenders gekregen. Zodra de dienst terug op dreef komt worden de zenders opnieuw in gebruik genomen en proberen de inlichtingsdiensten de vroegere correspondenten van Dewé te bereiken. Het is bij telkens weer herhaalde en verbeten voortgezette pogingen gebleven want aan de Engelse

RAPPORT N° 77 - ANNEXE N° 10

1

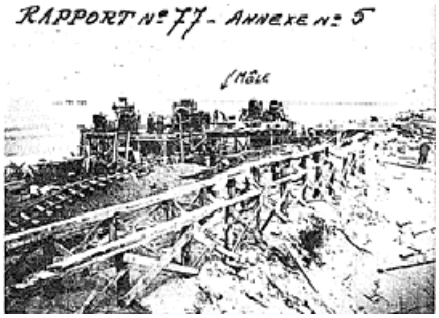
RAPPORT N° 77 - ANNEXE N° 5
↓MÔLE

2

RAPPORT N° 77 - ANNEXE N° 11
↓CH. D'ENT

3

RAPPORT N° 77 - ANNEXE N° 9bis

4

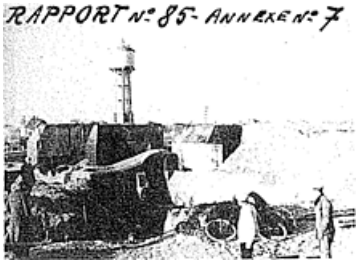
RAPPORT N° 85 - ANNEXE N° 7

5

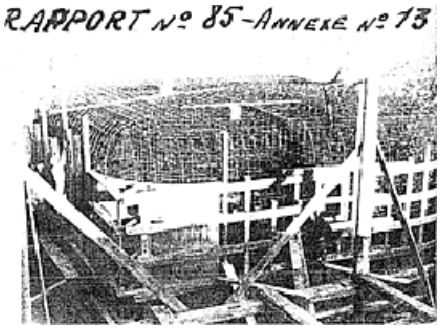

6

Rapporten van de Belgische inlichtingsdiensten over de bouw van de Duitse verdedigingswerken aan de kust van de Atlantische Oceaan, de zogenaamde ‘Atlantik Wall’

kant bleek de lijn verloren te lopen, luisterden ze niet, bleef het contact uit. Hoe kan dat nu?[*3]

Wanneer men een radioverbinding tot stand wil brengen is het niet voldoende een programma in de ether te zenden; het moet ook zijn bestemming bereiken. Dat kan pas wanneer tussen hem die uitzendt en hem die luistert van te voren afspraken zijn gemaakt omtrent hun ontmoetingsplaats in de ether, d.w.z. op welke golflengte ze zullen zenden en ontvangen; ook omtrent de codetaal die ze zullen gebruiken opdat niet Jan en alleman mee kan luisteren; ten derde ook het tijdstip, waarop ze zullen spreken en luisteren.

Ten slotte moeten ze ook het geschikte materiaal hebben, d.w.z. niet alleen een zender, maar ook de kristallen nodig om op die bepaalde golflengte uit te zenden en niet op een andere.

Het is kenschetsend voor de desorganisatie na de nederlaag van de geallieerden in West-Europa, dat zo belangrijke contacten en afspraken als b.v. die van de Intelligence Service met Clarence de ramp niet hebben overleefd.

Ook op het einde van 1940 is België nog altijd de witte vlek op de landkaart. Hoe proberen ze nu, aan weerskanten van de Noordzee, dat te verhelpen?

Aangezien ze in de ether geen kontakt tot stand kunnen brengen, proberen de organisaties in bezet België Groot-Brittannië over land te bereiken en zenden ze boodschappers zoveel ze kunnen. Clarence, b.v., doet een beroep op een ingenieur-zakenman, Aristide, die tot op de Engelse ambassade in Madrid kan geraken en de wensen van de inlichtingsdienst aan de Britse militaire attaché overbrengt. Maar het is niet eenvoudig, helemaal in het begin van de bezetting, zonder de knepen van het vak te kennen en de gaten in de strategische voorzieningen van de vijand, uit België door Frankrijk heen tot in Spanje te komen; het is nog minder eenvoudig het vertrouwen te winnen van de Britten, die intussen voldoende respect voor de contraspionagediensten van de vijand hebben opgebracht om niet elk aanbod zo maar te aanvaarden, wel integendeel. Resultaat: het duurt erg lang voor de Britten aan de verzoeken van de inlichtingsdiensten een gevolg geven. Zo lang trouwens, dat 1940 ten einde loopt en Dewé b.v. in januari 1941 besluit van februari af er de brui van te geven en niet langer het leven van zijn medewerkers en het zijne op het spel te zetten

*3 In het begin droomt iedereen van een radioverbinding met Londen. Maar niemand weet hoe hij die tot stand moet brengen. Ik heb, op de zolder van het Brussels Instituut voor Kunstambachten (Arts et Métiers) een uitzending bijgewoond die einde 1940 werd georganiseerd door de directeur van het Instituut, Professor Vandeputte. De zender was zo groot als een moderne keukeninrichting vandaag de dag. Hij was enorm en wij zaten er met een dertigtal omheen, een buitenkans voor de Duitsers mochten ze ons ontdekt hebben.
Een uur lang heeft Vandeputte in fonie, dat wil zeggen in gewone taal zoals we die over de radio kunnen horen, en in alle talen die hij kende, de Engelsen opgeroepen. Hij heeft natuurlijk geen antwoord gekregen. Er bestond geen overeenkomst met de Engelse luisterdiensten en we hebben de pogingen op moeten geven. Dan, op zekere dag, werden de eerste parachutisten uit Londen gedropt. De eerste, die bij Zero gekomen is, heette Pierre Vandermies. Hij heeft ons een zender bezorgd, een radio-operateur, en alles wat nodig was voor een werkelijke en permanente verbinding: golflengte, codes, kristallen, enz. Van dan af konden we ons organiseren...
William Ugeux, van 'Zero', daarna, in Londen, directeur-generaal bij de Belgische Staatsveiligheid.

om een opdracht uit te voeren die bij gebrek aan snel en regelmatig contact hopeloos lijkt. Maar dan wordt, precies op de valreep, de muur van het wantrouwen doorbroken.

In januari 1941 dropt men, in bezet gebied, de eerste valschermspringer voor de Belgische inlichtingsdiensten.

2 De parachutisten

Het werd al eerder gezegd dat de eerste parachutist, belast met een inlichtingsopdracht, Constant Martiny is geweest die erg vroeg, op 13 oktober 1940, geparachuteerd werd.

Het droppen van Martiny is evenwel helemaal niet gebeurd als antwoord op een vraag van een van de Belgische inlichtingsdiensten in bezet gebied. Martiny wordt door de Intelligence Service neergelaten om in ons land een net op te richten, dat, met het oog op de Slag om Engeland, Londen in moet lichten over de activiteiten van de Luftwaffe in België. De man weet niet, trouwens evenmin als de Intelligence Service, dat er in ons land al inlichtingsdiensten tot stand zijn gekomen; op hun beurt weten laatstgenoemde niets af van het bestaan van Martiny en kunnen ze dus ook geen gebruik maken van de zender, die hij heeft meegebracht, om hun wensen kenbaar te maken.

Martiny zal zijn opdracht uitvoeren. Hij treedt in contact met de directeur van de Belgische burgerlijke luchtvaart, Kolonel Daumerie, van wie Londen wist, waarschijnlijk door toedoen van Belgische piloten die hij had helpen ontsnappen naar Engeland, dat hij de geallieerde zaak gunstig gezind was en ook kón helpen.

Allebei de mannen richten samen een inlichtingsdienst op en werken tot in mei 1941. Dan worden zij door de Duitsers gearresteerd en in augustus 1942 terechtgesteld. Zonder contact met andere inlichtingsdiensten is hun werk, zijn hun contacten in België als met Engeland zonder meer verloren gegaan.

Voor de Belgische inlichtingsdiensten komt pas de eerste parachutist en een werkelijke aansluiting wanneer de radio-operateur Jean Lamy door de Engelse geheime diensten, in de nacht van 12 op 13 januari 1941 voor Clarence gedropt wordt.

Jean Lamy had alles bij hem wat van hem verwacht werd: zender, kristallen, code, de afspraken met de Intelligence Service. Hij is dan ook onmiddellijk uit beginnen te zenden, maar was zo zeker van zijn stuk en voelde zich zo veilig dat hij de meest elementaire voorzorgen in de wind sloeg en, na amper twee maanden dienst, door de Duitsers ontdekt werd. Van 26 maart 1941 zit Clarence, op dat ogenblik het enige net met een rechtstreekse verbinding met Londen, weer zonder radio en zonder operateur. Het zal maanden duren vooraleer in deze toestand verandering komt.

Nochtans heeft zich intussen een essentiële wijziging in de toestand voorgedaan door het totstandkomen, in november 1940, van de diensten van de Staatsveiligheid van de Belgische regering in Londen. Deze wordt zich snel bewust van de rol, die zij kan spelen op het vlak van de betrekkingen tussen de Engelse legerleidingen en de verzetsorganisaties in bezet België en brengt het met de Engelsen tot een akkoord. De Britten zullen de Belgische Staatsveiligheid en, door haar, de Belgische inlichtingsdiensten in het bezette gebied de nodige infrastructuur geven en hen dus bijstaan met materiaal, de ontvangst van hun berichten verzekeren, de parachutisten opleiden, transporteren, enz.

De Staatsveiligheid bezorgt de mensen en financiert hen.

Maar het akkoord wordt pas echt bezegeld wanneer de Staatsveiligheid erin zal slagen een fysisch contact met de inlichtingsdiensten in België tot stand te brengen. Daarom organiseert ze een eerste zending en stuurt ze een afgevaardigde ter plaatse, de kapitein-vlieger Pierre Vandermies. Vandermies, die op 13 juni 1941 gedropt wordt, zal in korte tijd een aanzienlijke opdracht uitvoeren en o.m. het transport van

de inlichtingen organiseren; hij zal ook vanuit Montpellier een ontsnappingslijn doen vertrekken, die vluchtelingen voor Engeland tot hun bestemming moet helpen. Maar Vandermies zal

vooral de eerste werkelijke schakels leggen tussen Londen en het verzet in België. Hij brengt o.m. geld mee, stelt zich in verbinding met de leiders van de verschillende hem bekende organisaties, Zero, Luc en Clarence. Hij deelt hen mee wat ze in Londen van hen verwachten, op welk gebied ze het verdienstelijkst kunnen zijn en op welke wijze ze zich het best kunnen organiseren.

De inlichtingsdiensten, op hun beurt, hebben eindelijk de kans om hun wensen duidelijk en direct te formuleren. De voornaamste is natuurlijk die van een permanente radioverbinding, d.w.z. radio-operateurs en zenders.

Nog vóór Vandermies naar Londen terugkeert, zullen de radio-operateurs met hun materiaal gedropt worden. De verbinding tussen bezet België en Londen zal voortaan niet meer worden onderbroken. Van dat ogenblik af gaan trouwens de inlichtingsorganisaties in België hun definitieve vorm aannemen; voorgelicht over de noden van de geallieerde legerleiding, attent gemaakt op de gevaren die hen bedreigen en de wijze waarop ze hun veiligheid kunnen verhogen, wegwijs gemaakt in de eisen van hun uiterst moeilijke opdracht, in voortdurende rechtstreekse verbinding met Londen gaan de netten zich organizeren op een gezamenlijk patroon, op een model dat Clarence trouwens al van het begin af is gaan opbouwen.

Van 1941 af zullen deze netten worden aangevuld door met speciale opdrachten belaste parachutisten. Zo wordt, in augustus 1941, de Belgische ingenieur Hector Marquet samen met een radio-operateur, boven Cerfontaine gedropt. Marquet luistert naar de schuilnaam Mill, zijn metgezel naar die van Millstone. Zij moesten een zelfstandig net vormen dat, net als de andere organisaties, informatie nopens militaire aangelegenheden, het transport, de economie en de politiek moet verzamelen en doorspelen in samenwerking trouwens met de al bestaande netten, vnl. Clarence en Zéro. Later, we zullen het zien, zal Mill zich gaan specialiseren in de spoorwegen en er voor Londen een open boek van maken.

In juni 1942 landen Antoine Jooris en Auguste Dubuisson met de opdracht een inlichtingsdienst in België op te richten die totaal onafhankelijk van alle andere zou werken en het bijgevolg mogelijk zou maken om de informatie, verstrekt door de bestaande organisaties, met die uit een totaal verschillende bron te vergelijken. Dat is het begin van de dienst Bayard.

Intussen zijn ook spontaan een aantal andere netten gestart.

Wanneer wij ons beperken tot de organisaties, die een zekere specialisatie hebben gekozen, kunnen wij b.v. Boucle vermelden, een net dat zijn werkzaamheden tot in het hart van Duitsland zelf uitstrekt en, onder veel andere informatie, inlichtingen over het V-1 en V-2 rakettencentrum in Peenemünde doorgaf.

Ook Beagle, een organisatie die de geallieerde luchtmacht inlichtte over de meteorologische omstandigheden boven West-Europa en Duitsland. Mettertijd komen ook diensten tot stand als Gilles, die de Londense regering vooral op politiek en administratief gebied voorlicht, terwijl o.m. Zero en Luc hun activiteit tot Nederland en voornamelijk Frankrijk uitbreiden.

In 1944 bestaan er in België 36 inlichtingsdiensten, met zes buitenlandse afdelingen.

De groepen en groepjes, telkens gestart met enkele mensen, tien, vijftien maximum, hebben in 1944 een ledenaantal van 18 000 man bereikt.

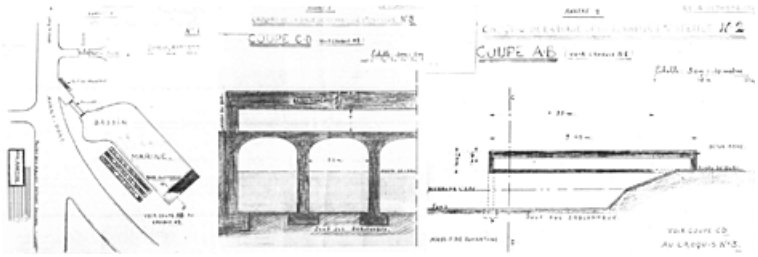

1

2

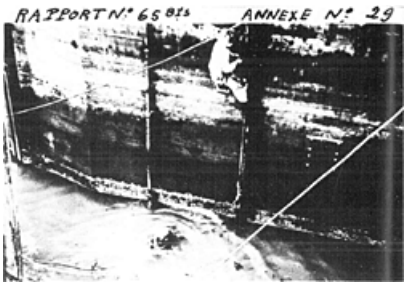

3

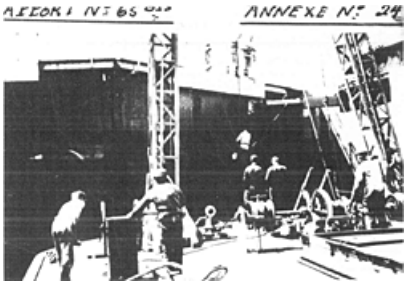

4

5

(1) Rapport met tekeningen van de ligging van de in aanbouw zijnde schuilplaatsen voor Duitse duikboten in de haven van Oostende

(2-5) Foto's van de bouw van de duikbotenhaven van Duinkerken

3 De organisatie

Op de vraag wat een inlichtingsdienst interesseert kunnen we kort en bondig antwoorden: alles.

Wanneer de verbinding tussen Londen en bezet België van 1941 af, blijvend tot stand wordt gebracht, zal de geallieerde leiding om informatie verzoeken over de meest verschillende en uitlopende sectoren: het Duitse verdedigingssysteem aan de Belgische en de Noord-Franse kust; de getalsterkte van de in België gelegerde Duitse bezettingstroepen; al wat de luchthavens betreft en het afweergeschut; de Duitse opslagplaatsen; hun radio-, telegraaf- en telefoonverbindingen; het verkeer over wegen, kanalen, spoor; de Duitse bestellingen bij de Belgische industrie... We zouden zo kunnen voortgaan en het zou een lange vervelende lijst worden; de geallieerde legerleiding interesseert uiteindelijk alles wat in een zo strategisch belangrijk land als België omgaat. Daar komt nog bij dat ons land van een uitstekend menselijk én industrieel potentieel voorzien is.

Om een nader inzicht te verkrijgen in wat de Belgische inlichtingsdiensten tijdens de Tweede Wereldoorlog tot stand hebben gebracht volstaan wellicht enkele voorbeelden.

Het eerste wordt aangehaald door Winston Churchill zelf in zijn Memoires, waar hij het volgende schrijft: ‘Wij werden, op het stuk van de vijandelijke radarinstallaties, ingelicht door agenten en bevriende neutralen uit de bezette landen; zo kwamen wij in 1942 meer en meer te weten over de Duitse verdediging. Wanneer ik over agenten en bevriende neutralen spreek, wil ik eerlijkheidshalve speciaal de Belgen vernoemen; in 1942 bezorgden ze ons ongeveer 80 % van alle agenteninlichtingen hieromtrent. Zij leverden ons o.m. een uiterst belangrijke kaart, die gestolen werd van de Duitse officier die het bevel voerde over de zoeklichten en de radarinstallaties van de Duitse nachtjagers, meer bepaald die van de noordelijkste van de twee in België gelegen sectoren.

Deze kaart, samen met andere inlichtingen, stelde onze deskundigen er toe in staat het systeem van de Duitse luchtverdediging te doorgronden. Einde 1942 wisten wij niet alleen hoe het vijandelijk systeem werkte, maar ook hoe wij het aan moesten pakken.’

Wanneer wij deze passus nader bekijken, vinden wij er een uitstekend voorbeeld in van de wijze waarop de inlichtingsdiensten in het bezette gebied voor de geallieerden werken, hoe amateurs en toeval hand in hand gaan met een professionele organisatie. Denk maar aan de bovenvermelde kaart b.v.

We weten nu hoe die in het bezit is gekomen van het Belgische verzet, met name van de dienst Luc.

Ze stak in de aktentas van een hoog Duits marineofficier die ze bij zijn kapper in Antwerpen had laten rondslingeren terwijl hij zijn haar liet knippen. Een jongetje van veertien, vijftien jaar heeft de tas gestolen. Waarschijnlijk begreep de knaap niet eens om wat voor een belangrijk document het hier ging, maar hij speelde die kaart door aan een Belgisch militair, een van de leidende figuren van het Geheime Leger en de dienst Luc in Antwerpen en omgeving.

Nu is het duidelijk dat de geallieerde legerleiding, wanneer ze een dergelijk stuk in handen krijgt, niet noodzakelijk aan een wonder gelooft en dat ze andere inlichtingen nodig heeft, die hetzij bevestigen, hetzij tegenspreken. Dat zijn de ‘andere

inlichtingen', waarover Churchill spreekt. In het bewuste geval werd de bijkomende informatie verstrekt door alle belangrijke Belgische inlichtingsdiensten, door Clarence b.v.

Tijdens de bezetting was de Belgische kust een 'Sperrgebiet', een verboden zone waar men alleen maar in- en uit kon mits men een speciale pas bezat, een 'Passierschein' die alleen door de Duitsers zelf en dan nog uiterst zeldzaam uit werd gereikt.

Uitzonderingen op de regel waren natuurlijk de

mensen, die de Duitsers zelf nodig hadden voor hun eigen behoeften, als o.a. de bedienden van de gas- en elektriciteitsmaatschappijen.

Clarence had mannetjes zitten in de Brugse gasmaatschappij en had hen een speciale opleiding gegeven met het oog op de observatie van de Duitse verdedigingswerken. Zij hebben alle defensieve voorzieningen van de kust als het ware doorgelicht en bij de kaart van de argeloze marineofficier alle detailkanttekeningen gemaakt die ze in Londen nodig hadden.

We zouden zo kunnen doorgaan en het feit ophalen van het verzet in Henegouwen dat, in januari 1941, Londen ervan op de hoogte bracht dat men in de provincie bestellingen voor tienduizenden Duitse koloniale uniformen had gekregen. Omdat er op dat ogenblik geen Duitse troepen in overzeese gebieden waren, riep de informatie op zijn minst een paar vragen op. Volgens de Intelligence Service zelf, is het een van de eerste berichten geweest die wezen op de belangstelling van de Duitsers voor het oorlogstoneel in Noord-Afrika en de vorming van het Afrikakorps.

Waar kwam het bericht vandaan? Waarschijnlijk uit verschillende bronnen tegelijk, hier een arbeider, daar een boekhouder, een directeur. Op het gebied van het verkeer per spoor heeft het net Mill waarachtige wonderen verricht en de krachttoer uitgehaald even snel als de directie van de Belgische spoorwegen de bevelen te krijgen van de Verkehrsdirektion der Duitse Reichsbahn op het stuk van het Duitse militaire vervoer.

Hoe dat kon?

Mill had onder zijn leden een aantal technici van de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen. Enkelen ervan wisten dat de kabel, die de diensten van de Nationale Maatschappij verbond met die van de Duitse Reichsbahn door de kelders heen liep van een oud, buiten gebruik gesteld spoorwegstation aan de Leuvensesteenweg in Brussel.

Het is een koud kunstje geweest om in het station in te breken, in de kelders een telescriptor aan te sluiten op de verbindingskabel en dan telkens weer te komen kijken wat hij had geregistreerd. Tot het einde van de oorlog kende men in Londen van naaldje tot draadje alles wat de Duitsers in België per spoor vervoerden: omvang van het transport, tijdstip, bestemming, herkomst, te volgen weg. Wat de Reichsbahn niet meedeelde aan de directie van de Nationale Maatschappij, zoals b.v. de inhoud van het vervoer, het aantal divisies, welke goederen, wat voor materiaal, werd dan prompt ingevuld door het net van observators dat Mill had op alle strategische punten van het spoorwegnet.

We kunnen hieruit besluiten dat elke inlichtingsdienst van betekenis noodzakelijkerwijs moest bestaan uit een uitgebreid net van agenten en moest beschikken, wilde hij efficiënt zijn, over middelen en een snelle, betrouwbare verbinding met Londen, m.a.w. over een organisatie.

Hoe zit deze organisatie in mekaar?

Ze wordt hoofdzakelijk door twee factoren bepaald.

De eerste is die van de finaliteit zelf van de dienst, het verzamelen en overbrengen van informatie op de meest efficiënte wijze, d.w.z., zo snel en zo betrouwbaar mogelijk.

De tweede is inherent aan de oorlogsomstandigheden en betreft de veiligheid en dus het voortbestaan van de organisatie.

Is de eerste factor de reden van bestaan van het net, de tweede is er het sine qua non van. En het is een enorme taak geweest de duizenden agenten en helpers zodanig

te organizeren dat de ene factor de andere niet verdrong, dat ze de veiligheid niet uit het oog verloren terwille van de informatie en omgekeerd.

Het is trouwens een taak, die niet van een leien dakje gelopen is, die uiterst moeilijke momenten meegemaakt heeft. Van de achttienduizend erkende leden van de inlichtingsdiensten zijn er tweeduizend terechtgesteld of in de concentratiekampen omgekomen.

Maar laten we terugkomen op de gestelde vraag: hoe wordt een inlichtingsdienst georganiseerd? De grote netten, die zich meestal over het hele land uitstrekken, vormen als het ware grote piramiden, waarvan de basis de duizend-en-één waarnemers zijn die meestal observeren wat er in hun onmiddellijke omgeving, in hun bedrijf omgaat. Ze worden ingedeeld in sectoren, soms op geografisch gebied, de kuststreek b.v., soms functioneel, de luchthavens, de havens, de spoorwegen, enz. De sectoren worden dan overkoepeld door het opperbevel, gewoonlijk een comité waarvan de verschillende leden telkens met gespecialiseerde bevoegdheden werden be-

Wenduine s/mer.
partie des defenses allemandes
bunkers pour vivres et munitions
Poste écouteur des allemands
G.R. WENDUINE

1

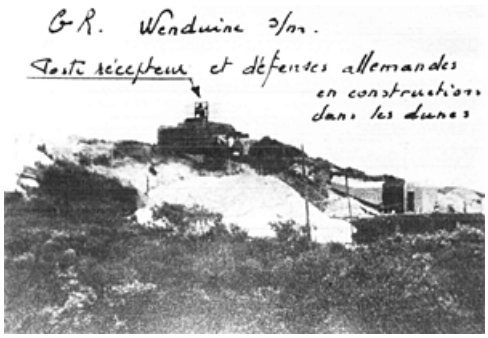
G.R. Wenduine s/m.
Poste récepteur et défenses allemandes en construction dans les dunes

2

3

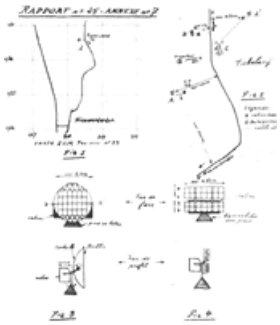

4

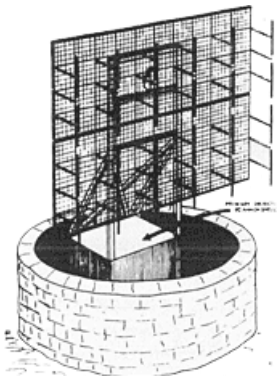

5

6
(1-3) Kijk naar de pijl. Hij wijst op de Duitse radarinstallatie in Wenduine (foto's 1 en 2) en in Knokke (3).
(4-5) Radarinstallaties in schema
(6) Rapport over de Luftwaffe op het vliegveld van Gosselies

RAPPORT N: 56 - ANNEXE N: 5
3301
C

1

RAPPORT N: 56 - ANN. N° 7
3301
E

2

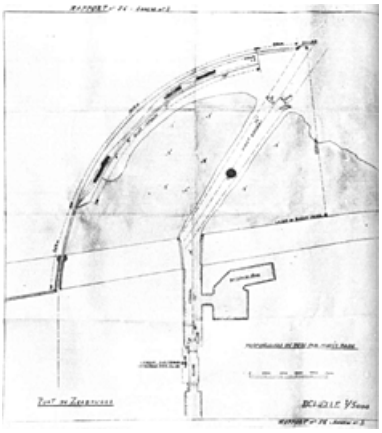

3

Gare de Blankenberge:
3 pièces 155 m/m avec abris munitions

4

5

6
De Belgische inlichtingsdiensten berichten over Zeebrugge (foto's 1-2-3), Blankenberge (4) en Oostende (5-6)

last: de controle van de verzamelde inlichtingen, de betrekkingen met Londen, de verzorging van de agenten, de materiële uitrusting, de administratie, noem maar op.

Op dit losse patroon zijn vele variaties mogelijk en alle netten hebben uiteindelijk hun eigen organisatie geleidelijk opgebouwd, aangepast aan hun speciale noden en het voorhanden zijnde talent. Op het stuk van de veiligheid volgden ze alle nagenoeg hetzelfde principe van de waterdichte beschotten en bouwden ze als het ware dammen in tussen de verschillende afdelingen en geledingen van het net. Dat wil zeggen dat de agenten deel uitmaakten van een zeer kleine cel, een paar mensen maar, die geen contact hadden met de andere cellen tenzij door middel van één man. Werd de cel ontdekt was het de Duitsers niet mogelijk de rest van het net te raken, tenzij zij ook de hand legden op de man die met een andere cel in verbinding stond. Omdat die evenwel volgens hetzelfde principe georganiseerd was, kwamen de speurders van de Duitse contraspionage niet veel verder en vergde het enorm veel tijd, intelligentie en geluk wilden ze de netten terdege raken en ontmantelen. Ook al werden er soms zware bressen in geslagen, zij zijn er nooit in geslaagd de grote netten volledig uit te schakelen.

Van haast even groot belang op het gebied van de veiligheid was een tweede principe. De inlichtingsdiensten deelden zichzelf niet alleen op in delen die hermetisch van mekaar gescheiden bleven; zij wilden ook een bestaan leiden dat volledig apart bleef van de andere verzetsorganisaties.

Een inlichtingsdienst houdt zich niet bezig met sabotage of gewapend verzet, met sluikpers of ontsnappingslijnen.

Dat was ten minste het principe; dat was ook wat Londen wilde. Al te vaak is men evenwel op het terrein hiervan afgeweken en vermengden koeriersdiensten, die de berichten over land door Frankrijk, Spanje en Portugal heen naar Engeland moesten loodsen, zich met ontsnappingslijnen, of schreven de inlichtingsagenten ijverig in de sluikpers; al te vaak heeft dat de Duitsers bij hun werk geholpen en zijn er nutteloos slachtoffers gevallen, waaronder Walthère Dewé.

Bij deze algemeengeldige veiligheidsmaatregelen kwamen er dan andere, door de organisatie speciaal voor zichzelf getroffen voorzorgen.

Zo was het b.v. bij Clarence, uiteindelijk de best georganiseerde dienst van allemaal, de regel dat het de radio-operateurs, die uit Londen toekwamen met de codes die de Intelligence Service hen had meegegeven, niet toegestaan was met deze codes te werken.

Zij kregen in België de codes van Clarence die hen, onmiddellijk na de uitzending, werden afgenomen.

Mochten zij worden gearresteerd, dan zou het hen onmogelijk zijn om, hoe sterk ook de Duitse dwang zou wezen, zowel de code te verraden als die door de Duitsers te laten gebruiken.

Bij Clarence werden ook speciale regels gevolgd bij het rekruteren van de leden van de dienst. De kandidaten moesten bekend zijn bij meerdere leden van het net vooraleer zij met het net zelf in contact kwamen. Ze werden er bovendien niet in opgenomen zonder een uiterst strenge keuring. Ook werden ze erop attent gemaakt dat ze hun leven in de weegschaal legden. Ze moesten hun keuze met een militaire eed bevestigen evenals hun gelofte, ook bij ontdekking het stilzwijgen te bewaren.

Omdat de netten mettertijd ondervonden dat de Duitse geheime diensten, en vooral de Gestapo, bij de ondervraging van gevangengenomen agenten alle perken te buiten

gingen, gaven zij meestal, ook Clarence, hun leden de opdracht dit volledige stilzwijgen ten minste vierentwintig uur te bewaren, teneinde de organisatie ertoe in staat te stellen om de cellen, die met de arrestant in verbinding stonden, in veiligheid te brengen en van de rest van het net af te snijden. Hoe beter men deze richtlijnen volgde, hoe meer men het hield bij de waterdichte beschotten in de diensten zelf als tussen de inlichtingsdiensten en de andere takken van het verzet, hoe meer kans men maakte om de taak tot het einde voort te kunnen zetten.

Dat Clarence en ook Mill de meest professioneel ingerichte netten waren blijkt reeds uit het feit dat van hun respectievelijk 1 000 en 700 leden ze maar 35 en 19 mensen verloren hebben.

Over de essentiële taak van een inlichtingendienst, meer bepaald het verzamelen van informatie werd al eerder gezegd dat dit hoofdzakelijk het werk was van veel, zowel geografisch als functioneel verspreide agenten aan de basis van de piramide.[*4] Die deelden aan hun onmiddellij-

*4 Wij probeerden de logboeken te bemachtigen van de Duitse vliegtuigen, die op het vliegveld van Evere landden. Aan de hand van de logboeken kon uitgevist worden waar die vliegtuigen vandaan kwamen, waar ze naartoe gingen en ook, misschien wel het allerbelangrijkste van allemaal, waar ze gedurende een zekere tijd, tussen de operaties in, gebleven waren. Die logboeken verraadden feitelijk de hele geschiedenis van het vliegtuig, waar het ingezet werd, waar het hersteld werd. Dat gaf dan de Engelsen de inlichtingen, die zij nodig hadden, vnl. de lokalisatie van de ateliers waar de vliegtuigen gerepareerd werden en die zij dan konden gaan bombarderen.
Wij kregen ook andere richtlijnen van Londen. Op een zeker ogenblik werden de Messerschmidts voorzien van een nieuwe bewapening, automatische mitralleurs die ook van achteren vuurden. Die plannen hebben we kunnen bemachtigen in de Erla-Werke in Haren-Evere, waar de Duitsers de vliegtuigen repareerden. Dat is een hele geschiedenis geweest en zo belangrijk voor de Engelsen dat zij zichzelf tot het uiterste hebben ingespannen. Want de plannen zaten in een kluis in één van de bureaus van de Erla-directie. Een van onze mensen, die bij de Erla werkte, wilde wel die papieren proberen te bemachtigen, kon ze zelfs uit de kluis halen, maar was bevreesd voor de wacht, die de bureaus geregeld controleerde. Dan hebben wij de Engelsen gevraagd een raid te simuleren op het vliegveld en de Erla-Werke. En dat is gebeurd... De Duitsers, die bijzonder gedisciplineerd waren, zijn bij het luchtalarm allemaal de schuilkelders ingegaan, ook de mensen, die de bureaus bewaakten. Onze man heeft rustig zijn opdracht uit kunnen voeren, de kluis openmaken, de papieren, die erin zaten fotograferen, de documenten terug op hun plaats leggen en dan met de films tijdig verdwijnen. Om alle ongelukken, zoals b.v. een controle bij het verlaten van de Erla-Werke, te vermijden zijn de foto's onmiddellijk over de omheining geworpen, waar een van mijn medewerkers, een politieman van Evere, ze aannam en onmiddellijk bij mij aan huis bezorgde.
Charles Hoste van het Onafhankelijkheidsfront, lid van Zero, Comète.

ke oversten mee wat zij hadden kunnen vinden; die speelden dat dan door aan hun oversten op het vlak van hun sector tot de mededelingen de centrale, meestal in Brussel gelegen, bereikten. Daar werd deze informatie per streek en per specialisatie gerangschikt en wel zo dat mededelingen over hetzelfde onderwerp maar uit verschillende bron onder één rubriek kwamen. Dit vergemakkelijkte de controle of, zoals men het ook noemde, het ‘tegenrapport’.

Deze ‘tegenrapporten’ werden dan overgelegd aan de deskundigen van de organisatie, die er de waarschijnlijkheidsgraad van schatten, om bijkomende inlichtingen konden vragen, kortom, de ingewonnen informatie een kwaliteitsstempel konden geven door het inzicht dat zij hadden in de context waaruit de inlichtingen kwamen.

Zodra men met deze expertise klaar was werd een selectie gemaakt tussen de vaak erg lijvige pakken inlichtingen, soms 700 bladzijden voor één week, op basis van de doorseiningsmethode.

Mededelingen die dringend waren en per radio konden worden overgeseind gingen naar de diensten, belast met de radioverbindingen met Londen; de andere berichten, die noodzakelijkerwijs fysisch doorgespeeld moesten worden als documenten, blauwdrukken, diagrammen, foto's, noem maar op en dus over land moesten, werden eerst gereduceerd tot hun kleinste omvang, d.w.z. op microfilm overgebracht en dan toevertrouwd aan wat men ‘koeriers’ zou noemen.

4 De ‘koeriers’

Het ergste wat een ‘koerier’ kon gebeuren was in de handen van de Duitsers te vallen. Natuurlijk omdat hij bijzonder weinig kans had om het er levend af te brengen; ook omdat het materiaal dat hij transporteerde heel wat dingen zou verraden, moesten de Duitsers het kunnen ontcijferen.

Ze zouden hierdoor vernemen wat de geallieerden over hen wisten en een kans méér krijgen om door te dringen tot de inlichtingsdienst zelf, misschien ook wel tot de bron van inlichtingen. Vandaar dat de inlichtingsdiensten van den beginne af hebben getracht het vervoerde materiaal, de microfilms, zodanig te behandelen, dat het zowel onleesbaar was voor oningewijden als gemakkelijk te vernietigen.

Om de micro-films onleesbaar te maken heeft men in de schoot van de dienst Clarence een home-made, do-it-yourself methode uitgevonden waarvan men het fijne moest weten wilde men de microfilms kunnen ontcijferen.

Dat gebeurde op de volgende wijze. Nadat de documenten gemicrofilmd waren ging men die niet, zoals dat voordien wel gebeurde, ontwikkelen. Men fixeerde de pellicule in het duister zodat die, wanneer men ze bij daglicht bekeek, volledig doorschijnend was en, omdat het licht er op het eerste gezicht schijnbaar niet op had ingewerkt, er nog maagdelijk uitzag. Telkens er dan films in Groot-Brittannië aankwamen, werden die erg lang ontwikkeld in een bad met parafenyleendiamine en zilvernitraat, tot ze een volwaardig beeld gaven.

Omdat men het volume nog meer wilde verminderen en ook om eventueel de microfilms gemakkelijker te kunnen vernietigen, is men nog een stapje verder gegaan en heeft men een procédé ontwikkeld om de films te ‘depelliculiseren’. Dat wil zeggen dat men de emulsie, waarop het beeld werd geïmpressioneerd, van de gelatinedrager scheidde, die, met het oog op de stevigheid, veel dikker en harder was dan de emulsie maar ook omvangrijker.

Men hield dan alleen de emulsie over, die veel minder plaats innam en die eventueel kon worden ingeslikt en verteerd.

Wanneer de microfilms het laboratoriumstadium verlieten, werden ze aan Engeland doorgespeeld. Ook hier heeft men verschillende mogelijkheden geprobeerd. Een ervan was het overbrengen van berichten met postduiven. De Engelsen wierpen postduiven over West-Europa uit in de hoop dat het verzet ze zou voorzien van inlichtingen en ze dan weer loslaten, waarop ze de terugreis naar Engeland zouden ondernemen.

Deze methode, die op het eerste gezicht nogal ver gezocht leek en enorm veel aan het toeval moest overlaten, heeft hier en daar wel resultaten opgeleverd. Maar erg betrouwbaar was ze niet. De duiven hadden uiteraard geen voorkeur voor de Duitsers of het verzet en gingen in Engeland niet verraden wie van de twee microfilms aan hun pootjes had gehangen.

Veel duiven kwamen trouwens nooit meer terug van de reis want het bleek een gewoonte van die vogels te zijn dat ze op hun terugreis naar de Britse eilanden even op adem wilden komen op de kust van het ‘Pas de Calais’-departement in Frankrijk.

Daar werden ze dan door de Duitsers onder vuur genomen en meestal afgemaakt, terwijl de microfilms vanzelfsprekend in vijandelijke handen vielen. Een andere methode om de informatie, die de inlichtingsdiensten niet draadloos over konden seinen, snel in Engeland te krijgen, en die naarmate de oorlog vorderde met nogal

wat bijval werd toegepast was de ‘mail-pick'up’. In den beginne landde een licht vliegtuig, meestal een Lysander of een Hudson, om van het verzet het nodige materiaal in ontvangst te nemen en dan zonder verwijl weer te vertrekken. Later heeft men een nog sportievere wijze ontwikkeld en een zak met microfilms opgehan-

gen aan een soort van waslijn tussen twee hoge palen. Het vliegtuigje streek neer tot op een heel laag niveau, pikte dan met een haak de zak op en verdween onmiddellijk weer. De aard van het Belgische terrein, de dichtheid van de bevolking, het gebrek aan voldoende landingsterreinen, om niet te spreken van de weersomstandigheden, heeft dit systeem minder toepassingsmogelijkheden gegeven in ons land dan in Frankrijk.

Welke mogelijkheden boden meer kansen?

Uiteraard de zee, natuurlijk. Maar tussen de Nederlands-Belgische kust of de Franse Kanaalkust en Engeland hebben de Duitsers een dergelijke blokkade ingesteld dat men onmogelijk kon bouwen op een regelmatige, snelle lijn voor de inlichtingsdiensten over zee.

Daardoor komt het dat, al erg vroeg, de weg naar het Zuiden werd geexploreerd; eerst om het kontakt met Londen tot stand te brengen, om hen te zeggen dat zij bestonden en hulp nodig hadden, later om het niet telegrafieerbaar materiaal langs deze weg over te brengen.*

Waarom het Zuiden?

Het zal in de volgende hoofdstukken over de ontsnappingslijnen worden duidelijk gemaakt waarom het Zuiden zekere waarborgen bood. Intussen moge het volstaan te zeggen dat, althans tot einde 1942, een gedeelte van Frankrijk niet door de Duitsers werd bezet.*5 Er was daar een soort collaboratieregime tot stand gekomen onder Maarschalk Pétain en Pierre Laval, dat op een zekere sympathie van de Duitsers kon rekenen.

In onbezet Frankrijk was er minder controle dan in de bezette gebieden. Er waren trouwens ook aanknopingspunten voor het Belgische verzet; enkele hiervan waren opgericht na de Belgische capitulatie, voor de Belgische vluchtelingen. Denk maar aan de Belgische zendingen in Marseille, Lyon en Toulouse.

Ook had, in onbezet Frankrijk de de facto geallieerde van Engeland, de Verenigde Staten, nog een ambassade en consulaten tot einde 1941.

Zo heeft o.m. de Amerikaanse ambassade in Vichy en het Amerikaanse consulaat in Lyon enorme diensten bewezen.

* Zie pag. 71

*5 Chalon-sur-Saone was een passage, die ik vaak gebruikte. Ik had daar contact met een mijningenieur, die verantwoordelijk was voor alle steengroeven van de streek. Maar die steengroeven lagen aan weerskanten van de grens tussen het bezette en onbezette gebied. Hij had dus een Schein, een pas, waarmee hij over de 'demarcatielijn' mocht. In zijn wagen had hij, in de koffer, een stalen plaat ingebouwd die wat ruimte bood achter de achterbank. Daar moest ik in. Hij trok aan mijn armen en benen en nek tot ik volledig achter de plaat zat, met een touw dat voor mijn neus bengelde en waaraan ik mij vast moest houden. En zo reden we naar de grens. De wagen had twee claxontonen, een lage en een hoge. En zolang hij de hoge toon gebruikte mochten we geen vin verroeren, want dat betekende dat wij nog in bezet Frankrijk waren; ging het op de lage toon, dan waren wij in het onbezette gebied. Het spannendste was natuurlijk wanneer wij de grens bereikten en de Duitsers hoorden vragen of de ingenieur niets aan moest geven. Spannender nog wanneer de koffer openmoest en zij, op een paar milimeter afstand, tegen de plaat tikten en die betastten... Dan ging de koffer weer dicht en enkele minuten later hoorde ik de lage claxon...
Gaston Vander Meerssche van 'Sabot'

Men vernam evenwel vrij spoedig in bezet België dat er in het Zuiden ook twee interessante Belgische steunpunten waren. Eén ervan was Montpellier, waar heel wat Belgische militairen, die niet naar België wensten terug te keren, waren gebleven; het andere was Limoux, meer de richting van Spanje uit, waar zich een Belgische militaire opslagplaats bevond.

Het depot werd geleid door een Belgische commandant, Hervé Doyen, die vrij spoedig de schuilnaam Benoît aannam en, onder het mom van zijn officiële taak, een schakel tussen het

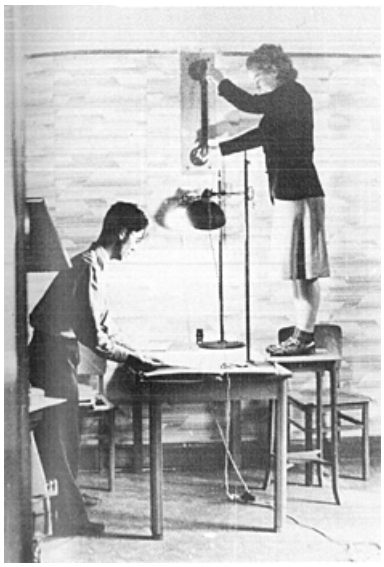

1

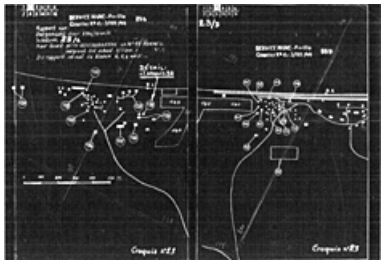

2

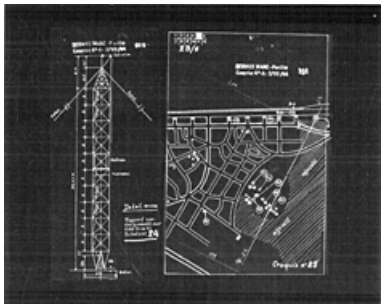

3

4

5
De inlichtingsdienst Luc Marc aan het werk:
(1) het microfilmen van koeriers
(2-4) de microfilms
(5) enkele schetsen van kentekens

1

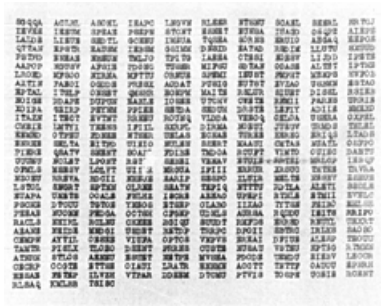

2

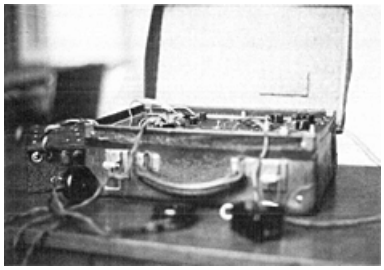

3

4

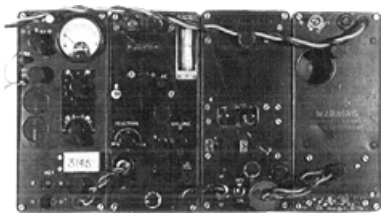

5

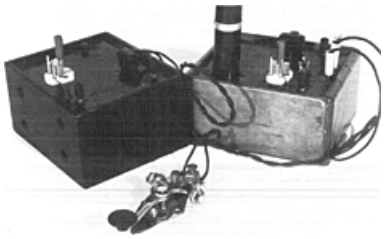

6
(1) De eerste Belgische radio-operateur, Constant Martiny (rechts), op 13 oktober 1940 in België geparachuteerd met een zender
(2) Een ‘code’
(3-5) Geheime radiozenders
(6) De eerste zendertjes van ‘Clarence’

Belgische verzet en Engeland vormde. Over Benoît zijn de meningen nogal uiteenlopend. Zo het onloochenbaar is dat commandant Doyen zowel Groot-Brittannië als de Belgische regering in Londen inlichtingen toespeelde, Belgische militairen de Pyreneeën overhielp en fungeerde als basis of transitplaats, werd het hem door Londen verweten dat hij de inlichtingen, die hij doorzond, ook en voorafgaandelijk meedeelde aan het Franse Deuxième Bureau van Vichy, van maarschalk Pétain.

Dat gaf aanleiding tot de veronderstelling dat de

Engelsen alleen die inlichtingen kregen die Vichy hen gunde.

Het duurt dan ook niet lang of de Belgische regering in Londen probeert Doyen te vervangen (ze roept hem trouwens naar Londen) door een andere Belgische militair, commandant Pierre Bouriez, die zich in Montpellier is gaan vestigen.

Bouriez, voor de oorlog zakenman in Frankrijk, richt vanuit Montpellier een aantal steunpunten op, pleisterplaatsen als het ware die door de 'koeriers' op hun tocht van België naar Spanje en Portugal aangedaan kunnen worden.[*6] Hier kunnen zij afgelost

*6 Ik moest van Bouriez naar een zekere Garcia gaan. Die zei me dan dat ik naar Bourg-Madame moest gaan, waar iemand me op zou wachten. In Bourg-Madame ontmoette ik inderdaad iemand met een naam als Salvador en die bracht mij naar Osega. Nu, wanneer ik zeg: bracht mij, betekent dat: 'We gaan van hier naar daar, maar van dit ogenblik af ben je op jezelf aangewezen; je kunt mij volgen maar je mag niet dichter komen dan twintig of dertig meter. En dan probeer je maar te zien waar ik naartoe ga. Als ik gearresteerd word, of als er iets gebeurt, dan verdwijn je en probeer je terug te gaan om te verwittigen dat ik gearresteerd ben.' Dus altijd bewaarden we een enigszins veilige afstand. Op die manier dan gingen we naar Osega, nog altijd in Frankrijk, in de richting van de Pyreneeën, met een tandradtrammetje tot net aan de rand van het gebergte.
In Osega moest ik dan naar een hotelletje gaan en daar op de kamer wachten. Dan zou iemand op de deur komen kloppen en dat zou een gids zijn en die gids zou mij dan in de bergen brengen. Dat gebeurde ook, na zonsondergang. Dan ging het het gebergte in. We waren maar met z'n tweeën en de eerste indruk was: tjonge, wat loopt die vent vlug. Het was niet een wandelen of een marcheren, het was een rennen in de bergen. Gelukkig was ik relatief goed geëquipeerd. Ik had goede schoenen aan en een betrekkelijk goede broek, een leren jas en natuurlijk, om mijn blonde haar een beetje te camoufleren, een alpino. En daar gingen we dus, hij een twintig dertig meter vóór mij.
We liepen erg snel het dorpje uit en we begonnen te klimmen.
En het was heel typisch voor iemand die het gebergte niet kent. Je ziet de top van het gebergte. En dan maar klimmen en klimmen en dan kom je aan die top. Dan is het net of alles opnieuw gebeurt. Zie je opnieuw een top. Even ver of zelfs nog verder. Dat is een beetje ernstiger en je begint weer te klimmen tot die top. En alles begint telkens opnieuw. En de derde top en de vierde top en de vijfde top en je ziet nooit die andere toppen vóór je de vorige bereikt hebt.
Dat werkte juist zo ontmoedigend. We rustten af en toe vijf of tien minuten om iets te drinken of een klontje suiker te eten, dat was ongeveer alles wat we bij ons hadden, soms een klein stukje chocolade. En dan eindelijk begon het gebergte een beetje af te nemen en begon ik me veel beter te voelen, maar dan moesten we door de sneeuw heen. En de gids legde mij uit dat dit de eeuwige sneeuw was, die nooit verdwijnt; het hele jaar door lag er op deze hoogte sneeuw, twee à drieduizend meter hoog. Toen het eenmaal vlak werd, was het natuurlijk veel gemakkelijker om te marcheren en dan wisten we ook dat het daarna naar beheden zou gaan. Het verrassende was dat het afdalen eigenlijk veel moeilijker was dan het klimmen; want het is donker en je ziet niet waar je stapt.
De reis door de Pyreneeën begon gewoonlijk omstreeks 7 uur 's avonds en we moesten verborgen zijn vóór de zon omstreeks 5 uur opkwam. Dat is ongeveer dertig, tweeëndertig kilometer, in één nacht, van Osega in Frankrijk tot Ribas in Spanje.
Van Ribas nam ik dan een kleine bus die me naar een stadje bracht, ongeveer een halfuur verder, en met de trein ging ik dan naar Barcelona. Zodra ik uit de trein was moest ik, terwijl ik oplette dat ik niet gevolgd werd, zo vlug mogelijk langs de kortste weg naar een plaats in de Calle Cayetana. Dat is een van de hoofdstraten in Barcelona waar een 'Mission Belge' was.

worden of voorzien van nieuwe papieren, Spaans geld, andere kleren, enz. en in contact gebracht met gidsen, die hen over de Pyreneeën kunnen helpen tot in Spanje, dat neutraler en toegeeflijker zal worden naarmate de oorlog vordert en de geallieerde molens sneller beginnen te malen dan de Duitse. Ofschoon er in Spanje zelf geen Belgische ambassade meer is, werken er nog Belgische consulaten, o.m. in Barcelona en San Sebastian, en zijn ook de Engelse en Amerikaanse ambassades en consulaten bijzonder actief. Als de koerier in vertrouwde handen geraakt is, gaat het snel verder, meestal naar Lissabon.

Dit systeem, dat een tijdlang voldoening geeft zal, omstreeks einde 1942, achterhaald worden door de feiten, althans wat het gedeelte van de reisweg in Frankrijk betreft.

Ten eerste wordt Pierre Bouriez door de Duitsers aangehouden. Ten tweede vallen de geallieerden Noord-Afrika binnen, bezetten zij de Franse overzeese gebieden en zowat de hele zuidelijke oever van de Middellandse Zee. Als tegenmaatregel gaan de Duitsers heel Frankrijk bezetten, waardoor het Zuiden veel van zijn aantrekkelijkheid verliest.

Ook wenst de regering in Londen het systeem van de koeriers beter te coördineren en besluit ze alle wegen te doen lopen over één centrale, die de Poste Central de Courrier, P.C.C., genoemd zal worden. De leider ervan, William Ugeux, vestigt zijn dienst in het gedeelte van Frankrijk dat door de Italianen werd bezet, in Grenoble.

Maar of de weg uit België door Frankrijk heen naar Spanje nu leidt over Limoux, Montpellier of Grenoble, het gevaarlijkste, moeilijkste gedeelte blijven de Pyreneeën.

Meestal, en zeker tot einde 1942, verkiezen de ‘koeriers’ van de inlichtingsdiensten de Oostelijke Pyreneëën, en vertrekken ze uit Perpignan met bestemming Barcelona.

Maar nadat de Duitsers heel Frankrijk bezetten en nu ook de Oostelijke Pyreneeën controleren, gaat de weg ook vaak over de Westelijke Pyreneeën, door de vallei van de Iraty heen in de omgeving van Saint-Jean-Pied-de-Port.[*7] Daar had de P.C.C. een aftandse houtzagerij opgekocht en de kabelbaan, die haar vóór de oorlog

> Het was geen officiële ambassade, zelfs niet een consulaat, maar een Mission Belge en daar gingen we dan binnen en daar werden we dan behandeld, ontvangen als een prins. We kregen daar een hartig maal en we waren in veilige haven.
> *Gaston Vandermeerssche van ‘Sabot’*

*7 Op zekere dag ontdekken twee van mijn medewerkers en ikzelf, terwijl wij een Michelinkaart aan het bestuderen waren, een rode lijn die de Pyreneeën doorkruist. Wij zoeken dit fenomeen op in de legende, en vinden dat die rode lijn een kabelbaan aanduidt. Een kabelbaan over de Pyreneeën? Dat kan niet. Het zou te mooi zijn... Maar omdat je nooit kunt weten, hebben wij een Belgisch geneesheer, een oftalmoloog, die uit België was moeten vluchten, ter plaatse gezonden. Voorzien van prachtige valse papieren - de Pyreneeën behoorden tot de verboden zone - bereikt de man de bedoelde plaats, komt terug en zegt: ‘Er is daar inderdaad wat geweest, een houtzagerij, een kabelbaan om het hout uit de bergen aan te brengen, maar er blijft weinig of niets van over. De zaak is op de fles gegaan, daarmee uit. Enkele maanden daarna zijn wij de nieuwe eigenaars van de houtzagerij; wat meer is, een Belgische trein vertrekt uit Charleroi naar de Iraty-vallei, naar het stationnetje van Saint-Jean-Pied-de-Port, met op zijn acht platforms 38 kilometer kabel voor de kabelbaan. Op dit ogenblik kon men in België geen spijker kopen zonder bonnetjes... Wij hebben dan met ossen - er was geen benzine meer - die kabel tot in de bergen gesleept en de kabelbaan weer gebruiksklaar gemaakt. Zij heeft maandenlang bomen versjouwd waarmee men beneden meubels maakte, zo zwaar dat men vijf man nodig had om de stoelen, die werden vervaardigd onder leiding van de geneesheeroftalmoloog, te verplaatsen. Wanneer het naar omhoog ging, de bergen in, sleepte de kabel wat wij hem meegaven...
William Ugeux van Zero

1

2

3

4

5

6

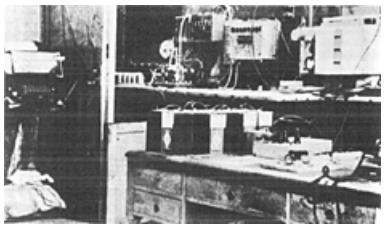

7

(1) De dienst Zéro, van links naar rechts Ugeux, Kerkhofs, Hachez
(2) De stichter van Luc, Georges Leclercq
(3) Kommandant Hervé Doyen, ‘Benoît’
(4) Kommandant Pierre Bouriez, ‘Sabot’
(5) Thérèse de Radiguès en Hector Demarque van ‘Clarence’
(6) De ploeg van de inlichtingsdienst ‘Beagle’, gespecialiseerd in de berichtgeving over de meteorologie

(7) De zendinstallatie van ‘Mill’

1

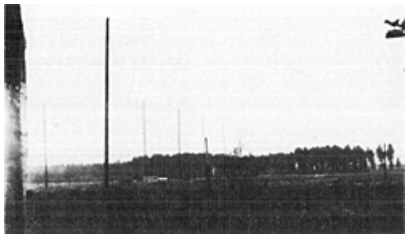

2

3

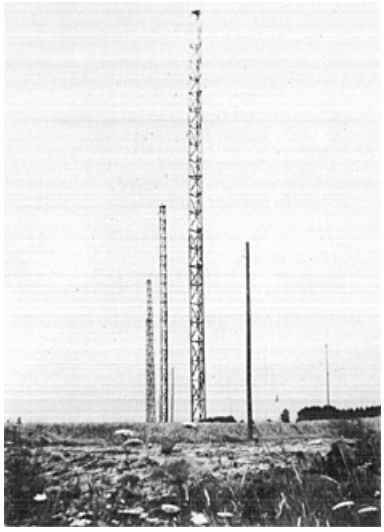

4

5
Het Duitse opsporingsstation van geheime zenders te Werchter

met hout uit de bergen bevoorraadde, weder opgericht. Men haalde opnieuw hout uit de bergen, men trok tegelijk de pakken koerier de hoogte in.

Als ze boven waren gekomen, lagen de eerste Engelse en Belgische diplomatieke posten in San Sebastian niet ver meer af.

Deze functioneren als relais met Lissabon, uitvalspoort naar Engeland.

Is de tocht van de 'koeriers' over zoveel grenzen, over de Pyreneeën, met aanzienlijke hoeveelheden materiaal, altijd een ware lijdensweg geweest, dan heeft de andere mogelijkheid tot contact met Engeland, de radioverbinding, het niet minder lastig gehad.

5 De 'pianisten'

In de diensten noemde men de radio-operateurs, vanwege hun vingervaardigheid, 'pianisten'.

Ze zijn de meest kwetsbare medewerkers van de inlichtingsdiensten geweest, kwetsbaarder nog dan de gewone 'koeriers'. Hoe komt dat? De oorzaak hiervan ligt in het feit dat, waar verzetswerk per definitie geheim is en tersluiks gebeurt, de operateur zich bijna openlijk moet manifesteren wil hij zijn taak tot een goed einde brengen, d.w.z., wil hij de geallieerde luisterdiensten in Engeland bereiken.

Dat betekent dat hij, zodra hij de ether ingaat, ook door andere luisteraars dan degenen die hij wenst, opgevangen kan worden. De Duitse goniodiensten, wier taak het was de geheime zenders op te sporen, hebben erg snel vorderingen gemaakt in hun detectiewerk en konden heel vlug de zenders lokaliseren, soms minder dan een tiental minuten na het begin van de uitzending.

Ze werkten daarvoor met goniowagens, uitgerust met een ontvanger en een beweeglijke antenne die, wanneer een zender in de ether komt, heel precies de richting ervan aanduidt, terwijl de kracht van de receptie de nabijheid ervan verraadt.

Deze richting wordt overgeseind naar het goniocentrum, waartoe de wagen behoort, en daar in kaart gebracht.

Terzelfdertijd is evenwel een tweede, zelfs een derde goniowagen uitgereden die op hun beurt hun bevindingen meedelen aan het centrum. Dat voegt aan de richtingslijn van de eerste wagen een tweede en een derde richtingslijn toe en duidt, op hun snijpunt, de ruimte aan waarin de zender zich bevindt.

De goniowagens rijden dan op de bron toe en zullen die, als ze in de ether blijft, onvermijdelijk ontdekken.

Het verzet had zich evenwel aangepast en volgde zekere regels bij het uitzenden.

Een eerste voorzorgsmaatregel was zelfbeperking. De radio-operateurs hadden als richtlijn gekregen zo kort mogelijk uit te zenden, in elk geval nooit meer dan twintig minuten. Maar omdat mettertijd de goniowagens zeven, acht minuten na het begin van de uitzending ter plaatse waren, moest men er wat anders op vinden. Een eerste poging was het voortdurend

veranderen van zendplaats; de operateur zond enkele minuten uit, verdween dan met zijn apparaat en begon elders opnieuw. Het was een tijdrovende maar ook gevaarlijke taak op en neer te reizen met een zender die men ten slotte moeilijk kon verbergen.

Vandaar dat de radiooperateurs een ander systeem uit moest denken. De bekendste was het gebruiken van de telefoon en wel op dergelijke wijze dat meerdere zenders ver van mekaar konden worden geplaatst en, door het vormen van een telefoonnummer, aangezet. Over de telefoonlijn gaven ze de zender een programma waarvan de oorsprong door de Duitsers b.v. eerst in Zaventem werd gesitueerd, dan in Neder-over-Heembeek of Vilvoorde, of waar ook. Om de haverklap konden ze trouwens een ander nummer vormen, een andere zender aanzetten, wat uiteindelijk de ontdekking van clandestiene zenders onmogelijk maakte. Ondanks al deze ingeniositeit werden er nochtans veel radio-operateurs aangehouden, meestal ook terechtgesteld.

Omdat het gevaar ontdekt te worden zo groot was en de operateurs wisten welke kansen op overleving ze hadden, waren de richtlijnen bij arrestatie aan de toestand aangepast.

De eerste plicht van een aangehouden operateur was, net als voor de andere verzetslieden, zo lang mogelijk het zwijgen te bewaren teneinde het de leiding van het net mogelijk te maken de bedreigde cellen te evacuëren of eventueel van de rest van de organisatie af te snijden.

Daarna was het de operateur toegestaan in te gaan op het aanbod dat de Duitsers hem soms deden voor hen te werken, d.w.z. door de gearresteerde pianist valse berichten naar Londen te doen zenden met de ontdekte zender en met de gebruikte code. In deze opzet was de radio-operateur essentieel omdat men in Londen zijn manier van seinen kon herkennen net als zijn handschrift of stem. Men was evenwel overeengekomen dat, in een normale uitzending, wanneer de operateur zonder dwang werkte, hij geregeld fouten zou begaan om de mensen aan de ontvangende kant mee te delen dat hij vrij uitzond. Wanneer hij zich inspande voor de Duitsers kon hij dit dus laten weten door de overeengekomen fouten gewoon weg te laten en de gecodeerde teksten feilloos over te zenden. Dat moest de Duitsers in de waan laten dat hij hen ter wille was en hem een kans geven om het er levend af te brengen.

Deze handelswijze heeft soms heel onverwachte resultaten opgeleverd, o.m. en in de eerste plaats het Englandspiel of Nordpolspiel dat de Duitsers in Nederland gespeeld hebben met het Nederlands verzet en de Engelse geheime diensten.

Nadat een verrader het verzet had gepenetreerd en de Duitsers een radio-operateur in handen gespeeld, heeft de Abwehr de man ertoe bewogen voor hen te werken. Als overeengekomen heeft de radio-operateur, uitzendend onder Duitse dwang, zijn kollega's aan de overkant van de Noordzee hiervan verwittigd door zich te houden aan de afspraak en geen fouten in zijn boodschappen op te nemen. Ogenschijnlijk tevergeefs, want de Engelsen zijn voortgegaan, niet alleen met ontvangen ook met zenden. Na een week of zo berichtten ze zelfs dat zij een tweede operateur zouden droppen om de eerste bij te staan. Natuurlijk stonden de Duitsers klaar om de man op te pakken.

Dit spelletje heeft twee jaar geduurd. Tijdens deze periode werden meer dan vijftig operateurs in de handen van de Duitsers gedropt. Die hebben de Engelse S.O.E. gevoed met valse berichten tot de Britten, via de Belgische inlichtingsdiensten

trouwens, er zich rekenschap van zijn gaan geven, dat de zaken met Nederland niet klopten.

Maar ook de Duitsers wisten dat de Engelsen vermoedens begonnen te krijgen en ze hebben zelf een punt gezet achter het Englandspiel door de S.O.E.-mensen in Londen een niet-gecodeerde boodschap te zenden, begrijpelijk voor ieder die op dezelfde golflengte luisterde en die luidde:

'Wij zijn ervan op de hoogte dat u sedert enkele tijd in Nederland werkt zonder onze tussenkomst. Omdat wij sedert geruime tijd de enige verantwoordelijken zijn voor dit gebied, vinden wij Uwe doenwijze zeer onaangenaam. Dit zal ons evenwel niet beletten, mocht U ons nogmaals willen bezoeken, U dezelfde ontvangst voor te behouden als aan Uwe agenten.'

Het telegram was gericht aan een van de hoofden van S.O.E., Anthony Blunt, waarvan we weten dat hij later kunstadviseur van Koningin Elisabeth is geworden en enkele jaren geleden ontmaskerd werd als een van de verant-

3000
2900
1050
7170

1

2

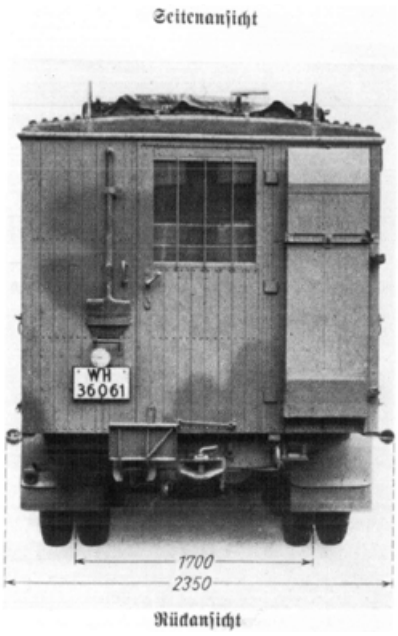
Seitenansicht
WH
36061
1700
2350
Rückansicht

3

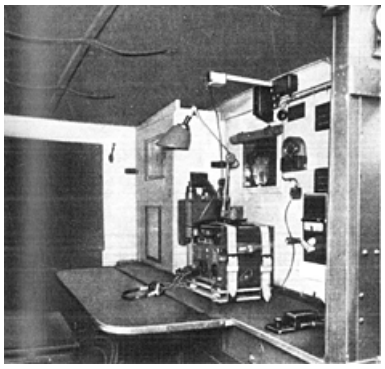

4

5
Uit de handleiding van een opsporingswagen...

1

2

3

4

5

6

7
De aanleg van de 38 kilometerlange kabelbaan van de Iraty

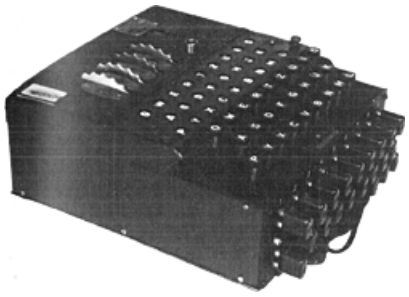

1

2

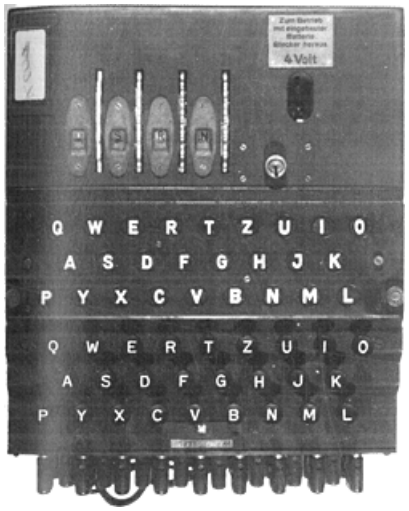

3

4

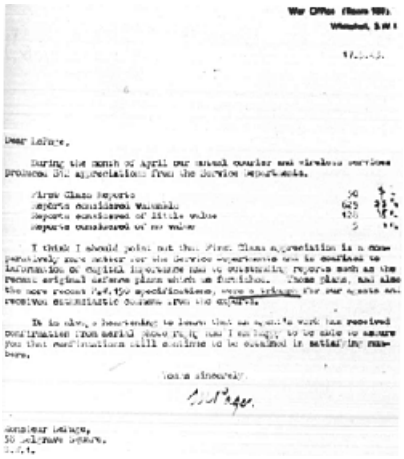

War Office (Room 900).
Whitehall, S.W.1

17...43.

Dear Lefage,

During the month of April our normal courier and wireless services produced 87% appreciations from the various departments.

First Class Reports	30	3½
Reports considered valuable	669	81½
Reports considered of little value	120	14½
Reports considered of no value	2	¼

I think I should point out that First Class appreciation is a comparatively rare event for the Service departments as it is confined to information of capital importance and it customarily reports such as the recent original defence plans which we furnished. Those plans, and also the more recent A.F.Hq specifications, were a triumph for our agents and received enthusiastic thanks from the experts.

It is also a heartening to learn that as much work has received confirmation from aerial photographs and I am happy to be able to assure you that confirmation will continue to be available in satisfying numbers.

Yours sincerely,

C.J.Page.

Commdr Lefage,
30 Welbeck Street,
W.1.

5

Extract from an interrogation report of a German subject member of FAK having operated in Belgium,France,Holland : former member of III F.,Holland . Interrogator was not a Belgian .

* Knowledge about allied intelligence services .-

* A monthly bulletin is issued by the Leitstelle West, giving
* full details about the activities of French, Belgian,Deutch ,
* U.S. and British,Polish and Russian agencies .-
* The Belgian intelligence is considered the most dangerous one.
* The Germans have a rather extensive knowledge of the British
* Intelligence and know many details about personalities ,
* recruiting recruitment , schools ,etc... The knowledge of U.S.
* agencies is not as extensive .-

May the 5 th. 1945.

6

(1-3) De wondermachine Enigma, die codes kon maken of breken aan de lopende band
(4) Major Page van de Britse Intelligence Service en Fernand Lepage, administrateur van de Belgische Staatsveiligheid van de Belgische regering in Londen, 1940-44
(5-6) Appreciaties van wat de Belgische inlichtingsdiensten presteerden

woordelijken van de Sovjet-spionage in Groot-Brittannië, al vóór de Tweede Wereldoorlog.[*8]

Maar ook al speelde men dit spelletje met de Duitsers mee, de tol die de 'pianisten' van de Belgische inlichtingsdiensten betaald hebben, is één van de zwaarste geweest.

Wat gebeurt er nu met de inlichtingen?

De 'koerier' over land komt gewoonlijk via de Belgische diplomatieke of semi-diplomatieke diensten in Lissabon in handen van de Belgi-

*8 *Een staaltje van het tegenovergestelde, van een penetratie van de Duitse inlichtingsdiensten door de Belgische, wordt door Charles Hoste, van Zero en Comète, verteld*.

Lagrange was een Belg uit Doornik die, tijdens de Eerste Wereldoorlog, voor de Duitsers had gewerkt. Die is dan gevlucht in 1918 en heeft in Duitsland de Duitse nationaliteit aangenomen. In 1940 is die man teruggekomen en een van de leiders van de contra-spionagedienst van het Duitse Leger, de Abwehr, geworden. Hij had trouwens zijn bureau in de Abwehr in de Dwarsstraat in Brussel, en was belast met het opsporen van parachutisten en radio-operateurs.

Na Stalingrad wist die man dat de Duitsers het pleit hadden verloren en wilde hij overlopen. Ik ben door een van mijn mensen, die evenals ik aan de gemeente Schaarbeek verbonden was, met de man in contact gekomen maar heb hem, vóór hem met onze mensen in Londen in verbinding te brengen op proef gesteld. Hij moest eerst een tijd voor ons werken, ons voorlichten over de Duitse initiatieven en plannen, over de richtlijnen die hijzelf kreeg, enz. Zo wisten wij altijd vooraf wie van onze mensen op de lijst van de arrestanten werd gezet en van wie de Abwehr letterlijk alles wist: wat ze gedaan hadden, waar ze clandestien logeerden, enz. Ze werden natuurlijk prompt gewaarschuwd zodat ze konden verdwijnen. Maar soms geloofden ze het niet, wilden ze het niet geloven. Zo herinner ik mij advocaat Van Praag, een van de leiders van Zero. Lagrange wist mij te zeggen waar Van Praag, die ondergedoken was, zich schuilhield. En hij voegde er ook aan toe dat hij in een kluis vijf miljoen frank had liggen, die hij van Londen had gekregen voor de kas van Zero. De Geheime Feldpolizei zou hem komen arresteren vóór een bepaalde datum, die hij eveneens opgaf. Ik naar Van Praag. Omdat wij mekaar niet persoonlijk kenden en ik zelfs zijn naam nooit had gehoord, diende ik mij aan zijn schuilplaats aan, terwijl ik zei: 'Ik ken u niet, maar ik weet dat u Van Praag bent van Zero en dat u in uw kluis vijf miljoen uit Londen afkomstig hebt liggen. En maak u zo snel mogelijk uit de voeten, want de Abwehr is u op het spoor gekomen.' Wanneer de man gehoord heeft dat ik dat wist van de Abwehr zelf, heeft hij alle contact met mij verbroken en mij niet willen geloven. Hij dacht waarschijnlijk dat ik hem in ik weet niet welke val wilde lokken. Hij werd kort daarop gearresteerd en keerde nooit meer uit Duitsland terug.

Gelukkig hebben wij bij anderen meer succes gehad. Zo hebben we o.m. ene Fransen kunnen redden. De man was het hoofd van het Parket in Brussel en een van de leiders van de lijn Gilles van procureur-generaal, Ganshof van der Meersch. Hij was bij de Duitsers aangebracht door zijn eigen adjunkt en kon, dank zij de inlichtingen van Lagrange, op tijd gewaarschuwd worden.

Die aangelegenheid met Lagrange heeft een maand of vijf geduurd, tot hij er zich rekenschap van gaf dat de Abwehr voelde dat ergens in het eigen milieu dubbel spel gespeeld werd. Hij werd dan door ons verborgen en schreef tijdens zijn verblijf in de Brusselse ondergrondse een rapport over de Abwehr, o.m. ook over degenen met wie hij werkte, wie zijn (Belgische) Vertrauensleute waren, enz. Daarna hebben de Britten ons verzocht de man tot in Frankrijk te brengen, waar zij hem met een Lysandervliegtuig op zouden komen pikken. Uiteindelijk is hij evenwel tot de bevrijding bij ons gebleven. Maar de vierde september 1944 stonden er al twee Engelse officieren aan de deur om hem mee te nemen. Ik heb er verder nooit meer iets van gehoord...

sche regering in Londen, terwijl de radioberichten over de Engelse luisterdiensten op dezelfde bestemming geraken.

Volgens de al eerder vermelde overeenkomst tussen de Engelse en de Belgische regering, schift de Belgische Staatsveiligheid de berichten, legt opzij wat uitsluitend van belang is voor de Belgische regering en stuurt wat resteert door naar de geallieerde legerleiding, meer bepaald naar de Engelse gespecialiseerde diensten als Intelligence Service, S.O.E., M.I. 9, e.a.m. die dan hun studie- en exploitatiediensten aan 't werk zetten om het verzamelde materiaal te bewerken, te vergelijken met wat uit andere bronnen komt en er de nodige konklusies uit te halen. Zij zullen de kringloop sluiten door het verzet, via de Belgische regering in Londen, met opdrachten te belasten, het te voorzien van het nodige materiaal en het in de oorlogsinspanning in te schakelen.

Met de resultaten die bij het begin van dit deel werden aangehaald. Met de reputatie ook. Want in een rapport van de Leitstelle West van de Duitse Abwehr over de activiteiten in West-Europa van de inlichtingsdiensten van het verzet in België, Frankrijk en Nederland en van de Amerikaanse, Engelse, Poolse en zelfs Russische agenten staat letterlijk dat, van alle inlichtingsdiensten, de Belgische de gevaarlijkste waren.

1

2

3

4

5

6

7

Beelden van de Belgische kapitulatie

Deel 3 De ontsnappingslijnen

1 In de verdrukking

Wat is het lot van verslagen militairen na de nederlaag? Wat gebeurt er met het Belgische leger?

Bij de Duitse inval op 10 mei 1940 is ons leger 600.000 man sterk. Een gedeelte ervan is einde mei 1940 uitgeweken naar Frankrijk, samen met de terugtrekkende Franse troepen. Sommigen zijn met de Engelsen uit Duinkerke naar Engeland overgestoken. De meeste Belgen hebben evenwel zichzelf gedemobiliseerd, hebben een burgerpak gekregen of bemachtigd en zijn, zonder de zegen van wie ook, naar huis getrokken. 225 000 werden door de Duitsers krijgsgevangen genomen, naar Duitsland gedeporteerd en ondergebracht in de Oflags voor officieren, de Stalags voor de onderofficieren en manschappen. De Duitsers zullen, begin 1941, de Vlaamse krijgsgevangenen, op de beroepsmilitairen na, loslaten zodat er nog ongeveer 80 000 achter prikkeldraad blijven zitten. Het zijn allemaal Waalse soldaten, zonder onderscheid van graad, kategorie of hoedanigheid; ook natuurlijk, de Vlaamse beroepsmilitairen. Dit aantal zal, om veel uiteenlopende redenen, gezondheid, beroep, familiale omstandigheden, noem maar op, geleidelijk verminderen en in 1944 tot ongeveer 65 000 man gedaald zijn.

Wat is er gebeurd met de andere, in België omsingelde militairen? Wat is er de Engelsen overkomen? Onmiddellijk na de Belgische capitulatie zijn 300 000 Britse militairen uit Duinkerke naar Engeland kunnen vluchten. Ze hebben evenwel ongeveer 50 000 man achter moeten laten, die prompt door de Duitsers naar Duitsland zijn gebracht en opgesloten.

Er zijn evenwel een duizendtal buiten schot gebleven.

Wie?

Eerst zijn er degenen die door de Duitse pantserdivisies op hun race naar de zee zijn ingehaald, die hun aansluiting met de rest van het Engelse leger gemist hebben en in België of

Noord-Frankrijk rond zijn gaan dolen tot ze door de burgerbevolking werden binnengepakt. Dan zijn er ook die de toegang tot de haven van Duinkerke verdedigd hebben opdat de kameraden zich in zouden kunnen schepen en die ten slotte door de Duitsers overrompeld werden, de Engelse schepen in de verte hebben zien verdwijnen en dan alle zeilen bij hebben gezet om de krijgsgevangenschap te ontkomen. Sommigen zijn ook bij de burgers terechtgekomen. Anderen zijn het Franse leger, dat nog niet gecapituleerd heeft, begin juni 1940, gevolgd tot in het Zuiden. Wanneer het tot een wapenstilstand komt tussen Frankrijk en Duitsland zullen sommigen in onbezet Frankrijk worden geïnterneerd; anderen vinden onderdak, eens te meer, bij de bevolking. Van einde juni 1940 af valt over Europa een soort schijnvrede, wordt alles ogenschijnlijk weer rustig, in afwachting van de echte vrede, die haast iedereen verwacht. Het is duidelijk dat, in deze omstandigheden, bijna niemand de zaken bruuskeert; dat weinig of geen gevangenen of onderduikers hun hachje riskeren en proberen te ontsnappen om de reis naar Engeland te ondernemen. Wat de ondergedokene Engelsen betreft is het duidelijk dat zij, willen zij met kans op succes de poging wagen, ze in burgerskleren een hele tocht zullen moeten ondernemen. Dat betekent dat ze, mochten ze door de Duitsers gesnapt worden, de kans lopen om als spionnen te worden beschouwd en voor een executiepeloton te worden geplaatst.

Wat de krijgsgevangenen aangaat, mag gesteld worden dat de ontsnapping zelf, het uitbreken uit een kamp alléén al, levensgevaarlijk is. De Oflags b.v. zijn omheind met meerdere prikkeldraadafsluitingen die bestendig onder het vuur van mitrailleursnesten liggen. En wanneer zij het er heelhuids afbrengen en buiten het kamp ergens in het hartje van Duitsland staan, wat dan?

Dan moeten ze nog op hun bestemming aankomen. Welke bestemming?

België, een bezet gebied waarin de ontsnapte zich verborgen zal moeten houden zolang het conflict niet beslecht is? Engeland? Hoe moet hij het zover schoppen?

Hij, die de vrijheid kiest, doet dit uiteindelijk pas na alle voors en tegens te hebben gewikt en te hebben uitgemaakt of de inspanning en de risico's de moeite lonen, of hij werkelijk kans heeft om ergens te raken en om nog wat te kunnen verwezenlijken als hij op zijn bestemming is aangekomen. Dat is zo weinig zeker in 1940, op een ogenblik dat er nog 225 000 Belgische krijgsgevangenen in Duitsland zitten, dat er maar twee, welgeteld twee, onder hen de poging hebben ondernomen en erin geslaagd zijn te ontsnappen.

In deze toestand komt, het werd al eerder uitvoerig aangetoond, geleidelijk verandering naarmate de oorlog verloopt, de Duitsers hun eerste tegenslagen beleven en, einde 1940, niet meer zo onoverwinnelijk schijnen als in mei, enkele maanden vroeger; wanneer het blijkt dat de Engelsen het vol blijven houden, dat de Amerikanen hun kant kiezen, wanneer de overtuiging veld wint dat de oorlog niet verloren is en dat hij van lange adem zal zijn, komt het wereldje van gevangenen, van ondergedokenen in beroering. Maar niet alléén zij.

Naarmate ze in bezet gebied de smaak opnieuw te pakken krijgen van de opstand tegen de bezetter wil er een betrekkelijk groot aantal mensen verder vechten. Ze denken dat ze dit alleen maar kunnen in Engeland. Het zijn alleenstaanden, die geen aansluiting hebben met het verzet, of die, zoals veel militairen, menen dat het meer zin heeft mee te doen met de geregelde Engelse troepen dan met het verzet aan de Duitse nederlaag te knutselen.

Dan zijn er ook, vanzelfsprekend, mensen wier naastbestaanden al in Groot-Brittannië, soms in de Verenigde Staten zijn, en die willen volgen. Of joden...

Intussen is ook het verzet aan het groeien gegaan, vormen zich de eerste organisaties. Maar omdat het verzet meestal bestaat uit onervaren mensen, erg vaak te enthousiast dus ook te onvoorzichtig, vallen de eerste slachtoffers, worden de eerste netten ontmanteld. De mensen, die uit de handen van de Duitsers kunnen blijven, die 'verbrand' zijn en worden opgezocht, zullen nog van weinig nut zijn in België. Integendeel, mochten zij gevat worden door de Duitse speurdiensten, dan betekenen ze een potentieel gevaar voor wat van hun organisaties overblijft. Daarom levert ook het verzet kandidaten voor de vlucht. Maar of het nu krijgsgevangenen zijn, die de beslissing nemen te ontsnappen, of ondergedokenen, noem maar op, voor allen die het erop willen wagen, is het een

zeer zware, gevaarlijke onderneming.

Want welke richting ze ook uit willen, overal vinden ze de Duitse autoriteiten op hun weg, de Duitse geheime diensten en, vaak genoeg, de autoriteiten van het land waar ze doorheen trekken, het eigen land inbegrepen.

Bovendien is de tocht bijna noodzakelijk erg lang. Want welke wegen kunnen de vluchtelingen bewandelen in Europa, bezet van de Noordkaap tot de Middellandse Zee, van de Noordzee en de Atlantische Oceaan tot de Russische grens? De keuze is uiterst beperkt.

Wat in ons land voor de hand ligt, vanwege de nabijheid van de Britse eilanden, is de zee. De Noordzee en het Kanaal worden evenwel door de Duitsers dag en nacht uiterst streng bewaakt en elke poging om Engeland te bereiken over zee wordt ongenadig verijdeld. Er zijn wel een paar pogingen gebeurd en geslaagd, maar ze zijn zo zeldzaam geweest dat zij boven alles uitsteken als een voorbeeld van heldhaftigheid en roekeloosheid dat hij of zij, die het er levend af wil brengen, liefst niet volgt.

Ook is het een paar militaire vliegers gelukt, in de zomer van 1941, met een toeristen vliegtuigje uit een domein in het Zoniënwoud op te stijgen en, ondanks alle waarschijnlijkheid, enkele uren later in Engeland te landen. Vanuit België is het maar één keer gelukt.[*9]

Wanneer de zee en de lucht de vluchters ontzegd zijn, blijft weinig anders over dan het land. Maar ook hier zijn de kansen klein.

Laten we het even in noordelijke richting proberen met de bedoeling Zweden te bereiken. Men moet over een reeks sterk gecontroleerde grenzen, de Duitse grenzen met Nederland, België, Denemarken; men komt altijd aan de zee uit, even sterk in de Duitse kijker als de Noordzee of het Kanaal. Toch is het een paar mensen gelukt met kleine boten, vanuit Duitsland, zover te raken. Ook zijn er vluchtelingen die stow-away zijn gaan spelen in Duitse havens op schepen met bestemming Zweden.

*9 Eén van de meest pittoreske ontsnappingen uit het bezette België is gebeurd met het vliegtuig van baron d'Huart. Het was een sportvliegtuigje dat men uit mekaar had genomen in een hangar op het landgoed d'Huart in Hoeilaart, in Welriekende. Een paar vliegers, de onderofficieren Michel Donnet (sedertdien luitenant-generaal) en Léon Divoy, steken het ding weer ineen met de hulp van Zero en een heleboel andere goede zielen, die hen benzine bezorgden, reserveonderdelen, weet ik veel. Wanneer het vliegtuig klaar is moet men de motor laten proefdraaien. Het domein d'Huart ligt op ongeveer tweehonderd meter van een Duitse post en men kan moeilijk begrijpen dat de Duitse schildwachten de motor niet hebben horen lopen, temeer dat men hem liet draaien in volle nacht. Toch is het gelukt. De motor heeft twee maal de vuurproef doorstaan en het vliegtuig is opgestegen van het grote grasveld vóór het kasteel d'Huart. Ook dat hebben de schildwachten gezien noch gehoord; alleszins wordt er geen gewag van gemaakt in de Duitse rapporten van die periode. Het vliegtuig is dan heel laag, om elke kontrole te vermijden, naar Engeland gevlogen. De Duitse radar heeft het niet ontdekt, maar ook de Engelse niet en het is dan gelahd op de een of andere Engelse weide. Daar hebben de autoriteiten niet willen geloven dat de twee mannen uit België kwamen. Zij hadden de veiligheid van de Britse eilanden verzekerd, hadden alles gedaan om de Duitsers te beletten een voet aan wal te zetten en dan komt dat duo beweren dat het met zo'n ding over het Kanaal heen is geraakt. Too bad!!! Het heeft heel wat overredingskracht gevergd om hen ervan te overtuigen dat het geen ‘practical joke’ was...
William Ugeux van Zéro

Het zijn er geen duizenden geweest. Al met al hebben ongeveer zeventig Belgen over de noordelijke lijn een geslaagde poging tot ontsnapping ondernomen. Een andere mogelijkheid is Zwitserland, ook al worden daar eveneens alle grenzen door de Duitsers gecontroleerd. Maar Zwitserland is alleen maar een uitkomst voor mensen die niet meer wensen dan aan de Duitsers te ontsnap-

1

2

3

4

5

6
(1-5) Duinkerken, juni 1940, na de evacuatie van het gros van de Engelse troepen
(6) De eerste ‘Verordnung’ die de doodstraf voorschrijft voor het onderbrengen van geallieerde soldaten

1

2

3

4

5

6
De krijgsgevangenen. Na 28 mei 1940 slaan 225 000 Belgische soldaten de weg in naar de Duitse krijgsgevangenkampen

pen en die zich niet verder willen engageren. Want wie in Zwitserland is aangekomen, is pas dan nuttig voor de geallieerde zaak, wanneer hij verder gaat, Zwitserland verlaat voor onbezet Frankrijk en Spanje of Portugal. Weer grenzen. Weer Duitsers of autoriteiten die met de Duitsers meewillen of moeten. Vandaar dat, in de overgrote meerderheid, de vluchters de weg naar het Zuiden kiezen. Ook al is het een geweldige omweg, meer dan duizend kilometer lang, onderbroken door veel grenzen, toch heeft hij de meeste voordelen geboden. Hij werd dan ook bewandeld door nagenoeg alle kandidaten voor Engeland.*

Laten we eerst de moeilijkheden op een rijtje zetten. Tijdens de bezetting vermenigvuldigde de bezettende overheid de Europese grenzen, al zo talrijk vóór de oorlog. Eerst moest de vluchteling, die uit België vertrok, over de Frans-Belgische grens. Die had sedert de bezetting haar politieke betekenis verloren en was eigenlijk niet meer dan een tolgrens, in stand gehouden om het deviezenverkeer en het goederentransport te controleren. Veel aandacht schonken de Belgische en Franse douaniers dan ook niet aan het personenverkeer.

Een tweede grens, belangrijker omdat ze beter werd bewaakt, was de scheidingslijn tussen het domein van generaal von Falkenhausen, bezet België en Noord-Frankrijk, en dat van bezet Frankrijk zelf. Deze grens volgde die van ons land over de hele lijn behalve in het westen, waar aan von Falkenhausen z'n ambtgebied de Franse departementen ‘Pas-de-Calais’, en ‘Nord’ toegevoegd werden. Als je eenmaal over die scheidingslijn was, die min of meer gelijkliep met de Somme, kon je twee kanten uit. Ofwel legde je het aan op onbezet Frankrijk, Vichy, Montpellier, Toulouse, dus het hele Franse Zuid-Oosten, ofwel hield je het bij de Westelijke route, en ging je de kanten van Bordeaux uit, Bayonne, Biarritz. Koos je voor de laatste route, dan kon je het zonder nog grenzen te passeren brengen tot aan de Westelijke Pyreneeën, tot aan de Spaanse grens. Wilde je de Oostelijke weg volgen, dan moest je nog over de zogenaamde demarcatielijn komen, de grens die bezet van onbezet Frankrijk scheidde en die strenger nog dan de andere bewaakt werd.*10

* Zie pag. 71

*10 Daar waren een heleboel mensen die de demarcatielijn over wilden. Op een bepaalde nacht, het was hartstikke warm en onplezierig, zei men ons: ‘Nu gaan we de grens over’.
Ik herinner mij nog die groep van, 12, 13, 14 mensen. We moesten lopen op bevel. En in onze groep was een oude man en die arme kerel had diarree, die moest om de twee minuten in het veld neer gaan hurken. En hij hield ons op. En de leider van de groep zei: Het spijt mij, maar we moeten hem achterlaten. In de ondergrond geen diarree. Pas de pitié zei hij. Dus wij liepen verder en we lieten hem achter en dan kwamen we aan een spoorweg. En daar moesten we stoppen en mochten we geen geluid maken. Dan wachtten we daar een halfuurtje en dan gingen we over de spoorweg.
Op een bepaald ogenblik, we waren bijna allemaal over, hoorden we een Duitser schieten en we liepen allemaal heel snel in de richting van een weg, versperd met prikkeldraad. Daar moesten we ons doorheen werken en dat was natuurlijk niet zo gemakkelijk want die was opgerold en ongeveer twee meter diep. Maar daar kwamen we dan door, de één een beetje vlugger dan de andere, tot in het bos. Daar moesten we in file Indienne, dus de een na de andere, lopen, want de Duitsers spanden in de bossen tussen de bomen zwarte draad om te weten te komen vanuit welk punt precies we vertrokken en waar we naartoe gingen, en om eventueel de mensen die het organiseerden op te pakken. Toen we eenmaal het bos bereikt hadden, waren we in het onbezet Frankrijk.

Niettegenstaande evenwel deze bijkomende moeilijkheid, hebben de meeste vluchtelingen deze laatste weg gekozen, niet het minst omdat ze in gebied dat onmiddellijk door de Duitsers werd gecontroleerd zoveel kilometers minder af moesten leggen. Ze hadden in de bezette gebieden de indruk dat men, in het onbezette Frankrijk, beter kon ademen, dat ze er een grotere bewegingsvrijheid hadden. Ofschoon dat niet helemaal klopte en de Duitse geheime diensten in onbezet Frankrijk werkzaam waren, konden de vluchtelingen toch rekenen op georganiseer-

Gaston Vandermeerssche over de 'demarcatielijn'.

de hulp. Het was die, die ook de inlichtingsdiensten, de koeriers, te beurt viel en die steunde op Belgische initiatieven waarover al vroeger werd gesproken. Limoux, Montpellier, de Belgische zendingen in Toulouse, Marseille en Lyon waren evenveel rustplaatsen op de weg naar Engeland. Men kon er o.m. de deskundige hand vinden die de vluchteling over de Pyreneeën hielp tot de diplomatieke of semi-diplomatieke Belgische diensten in Spanje en Portugal, van waaruit de sprong naar Engeland zonder veel moeite kon gebeuren. Ook later, wanneer de Duitsers op 11 november 1942 heel Frankrijk bezetten, blijft deze weg naar het Zuiden de voorkeur van de meeste vluchtelingen genieten. Er zijn er heel wat geweest, vijfduizend ongeveer, die het waagstuk hebben ondernomen deze kant uit, heel wat meer dan in de Westelijke Pyreneeën, waar ongeveer een duizendtal over is gekomen.

2 Het doel en de middelen

Als men met de zöeven beschreven moeilijkheden rekening houdt, moet men aannemen dat de would-be vluchter pas dan het onzekere vóór het zekere zal kiezen, wanneer hij voldoende troeven in de hand heeft om de reis met alle kansen op slagen te ondernemen. Wanneer men in volle vrede op reis gaat, probeert men meestal vooraf zijn route uit te stippelen, plaatsen te reserveren in de hotels waar men denkt te overnachten, enz. In oorlogstijd en gegeven de gevaren die de vluchtenden uiteraard bedreigen, schijnt het vanzelfsprekend dat zij zich dubbel zullen verzekeren alvorens, vaak vergezeld van vrouw en kinderen, een zo lange en moeilijke tocht te ondernemen. Toch is dit niet helemaal waar geweest. Meer dan tweeduizend personen zijn tijdens de bezettingsjaren uit België vertrokken en in Engeland aangekomen op eigen houtje, d.i. zonder de hulp van welke organisatie ook. Het is een opmerkelijke hulde aan een in ons land gebrevetteerd systeem dat gewoonlijk met de hoofdletter D wordt aangeduid. Het zijn vanzelfsprekend de onafhankelijken, degenen die geen aansluiting hadden kunnen of willen krijgen met het Belgische verzet en die, om welke redenen ook, wegwilden of moesten, die het alleen gewaagd en ook gehaald hebben.

De anderen evenwel, meer dan vierduizend, hebben een beroep kunnen doen op de ontsnappingslijnen. Wat zijn die? Hoe zijn ze ontstaan?

Grosso modo zijn er twee soorten van lijnen die, ofschoon zij hetzelfde doel nastreven, van mekaar verschillen omdat ze aan uiteenlopende behoeften voldoen.

De eerste organisaties zouden wij verkeerdelijk maar lapidair ‘Belgische lijnen’ kunnen noemen.

Wij hebben al eerder beschreven hoe de inlichtingsdiensten hun boodschappen, die niet per radio over konden worden geseind, fysisch naar Engeland verzonden. Zij hadden daarvoor ‘koeriers’ gerekruteerd die zij de weg opzonden over onbezet Frankrijk naar Spanje en Portugal.

1

2

3

4

5
(1-2) Een blik op Oflags en Stalags in Duitsland
(3-5) Begin 1941 worden de Vlaamse krijgsgevangenen, met uitzondering van de beroepsmilitairen, vrijgelaten.

Zij hadden daarvoor de nodige methoden uitgewerkt om de veiligheid van de koeriers te verzekeren, hadden hen pleisterplaatsen bezorgd op hun weg, waar de koeriers al het nodige konden krijgen - denk maar aan papieren, geld en kleren - om hun tocht in voldoende gewaarborgde omstandigheden voort te zetten.

Wanneer zich de noodzaak zal voordoen 'verbrande' verzetslieden weg te sluizen maar ook, meestal op de vraag van de Belgische regering in Londen, notabelen die bedreigd werden vanwege hun activiteit in het vooroorlogse bestel, politici, hoge ambtenaren, magistraten, noem maar op, dan maken de inlichtingsdiensten gebruik van de al bestaande koerierslijnen om deze mensen op te vangen. Naarmate de oorlog vordert en deze lijnen hoe langer hoe meer gecentraliseerd worden, komen de vluchtelingen langs de diensten Sabot en P.C.C., die meer dan tweeduizend mensen over de Pyreneeën zullen brengen. Wat nu de tweede soort van ontsnappingslijnen betreft, die men even verkeerdelijk de 'Engelse' lijnen noemt, die zijn totaal onafhankelijk van de inlichtingsdiensten tot stand gekomen. Een ervan is trouwens, in het begin, eerder een werk van barmhartigheid geweest dan een echte verzetsorganisatie. Het zijn de ontsnappingslijnen die zich hoofdzakelijk bezighouden met het 'wegsluizen' van Engelse militairen, die na de nederlaag op het vasteland hadden moeten blijven.

Later, wanneer de oorlog het Engelse luchtruim begint te verlaten en de gealliëerden Duitsland beginnen te bombarderen, zullen zij zich ook ontfermen over de bemanningen van de Engelse en Amerikaanse vliegtuigen die boven onze streken door het Duitse afweergeschut werden neergehaald.

Maar wat ook de oorsprong of de finaliteit van de 'Belgische' of de 'Engelse' lijnen moge zijn, beide hebben een aantal punten gemeen en moeten een aantal diensten oprichten en een beroep doen op een uitzonderlijk groot aantal mensen om zich efficiënt van hun taak te kwijten.

Zo zijn zij verplicht, de 'Engelse' als de 'Belgische', de vluchtelingen te voorzien van valse papieren, wat soms aanleiding heeft gegeven tot een soort van kettingreactie als die van b.v. het Schaarbeekse filiaal van Comète, Eva. Die was bijzonder sterk vertegenwoordigd in het Schaarbeekse gemeentehuis, waar men met plezier de hele oorlog lang de bevolkingsregisters van de gemeente plooide naar de eisen van het verzet. Dat ging zover dat men deels onbebouwde straten op papier volbouwde en in de 'nieuwe' woningen tal bewoners onderbracht aan wie men natuurlijk ook papieren moest bezorgen, rantsoenbonkaarten, enz. Hetzelfde filiaal bezorgde ook heel wat belangrijker papieren dan Schaarbeekse identiteitskaarten. Om strikt bewaakte gebieden binnen te mogen, als het 'Sperrgebiet' aan de kust, of de scheidingslijnen, grenzen en zo meer, had men een speciale pas nodig. De Duitsers betrouwden het lokale Belgische of Franse personeel niet en daarom reikten zijzelf 'Passierscheine' uit, gedrukt op een oranjekleurig, bovendien nog gefiligrameerd dik papier, voorzien van Duitse stempels en door de Duitse autoriteiten ondertekend.

Dergelijke documenten namaken vergde een hele organisatie op zichzelf. Ten eerste moest men, om er een waarheidsgetrouwe kopie van te maken, een origineel in handen krijgen. Men heeft een dergelijk papier gegapt in een Ortskommandantur van Mont-de-Marsan in Zuid-Frankrijk ten behoeve van het hoofdkwartier van Comète in Brussel. Nu kon men beginnen. Maar alvorens te drukken moest men het speciale oranje papier met filigram hebben, dat de Duitsers gebruikten. Men kende evenwel de drukkerij van de Duitsers die aan een Belgische collaborateur behoorde.

Zo duitsgezind evenwel de eigenaar was, zo anti-Duits bleek zijn zoon alsmede het personeel van de drukkerij. Het resultaat kan men zich indenken: overdag drukte men voor de Duitsers, 's nachts voor het verzet.

Men had ook snel een oplossing gevonden voor wat ontbrak, de stempels en de met de hand in te vullen gegevens.

De stempels werden voor een dag, een weekeinde ‘ontleend’ aan de plaatselijke Kommandanturen, vaak doorspekt met leden van het verzet en onmiddellijk nagesneden.

De foto's waren geen probleem en nadat op papieren en foto's de stempels gedrukt waren, was het de taak van verdoken Duitse emigranten of deserteurs de nog bestaande leemten in te vullen in feilloos Duits, trouwens nog in Gotisch schrift op de koop toe.

Het is meermalen gebeurd dat, bij het overschrijden van een grens of scheidingslijn, dergelijke papieren als voorbeeld werden getoond aan de sukkelaars, die deze documenten niet bezaten en dan ook niet werden doorgelaten. Niet als de gelukkige bezitters, vaak Engelsen of Amerikanen; de Duitsers groetten laatstgenoemden hoffelijk wanneer ze de verboden zone binnentraden...

Voor alle lijnen waren ook de dagelijkse moeilijkheden, waarmede de bevolking tijdens de bezetting te kampen had, zware problemen. In die tijd was vrijwel alles op de bon en was het een helse karwei de vluchtelingen, per definitie afgesneden van alle normale ravitaillering, voldoende te voeden om hen zonder de bijkomende risico's verbonden aan ondervoeding de reis te laten ondernemen.

Wij hebben al gezien hoe men dat in Schaarbeek oploste; elders drukte men valse rantsoenbonnen, die men dan stiekem inruilde tegen echte. Deze laatste haalde men uit de reserves van de gemeentehuizen. Weer elders ging men ze soms gewapenderhand halen of deed men alsof tegen een welwillende burgemeester of hoofd van een ravitailleringsbureau.

Men moest oplossingen vinden zowel voor dit probleem als voor de noodzaak ‘veilige huizen’ te vinden en de vluchtelingen, als het vreemde militairen waren, te voorzien van kleren.[*11]

Ook al waren deze moeilijkheden niet te onderschatten, toch vielen ze in het niet bij die van de reis zelf.

Al eerder werden de vele grenzen vermeld, die vluchtelingen op hun weg naar het Zuiden ontmoetten.

Heel in het begin was het niet uitzonderlijk dat men b.v. de grens van bezet België naar bezet Frankrijk, nl. de Somme, 's nachts overstak, meestal met een bootje van plaatselijke medestanders, soms ook al zwemmend.[*12]

*11 De vliegers moesten ook gekleed worden. Daar hadden we een stomer voor, aan de Leuvensesteenweg en die had een geweldige garderobe; daar waren wel meer dan 200 kostuums in. Die kwamen allemaal van de leden van het Onafhankelijkheidsfront. Aan die mannen werd gevraagd: ‘Heb je soms een oud pak of een kostuum te veel?’ Dan kregen we dat en dan kwam dat in zijn garderobe. Er zijn kostuums die we weggegooid hebben, maar er waren er ook degelijke bij.

Die zijn dan allemaal ingeschreven in een boek, voor het geval de Duitsers kwamen, met namen van de heer X, en de heer Z, zogezegd mensen die dat gebracht hadden om te laten stomen. Een zekere keer heb ik daar twee vliegeniers, Amerikanen naartoe gebracht. Allebei negers. Met die twee ben ik dan vertrokken, 's avonds natuurlijk. Omdat ze zwart zijn, ziet men ze dan niet. We komen daar aan en er was daar een kostuum met grote ruiten. Vielen ze daar niet op? Als ze je niet oppakken wanneer je een zwarte Amerikaan bent, dan kan die geruite jas er ook maar bij, hé?
Ch. Hoste, van het onafhankelijkheidsfront, Zéro en Comète.

*12 Toen wij aankwamen aan de Somme met de vluchtelingen, vertelde de jongeman, die ons de rivier over moest helpen, dat hij niet kon zorgen voor een bootje. Precies daar waar hij het vaartuigje verborgen had, kampeerden mensen die hij niet kende en hij oordeelde dat het te gevaarlijk was het uit zijn bergplaats weg te halen. Wij konden maar één oplossing vinden: overzwemmen. Maar van de dertien mensen van het groepje, konden er maar zes zwemmen. En er waren er maar twee, die ooit gezwommen hadden buiten een zwembad. Bovendien was het oversteken geen kleinigheid; het was pikdonker en we zagen de overkant niet. Bovendien waren de oevers van de Somme één slijkpoel. Wij hadden wél hulp. Aan de overkant zat

Later heeft men op dit stuk heel wat vooruitgang geboekt door de medewerking te vinden van een verzetskern in Roubaix, die met de medeplichtigheid van de douaniers aan de vroegere Frans-Belgische grens en het personeel van de Franse spoorwegen op de scheidingslijn tussen bezet België-Noord-Frankrijk en bezet Frankrijk, het oversmokkelen van de vluchtelingen vergemakkelijkte.

Een dergelijke organisatie kwam uiteraard mettertijd tot stand aan alle hinderpalen; aan de demarcatielijn tussen bezet en onbezet Frankrijk, tot einde 1942; aan de Frans-Spaanse grens in de Westelijke en in de Oostelijke Pyreneeën.

De Pyreneeën waren de zwaarste hinderpaal op de reis, zowel vanwege de aanzienlijke fysieke inspanning die van de vluchtelingen werd geëist als vanwege de controle zowel aan Franse kant, vanwege de Franse gendarmerie, militie en Duitse Wehrmacht als, aan de Spaanse kant, vanwege de Guardia Civil. Deze laatste zal in het begin bijzonder streng zijn voor degenen, die zij oppakt en het merendeel naar het be-

> een boer te fluiten, opdat wij tenminste de richting zouden kennen waarin wij moesten zwemmen. Wij hebben dan héén en weer tussen beide oevers een kabel gespannen en er een autoband aan bevestigd. Het volstond aan het éne eind van de kabel te trekken om de autoband in beweging te zetten. De vluchteling klampte zich aan de band vast en degenen die konden zwemmen, begeleiden hem op zijn tocht. Wij dachten dat het allemaal snel geregeld zou zijn, in een kwartier misschien. Het heeft anderhalf uur geduurd vooraleer iedereen aan de overkant was. Wel hebben wij enorm geluk gehad met de Duitsers. Feitelijk moesten die elk kwartier voorbijkomen op hun wachtronde. Wij hebben ze maar één keer, helemaal in het begin, opgemerkt. Zoveel te beter maar, want wij zagen er erg vies uit en het stond ons helemaal niet aan zo gearresteerd te worden, vuil en zogoed als naakt..
> *Andrée De Jongh, van 'Comète'*.

1

2

3

4

5

6

De stichtster van de ontsnappingslijn ‘Dedée’, ‘Postman’ en ‘Comète’: Andrée De Jongh (foto's 1-4-5)
Met haar vader Frédéric, die haar in België opvolgde toen Andrée moest uitwijken naar Frankrijk (2)
Frédéric met zijn dochters Andrée en Susanne (rechts) Arnold Deppée, mede aan de oorsprong van ‘Comète’, maar reeds aangehouden bij de tweede reis met ontsnapten (6)

1

2

3

4

5

6

7
Albert Guérisse, ‘Pat O'Leary’
(1) Als student in de geneeskunde
(2) als onderluitenant bij de militaire medische dienst
(3) als luitenant-geneesheer bij de cavalerie
(4) na de nederlaag met andere aspirant-Engelandvaarders in het zuiden van Frankrijk
(5) als luitenant-kommandant in de Royal Navy
(6) als majoor tijdens de oorlog in Korea (1950)
(7) als generaal-majoor geneesheer

1

2

London
Brussel
BELGIE
DUITSLAND
Lille
Boulogne
Abbeville
Rouen
Parijs
Cherbourg
Portsall
Rennes
Genève
Lyon
St. Hippolyte
Nice
Toulouse
Castres
St. Pierre Plage
Marseille
Canet-Plage
Perpignan
Collioure
Banyuls
Zaragossa
Barcelona
Madrid
Portugal
SPANJE
Naar Gibraltar
Interneringskampen in Frankrijk van Engelse militairen
Ontsnappingslijnen van Pat O'Leary
Gibraltar

3

4

5

(1) Het kamp van St.-Hippolyte du Fort, waar de Franse regering van Vichy Engelse militairen opsloot na de Franse kapitulatie van 22 juni 1940. Ook Pat O'Leary werd er voor een korte periode ondergebracht.
(2) Pat in Montpellier, gekiekt door een straatfotograaf

1

2

3

4

5

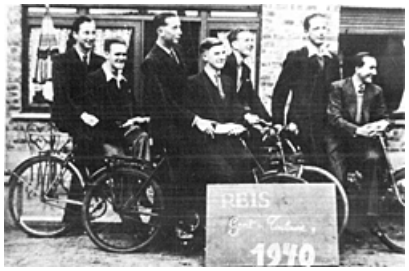

6

7

8

De ‘Koerier’ van Sabot, Gaston Vandermeerssche:
(1) als student aan de Gentse Rijksuniversiteit in 1940
(2-3) als ‘agent’
(4-5-6) tijdens en na de vlucht naar het zuiden van Frankrijk in mei 1940
(7) bezocht in zijn laboratorium in de Verenigde Staten door koning Leopold
(8) specialist in electronische microscopen in de Verenigde Staten

ruchte gevangenenkamp, concentratiekamp zouden we haast zeggen, van Miranda-del-Ebro zenden. Later, wanneer de zaken er niet zo goed meer uitzien voor de Asmogendheden zal de Spaanse politie heel wat meer door de vingers zien.

Een aspect van hetzelfde probleem, waarover we heel wat minder weten, is dat van de gevaren verbonden aan het onoordeelkundig gebruik van de gidsen, een bijprodukt van de smokkelaarsfauna, die ook aan de Spaanse grenzen weelderig bloeide tijdens de Tweede Wereldoorlog.[*13]

De Pyreneeën zijn het toneel geweest van heel wat drama's in die tijd. Niemand kan die beter vertellen dan de mensen, die er getuigen van waren.[*14]

*13 ... Het waren meestal professionele smokkelaars, die alleen maar in geld geïnteresseerd waren. Wij hadden geen bewondering voor deze mensen; we waren er eerder bang voor, want wij meenden dat degenen die alléén voor geld werkten niet te vertrouwen waren. We moesten bij iedere reis uren met hen gaan praten over de prijs van de passage en dat leidde soms tot hevige discussies en altijd tot hoge bedragen. Nadien heb ik zelfs vernomen dat ze mensen brachten tot een bepaald punt en ze zich er dan van afmaakten door te zeggen: Wacht hier even, ik kom zo terug... Ze kwamen natuurlijk niet terug.
Dat is niet met ons gebeurd. Ze wisten dat wij agenten waren en een organisatie achter ons hadden. Ze waren banger voor ons dan voor een ‘pak’, een ‘colis’ zoals ze de andere vluchtelingen noemden... Maar later is het uitgekomen dat er onder deze mensen moordenaars waren. Nu nog, veertig jaar later, vindt men in de bergen lijken van mensen, die vermoord werden door die professionele smokkelaars, omdat zij hun hele bezit bij zich hadden en, ondergedoken, 's nachts in de bergen, een ideale prooi waren...

*14 Ik heb een hele reeks passages doorgemaakt door de Pyreneeën. In het begin altijd met een gids: maar ik ben ook een paar keer alleen geweest. Eén reis in het bijzonder herinner ik mij heel goed, omdat het de moeilijkste is geweest. Ik was in mijn besprekingen met de gids om zijn loon niet tot een besluit kunnen komen. Wij hadden een grens, die we niet mochten overschrijden, 40 000 peseta's, het was nogal hoog. Maar de gidsen vroegen erg veel geld en we waren het niet eens geworden. Toen heb ik tegen Ramón die met mij meeging, gezegd: ‘Ramón geen probleem. Ik ken de weg; ik heb hem al veel keren gedaan. We gaan alleen.’
Maar ik was mij er niet van bewust dat in de bergen de sneeuw juist was beginnen te smelten en toen we aan de laagste kant van de sneeuwvelden kwamen, zakten we door de sneeuw. Eerst de voeten, daarna de hele benen, tot over de knieën, tot het middenrif zelfs. Op die manier, voetje voor voetje, met een geweldige inspanning, kwamen we na uren en uren worstelen maar een kilometer of zo verder.

Zo zijn we drieëndertig uur in de sneeuw gebleven. We waren volledig uitgeput en tot het uiterste van de menselijke weerstand gekomen.
Nu was er een bevel in de ondergrondse beweging, dat we zoveel mogelijk de taal moesten spreken van het land waar we waren. Wel, die regel begonnen we te vergeten. We waren zo moe dat we, hij als Waal, Waals begon te spreken en ik mijn plat-Vlaams. Later brachten we alleen nog maar geluiden voort om mekaar aan te moedigen, net als beesten. Totaal uitgeput en alleen nog aanmoedigen; ‘We moeten het doen, we zullen er raken; nog een beetje hoger, zo hoog mogelijk, want daarna is het alleen maar naar beneden glijden’.
En dat is dan ook gebeurd.
Op een bepaald ogenblik zat ik op een rots. Ramón stak zijn voeten tussen mijn benen om ze een beetje te verwarmen, want ze waren volledig bevroren. Dan trok ik mijn schoenen uit en stak ze tussen zijn benen om toch voort te kunnen gaan. Dan kwam de laatste inspanning. Ramón zat naast mij op de rots en ik zei hem: nu moet het gaan.

Ik duwde mij af en begon te glijden. Het ging alsmaar sneller en sneller, tussen de rotsblokken door. Ik zag ze voorbijschieten als een sneltrein; ze vlogen voorbij. Ik weet niet hoelang we zo gegleden hebben, maar plotseling viel ik in een gat onder de sneeuw, vol ijskoud water. Dan probeer je verder te grijpen en je komt uit het gat en je valt onmiddellijk weer in een ander tot je eindelijk op het droge bent. En dan probeer je zover mogelijk weg te geraken. Wij hoopten een vuurtje aan te kunnen maken, anders zouden we het waarschijnlijk niet halen. Dat hebben we dan gedaan op een speciale manier. Ik had gewoonlijk een geweldige hoeveelheid geld bij me, meestal dollars en Zwitserse franken. Hoofdzakelijk biljetten van duizend dollar. We kenden de waarde van dat geld voor onze mensen in het verzet; dus we konden zomaar geen vuur maken met die bankbriefjes. Dan is de idee bij mij opgekomen de hoekjes ervan af te scheuren en die te gebruiken als een start voor een vuurtje. Ramón had een aansteker bij hem en wij wilden het vuurtje aanleggen met de hoekjes van debankbiljetten, wat takjes, die we van de bomen af hadden gebroken want op de grond was alles te vochtig, en een beetje dorre bladeren.
Daarmee had ik een pakje droog materiaal in handen, dat we aan wilden steken en waarmee we een vuur zouden kunnen maken op de grond, met klaarstaande takken en blaren. Toen bleek het dat Ramón met zijn aansteker geen vuur kon slaan omdat er geen benzine meer in was. Hij kreeg dan de geweldige idee het schroefje onder aan de aansteker los te draaien, de watten die erin zaten eruit te trekken en ze uiteen te plukken en luchtig te maken. Dan zei hij: ‘Je zult zien, ik zal een vonk slaan en dan kun jij een vlam krijgen.’ En dan keek hij mij aan, recht in de ogen. ‘Als jij die vlam niet gebruikt, dan dood ik je.’ En ik wist dat het gemeend was. Dan begon hij het wieltje van de aansteker aan te slaan om vonken uit het vuursteentje te krijgen. Het ging niet. Dan begon zijn duim te bloeden van het slaan en dan deed hij het met de palm van zijn hand. Eindelijk sprong er dan toch een vonkje uit het steentje, in de watten en ik had een vlam. Ik stond daar te beven met die vlam in mijn handen tot het hele pakje begon te branden. We hebben het dan op de grond gezet en zo een vuur aangemaakt maar we waren zo uitgeput dat we ervoor zijn neergevallen en ingeslapen. Toen we wakker werden, waren onze benen zo diep verbrand dat onze broek in het vlees was gebakken. Het was erg pijnlijk...
Gaston Vandermeerssche van ‘Sabot’

3 De ‘Engelse’ lijnen

In grote trekken weet de lezer nu wat de problemen van een gewone ontsnappingslijn zijn. In eigen land met inheemse mensen zijn die, in veel gevallen, beperkt tot het allernoodzakelijkste: huisvesting, voedsel, papieren. Op de reis zelf zijn de moeilijkheden, hoe groot ook, te omzeilen door mensen die meestal voldoende Frans kennen of een mondje Duits en zeker in hun uiterlijk niet al te veel van hun omgeving verschillen.

Anders is het gesteld met vluchtelingen, die alleen maar accidenteel op het vasteland zijn en die naar taal, uitzicht, gedrag duidelijk elders thuishoren.

Dat is het essentieelste probleem geweest van de twee bekendste ontsnappingslijnen, die zich in de hulp aan geallieerde militairen gespecialiseerd hadden: Comète, met als basis België; Pat O'Leary, voornamelijk werkzaam in Zuid-Frankrijk.

Comète, eerst Dédée genaamd naar haar stichtster, Andrée De Jongh, werd daarna voor de Engelsen ‘Postman’ en uiteindelijk om de snelheid waarmee de lijn de geallieerde vliegers naar Engeland terugbracht, Comet.

De lijn is begonnen toen Dédée, samen met wat vrienden uit Brussel en omgeving, tot de bevinding was gekomen dat er in de agglomeratie heel wat ontsnapte Engelsen zaten. Ze zijn dan begonnen met de burgers, bij wie de soldaten ondergedoken waren, te bevoorraden. Maar omdat het klimaat weinig gunstig was voor de vlucht naar Engeland, bleef het daarbij. Stilaan evenwel werden de meeste vrienden van Dédée door de Duitsers ingerekend, tot zij uiteindelijk nog met één medewerker, Arnold Deppé overbleef. Allebei wisten ze intussen ook dat hun taak hopeloos werd. Omdat ze eerst hadden gedacht dat de oorlog maar enkele weken, hoogstens een paar maanden zou duren, hadden de gastvrije burgers gul wat van de eigen voorraad aan hun gasten afgestaan. Maar men kon moeilijk van de mensen verlangen dat ze voor de duur van een lange oorlog dezelfde offers zouden brengen; bovendien was het duidelijk wat zij riskeerden, mochten zij ontdekt worden. Daarom werd het zoeken van een uitweg noodzakelijk en, uiteraard, het oprichten van een ontsnappingslijn.

Buiten de gewone taken, die ook de andere ontsnappingslijnen op moesten knappen, kwamen er voor Comète heel wat specifieke dingen bij, vanwege het speciale karakter van de ‘paketten’, die de lijn vervoerde.

Vaak moest men de buitenlandse gasten een nieuw uiterlijk bezorgen en hun meest opvallende Angelsaksische kenmerken wegwerken. Ze schoren hun borstelige snor weg, verfden hun haar, schminkten hun vaak opvallend roze huid wat bij, zetten hun brillen op met donkere glazen om hun helblauwe ogen te verbergen, allerlei trucs om de reis te vergemakkelijken, maar die weinig om het lijf hadden in vergelijking met het gevaar, dat ze liepen tijdens een tocht waarvan nagenoeg de hele lengte met het openbaar vervoer werd afgelegd. Daarom hadden ze de militairen een soort zwijgplicht opgelegd opdat hun accent, als ze dan al een mondje Frans praatten, hen niet zou verraden. Ze werden dan, van Brussel tot over de Pyreneeën, tot San Sebastian en Bilbao, begeleid door ‘specialisten’, meestal zeer jonge meisjes, die hiervoor door Comète speciaal op werden geleid. Die moesten dan, erg vaak geholpen door hun heel jonge uiterlijk, maar met onuitputtelijke handigheid en koelbloedigheid, elk initiatief van buitenstaanders tekeer gaan en alle contact met gezellig doende medereizigers, treinconducteurs, politie, douanebeambten in de kiem smoren. Daarom

‘sliepen’ de vluchtelingen van 's morgens tot 's avonds; bovendien waren ze ook vaak stom, doof of blind.

RAPPORT N° 57 - ANNEXE N° 8
3301

1

RAPPORT N° 57 - ANNEXE N° 6
3301

2

3

N° 33
ANNEXE 2

4

5

(1-4) Rapport van de Belgische inlichtingsdiensten over een neergeschoten Engels vliegtuig en zijn bemanning

(5) Hulde door de Belgische bevolking bij de begrafenis van luchtmachtpersoneel van de geallieerden

1

2

3

4

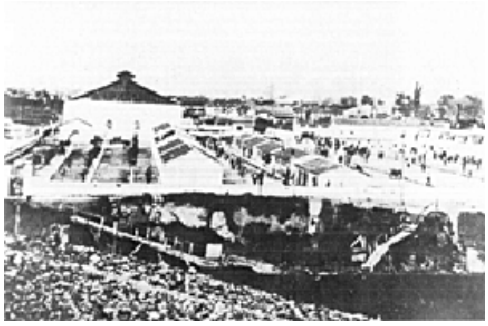

5
Het beruchte Spaanse kamp van Miranda del Ebro, waar vluchtelingen werden opgevangen die in het geheim Spanje waren binnengekomen

Later, toen de taak van de lijn ook de zorg over de neergehaalde vliegers begon te omvatten, werd als het ware een hele taak aan de organisatie toegevoegd.

Omdat het wegsmokkelen van de bemanningen van neergeschoten vliegtuigen voor de geallieerde legerleiding de hoogste prioriteit haalde, werd Comète voor België verzocht haar organisatie hierop in te stellen. Dat betekende in de eerste plaats dat ze het opvangen van dit vliegend personeel zou organiseren in een gebied waar de bezettingstroepen dit bijzonder graag in haar plaats wilden doen. Het eerste probleem voor Comète was natuurlijk het contact tot stand te brengen tussen de Engelse en Amerikaanse bemanningen en de mensen van de lijn in de streek waar ze waren neergehaald. Het spreekt vanzelf dat de vliegers, bij hun vertrek uit de luchtbasis, geen waslijstje hadden meegekregen met de namen van bevriende personen in de gebieden die ze zouden overvliegen of met de adressen van vluchtoorden waar zij terechtkonden bij tegenslag.

Wel werd hen gezegd tot welke categorie burgers zij zich konden wenden. In Duitsland konden zij eventueel aankloppen bij de dominee, veel minder bij de pastoor; in Nederland mochten zij veel meer vertrouwen op de armen dan op de rijken; in Frankrijk waren de spoorwegmannen de meest betrouwbare helpers-in-nood. William Ugeux, die als leider van het inlichtingsnet Zero naar Engeland is moeten vluchten, heeft daar, tijdens de briefing die een bombardementsvlucht voorafging, vernomen wat men zei voor het geval het vliegtuig boven België zou worden neergeschoten: Knock on any door. Klop aan elke deur.

Mocht dit niet te optimistisch geweest zijn en waren de geallieerde vliegers inderdaad overal welkom, dan is dat nog geen afdoende oplossing, want dan staat het verzet weer voor hetzelfde probleem als dat wat leidde tot de oprichting van de ontsnappingslijnen. Dan zitten de vliegers bij de bevolking en raken zij het land niet uit om nuttiger dingen in Engeland te doen. Om dit te vermijden heeft Comète over heel België een net uitgespannen van notabelen die, op het lokale vlak, in nauw contact stonden met de bevolking en er ook het vertrouwen van genoten: priesters, dokters, schoolhoofden, noem maar op, allemaal mensen tot wie men zich meestal kon wenden wanneer men in vertrouwelijke aangelegenheden raad nodig had.

Wanneer men deze personen gevonden had, peilde men natuurlijk ook naar hun gezindheid ten overstaan van de gealliëerde zaak en hun betrouwbaarheid op het stuk van de geheimhouding. Wanneer men dat in het reine gebracht had en een overeenkomst werd bereikt, had men een schakel tussen de burger, bij wie een vlieger-op-de-dool aan kwam kloppen, en de ontsnappingslijn. Wanneer een ‘boek’, een ‘pak’ aankwam volstond het de streekverantwoordelijke van Comète te verwittigen om het raderwerk in beweging te zetten.

Een tweede originaliteit van het net, eveneens geboren uit de omstandigheden, is de noodzakelijkheid geweest om de vliegers aan een ernstig onderzoek te onderwerpen vooraleer zij verder konden komen dan de drempel van de streekverantwoordelijke.

De Duitsers waren zich immers erg snel bewust geworden van het aanzienlijk belang van de piloten voor de gealliëerde luchtmacht en hun geheime diensten gaven zich rekenschap van de belangrijke bijdrage van de ontsnappingslijn aan de gealliëerde oorlogsinspanning.

Vandaar dat zij onmiddellijk geprobeerd hebben de netten te penetreren, hun eigen mannetjes te doen doorgaan voor Engelse of Amerikaanse vliegers en, mocht dit

slagen, ze de administratieve weg van het net over zijn hele lengte te doen volgen en, vanzelfsprekend, de organisatie op te doeken.[*15]

Het is hen een paar keer gelukt op deze wijze de lijnen aanzienlijke schade te berokkenen. Daarom werd ieder vluchter, die in de lijn binnen wilde komen, al bij de ingang aan een bijzonder ernstig onderzoek onderworpen. Ernstig trouwens op twee manieren.

Men moest honderd percent zeker zijn van de authenticiteit van de vluchteling en ondervroeg hem daarom over zaken en aangelegenheden, die alleen iemand kon weten die regelrecht uit Engeland kwam, met dit of dat type vliegtuig vloog, er deze of gene taak in uitvoerde, enz.

Ernstig ook omdat wie niet verkeerd antwoordde werd beschouwd als een vijand en uitgeschakeld.

Wanneer het onderzoek gunstig uitviel, gingen alle deuren open en begon het proces dat we kennen en dat reeds vóór de vliegers gerepe-

*15 Wanneer men een Frans of een Amerikaans of een Engels of Belgische officier ziet groeten dan staat hij rechtop. Als u een Duits officier ziet groeten, dan merkt u op dat die de neiging heeft om een kleine buiging te maken met zijn hoofd. Dat is één. Ten tweede kregen wij geregeld en die werden telkens afgewisseld, een serie vragen, die aan piloten gesteld konden worden, en die alleen maar bij het vliegwezen bekend waren.
Daarop moesten zij kunnen antwoorden. Konden zij dat niet ...
Hier zou ik iets moeten vertellen waarvan ik zelf graag het eind, de werkelijkheid vernomen had maar dat zal ik nooit ofte nimmer meer vernemen.
Eind 1942, was ik op het veld aan het werk en ik zag een persoon op mij afkomen in een Engels uniform. Die maakte zich bekend als Engelse piloot en hij salueerde en ik meende werkelijk in hem die lichte buiging opgemerkt te hebben. Dat gaf mij een kleine schok. Ik hield me van den domme, en zei: ‘Kom maar mee naar huis’. Het was toch tegen het vallen van de avond, ik riskeerde dat op de binnenwegen; in die tijd was er nagenoeg geen verkeer. Ik heb die persoon mee naar huis genomen en er niemand bijgehaald. Helemaal in mijn eentje stelde ik hem een heel oude vraag. Daar gaf hij antwoord op. Toen stelde ik een tweede oude vraag, daar gaf hij ook antwoord op. Toen laste ik een nieuwe vraag in, en daar bleef hij het antwoord op schuldig. Een vierde vraag, ook weer een nieuwe, ook daar wist hij geen antwoord op. En toen een vijfde en een zesde oude vraag, en daar gaf hij weer antwoord op. En ik zei: OK, OK, alles in orde. Maar ik zat te bibberen van angst, ik durf dat rechtuit zeggen. 's Avonds na het eten, ging hij naar zijn bed. Ik wipte op mijn fietsje en reed vliegensvlug naar mijn chef. Ik vroeg hem: ‘Wat moet ik doen?’ Hij antwoordde me: ‘Voorzichtig zijn en de personen die zich gewoonlijk met die ondervragingen belastten over laten komen. Dat die hun werk maar voortzetten; als hij vals is, dat zij hem dan maar liquideren’. De volgende dag kreeg ik bericht dat ik hem die zelfde avond naar Dilsen moest brengen.
Ik heb dan die piloot daarheen gebracht. Hij had niets anders gezien dan het huis vanbinnen en hij was met geen andere mensen dan mijzelf in contact kunnen komen. Acht dagen later - dat liet me nog altijd niet los - ben ik naar mijn chef gegaan. Ik heb hem gevraagd: ‘Wat was mijn piloot?’ En het enige antwoord luidde: ‘Je hebt 5 minuten geboft. Het was een Duitse officier van de Wehrmacht.’ Ik zeg: ‘En?’ ‘Geen vragen stellen. Na de oorlog zullen wij dat wel allemaal verder bespreken.’ En nu zijn we aan het cruciale punt: die oorlog is wel ten einde, maar mijn chef en een massa anderen zijn allemaal gefusilleerd, gecremeerd. Dus krijg ik geen antwoord. Is dat nu waar geweest, of was dat om mij tot voorzichtigheid aan te manen? Ik blijf u het antwoord schuldig. Ik kan niet zeggen wat het was.
Albert Gielen uit Maaseik van Comète.

teerd werd met de verstekelingen van het begin van de bezetting: logies verstrekken, voeden, kleden, valse papieren bezorgen...

Wat de resultaten van Comète betreft zijn, ondanks alle moeilijkheden, alle verrassingen, alle valstrikken ook, de verliezen miniem geweest, althans voor de vluchters. Comète heeft, tussen 1941 en 1944, meer dan 800 mensen door heel bezet West-Europa gesmokkeld en over de Pyreneeën gebracht tot in veilige Engelse handen in San Sebastian of Bilbao.

Een ander, niet minder befaamd voorbeeld, is dat van de lijn die in het Zuiden van Frankrijk werd geleid door de Belgische legerarts Albert Guérisse, die schuilging achter de naam Pat O'Leary.

Deze organisatie, die al in 1940 was opgericht in het niet-bezette Frankrijk door de Schotse officier Ian Garrow, had zich eerst bekommerd om het lot van de Engelse militairen die, na de wapenstilstand tussen Frankrijk en Duitsland, in Zuid-Frankrijk waren geïnterneerd. Garrow en, na diens arrestatie, Pat O'Leary organiseerden ontsnappingen op grote schaal[*16] en loodsten daarna de vluchtelingen over de Spaanse grens, naar de Britse konsulaten.

*16 Op zekere dag vraagt Londen ons een Britse piloot, Captain Bennett, die boven Noord-Frankrijk door de Duitse Flak was neergehaald te bevrijden uit de versterkte vesting La Turbie, gelegen in het bergland boven Monaco. Er zaten nog heel wat Engelsen in deze haast ongenaakbare vesting en wij hebben dan maar meteen gezocht naar een mogelijkheid om hen met Bennett uit de gevangenis te halen. Wij hebben gelukkig in Monaco een Witrus ontdekt die in het fort van La Turbie gymnastiekles gaf. De man was bovendien ook een aartsgokker (misschien was hij daarvoor wel in Monaco blijven hangen) en hij zat diep in de schuld, wat voor onze zaak niet onvoordelig was. Wij hebben hem er bijzonder snel toe kunnen bewegen contact aan te knopen met Bennett. Bennett zelf heeft ons trouwens de beste manier om te ontsnappen aan de hand gedaan. Hij schreef dat men kon ontvluchten via de riolen van de vesting. Die vertrokken uit de vesting, hoog in de bergen, en leidden tot aan de voet ervan, voorbij alle controleposten. Wij zijn op zoek gegaan naar de uitmonding, van de hoofdriool en liebben die ook gevonden. Er was daar wel een klein probleempje; die uitmonding was namelijk door zware ijzeren staven afgesloten, maar dat was natuurlijk geen serieuze hinderpaal. Wij hebben dan, altijd door bemiddeling van onze Witrussische vriend, afspraken gemaakt met Bennett en hem de nodige werktuigen bezorgd om de ontsnapping te vergemakkelijken. Zo hebben hij en een vijfendertig andere Engelse vliegers in hun kwartier een put gegraven, een soort van tunnel naar het hoofdriool. Aldus zijn ze, in de omstandigheden en de geuren die men zich in kan denken, de hele riolering door naar beneden gegleden, tot aan de barrière, die wij intussen hadden opengezaagd. Maar er zijn, bij ontsnappingen, altijd onvoorziene omstandigheden. Wij hadden gerekend op een kleine veertig vluchtelingen, al een heel pak om onderdak te bezorgen, te kleden, te voeden, over de Pyreneeën te brengen. Maar aan de uitmonding waren er heel wat meer dan veertig man. Want bij de ontsnapping, tijdens die augustusnacht van 1942, had de laatste man die de tunnel indook het niet over zijn hart kunnen krijgen zijn makkers, met wie hij al zo lang in de vesting zat, zo maar te verlaten, zonder een woord van afscheid. In plaats van zijn mede-ontsnappers te volgen was hij de andere kamers binnengelopen met de blijde boodschap ‘Come on, boys. Let's go home!!’ Het resultaat kan men zich indenken. Wij vonden aan de uitlaat ongeveer het dubbel van wat wij verwachtten. U kan zich de chaos niet voorstellen. Wat moesten wij met dertig man, waarvoor wij kleren, eten noch logies hadden voorzien, aanvangen? Bovendien had de massale vlucht te vroeg de aandacht van de wacht getrokken, had men alarm geslagen en zat de hele Franse gendarmerie, bovendien nog uitgerust met herdershonden, ons op de hielen, niet weinig geholpen door de geur die de

Koninkrijk België

GEMEENTE

MAASEIK

Kaart van Eenzelvigheid en inschrijving in de bevolkingsregisters

1

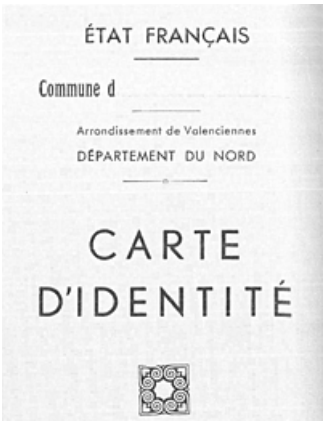
ÉTAT FRANÇAIS

Commune d

Arrondissement de Valenciennes

DÉPARTEMENT DU NORD

CARTE D'IDENTITÉ

2

CARTE D'IDENTITÉ

Nom : FABRY

SIGNALEMENT

3

ontsnapten tegen wil en dank achterlieten. Wij hebben pas de volgende dag de winst- en verliesrekening van het avontuur op kunnen maken. Die klopte min of meer. Wij hadden uiteindelijk wel vijf- of zesendertig vliegers bevrijd, maar er waren er veel van de oorspronkelijke groep achterwege gebleven. Gelukkig was Captain Bennett er toch nog bij.
Generaal-Majoor Dr. A. Guérisse, Pat O'Leary

4

5

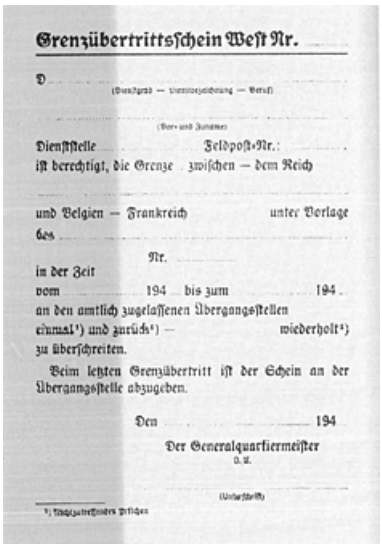

Grenzübertrittsschein West Nr. .....

D .....

(Dienstgrad — Dienstbezeichnung — Beruf)

.....

(Vor- und Zuname)

Dienststelle ..... Feldpost-Nr.: .....

ist berechtigt, die Grenze zwischen — dem Reich

.....

und Belgien — Frankreich unter Vorlage

des .....

Nr. .....

in der Zeit

vom ..... 194.. bis zum ..... 194..

an den amtlich zugelassenen Übergangsstellen

einmal[1]) und zurück[1]) — wiederholt[1])

zu überschreiten.

Beim letzten Grenzübertritt ist der Schein an der Übergangsstelle abzugeben.

Den ..... 194..

Der Generalquartiermeister

O. U.

.....

(Unterschrift)

[1]) Nichtzutreffendes Streichen

6

Valse papieren, geen probleem!

De lijn die onder Ian Garrow al een aanzienlijke activiteit had, is zich onder Pat O'Leary's leiding nog gevoelig gaan uitbreiden, inzoverre dat haar werking zich ook noordwaarts is gaan uitstrekken tot in België, en zelfs voelhorens en contactpersonen had in Zwitserland.

Als de georganiseerde ontsnappingspogingen de lijn een bepaalde kleur gaven, waren de evacuatiemethoden dezelfde als die van de meeste andere lijnen, met één uitzondering nochtans. Omdat de Pyreneeën alsmaar grotere moeilijkheden opleverden, meestal omdat de eisen van de gidsen voortdurend stegen en met de overtocht trouwens altijd grote risico's gepaard gingen, is de lijn begonnen met de organisatie van het transport van de vluchtelingen over zee, van Franse stranden bij de Spaanse grens tot Gibraltar.[*17]

*17 Een evacuatie over zee was betrekkelijk eenvoudig. Wij deden Londen een voorstel en zeiden, over onze geheime zender, dat wij dertig, vijfendertig, veertig man hadden, die wij aan de Franse kust zouden willen doen inschepen. Wij voegden eraan toe dat wij een operatie wensten bij volle maan op die plaats en die datum, dat uur. Londen antwoordde dan hetzij om te bevestigen, hetzij om tegenvoorstellen te doen. Zodra we het eens waren geworden werden de mannen op het afgesproken ogenblik naar het strand gebracht. Daar werden zij dan opgesteld telkens op ongeveer vijftig meter van mekaar, zodat zij uitgespreid werden over een kilometer, of anderhalve kilometer. Ik leidde gewoonlijk de operatie en stond in het midden van de keten, op de precieze plaats die met Londen overeengekomen was. Op het afgesproken uur, meestal middernacht, begon ik met een sterke signaallamp signalen te geven, drie korte flitsen. Wanneer ik antwoord kreeg betekende dat dat sloepen de oorlogsbodems verlieten en op mijn flitsen afkwamen. Dan kreeg men links en rechts van mij, de hele keten langs, de boodschap naar het midden te komen. Daar ontmoetten dan sloepen en vluchtelingen mekaar in een sfeer van vreugde die men zich nauwelijks voor kan stellen. De meesten, ook de matrozen in de sloepen, huilden...
Generaal-Majoor Dr. A. Guérisse - Pat O'Leary

De resultaten van de lijn Pat O'Leary spreken net als die van Comète voor zichzelf. Tussen 1940 en 1944 heeft de organisatie ongeveer 650 vluchtelingen uit Frankrijk naar Engeland overgebracht.

De ontsnappingslijnen hebben niet alleen mooie totalen behaald; zij hebben ook bijzonder efficiënt werk geleverd en alleen maar een klein aantal vluchtelingen die zij onder hun vleugels hadden genomen, verloren.

Maar de verliezen van de lijnen zelf zijn daarentegen bijzonder hoog geweest.

De reden van deze massale verliezen liggen voor de hand.

Om het grote aantal vluchtelingen, en bijzonder de buitenlanders, te helpen moest men een beroep doen op heel veel vrijwilligers, buitenstaanders haast die in de noden van de ontsnapte militairen moesten voorzien. Veel meer helpers uiteindelijk dan geholpenen. Bovendien waren allebei de categorieën niet altijd erg discreet en liet men in zijn omgeving wel wat los over wat men deed, of werd men graag met de jonge mensen gezien die men herbergde.

De grootste slagen werden evenwel toegebracht door de Duitse geheime diensten, waarvan de penetratie in de netten soms waarachtige kettingreacties veroorzaakte en leidde tot arrestaties van honderden mensen in één klap bij Comète, Pat O'Leary, Luc, Zero... De leiding van de netten heeft het dan ook erg hard te verduren gekregen en de meeste hoofden hebben het haast nooit vol kunnen houden tot de bevrijding.

Andrée De Jongh en Pat O'Leary hebben het einde van de oorlog beleefd in een concentratiekamp; degenen die hen zijn opgevolgd, hebben het niet veel beter gehad en velen hebben de oorlog niet overleefd.

Sabot, Pierre Bouriez, is gearresteerd; de eerste leiders van Luc, Leclercq, Bernard, Cauvin zijn moeten vluchten, net als Ugeux van Zéro.

Maar nooit, om het te zeggen met de woorden van Andrée De Jongh, werden de netten volledig uitgeschakeld.

Waar één lid van de organisatie verdween stonden er twee klaar om het werk voort te zetten.

***

De ‘Belgische’ ontsnappingslijnen zijn, het werd al gezegd, creaties van de inlichtingsdiensten en als het ware geënt op de lijnen die door hen georganiseerd waren om hun koeriers te vervoeren.

Ook al heeft de Belgische regering in Londen de dienst Sabot opgericht met het dubbele doel de inlichtingsdiensten een infrastructuur te bezorgen in Zuid-Frankrijk en de ontsnappingslijnen te steunen, toch zijn deze laatste altijd in de schaduw blijven staan van de eerste. Het is evi-

dent dat, voor de regering in Londen, de inlichtingsdiensten prioritair waren.

Ze werd door hen ingelicht over de toestand in het land en had door hun toedoen een wit voetje bij de grote geallieerden. Diensten die druppelsgewijze een beperkt aantal mensen, niet eens altijd bruikbaar voor de oorlogvoering, oversmokkelen kunnen veel minder aanspraak maken op prioriteit. Hetzelfde is met de 'Engelse' diensten helemaal niet het geval geweest.

Om te beginnen konden deze rekenen op de onmiddellijke steun van een dienst, die al in 1939 in de schoot van het Engelse War Office werd opgericht met de bedoeling de ontsnapping en/of de repatriëring van de Engelse militairen in de hand te werken.

Tijdens de schemeroorlog heeft deze dienst, die M I 9 werd genoemd, Military Intelligence nummer 9, weinig meer kunnen doen dan toebereidselen maken voor de werkelijke oorlog. De dienst organiseerde nl. spreekbeurten en verstrekte informatie aan eenheden, die het Kanaal overstaken. Verder produceerde hij ook materiaal: zakmessen, kaarten, noem maar op. M I 9 komt natuurlijk reeds in actie wanneer de oorlog in het Westen uitbreekt in mei 1940, maar de grote dagen van de dienst beginnen pas met de luchtoorlog over Duitsland. Dan verliezen de Royal Air Force en de United States Air Force heel wat vliegtuigen en, veel belangrijker nog, veel vliegend personeel. Kan men materiaal met de enorm opgevoerde oorlogsproduktie snel vervangen, hetzelfde is niet waar, afgezien van de menselijke aspecten, wat de vliegers zelf betreft. Bovendien is het verlies van honderden bemanningsleden voor degenen die overblijven een teken aan de wand.

Daarom wil men er alles op zetten om het geallieerd vliegend personeel zo spoedig en zo volledig mogelijk terug naar Engeland te krijgen en zijn de diensten in bezet gebied, onontbeerlijk om dit soort werk tot een goed einde te brengen, hun gewicht in goud waard.

De Engelsen hebben 'Comet' en 'Pat O'Leary' dan ook van in het begin, zodra vertrouwelijke relaties tot stand zijn gekomen, met man en macht geholpen.

Het is een bewijs van het belang dat ze aan de lijnen gehecht hebben dat haar leiders de hoogste onderscheidingen hebben gekregen, die de Britse regering ooit aan buitenlanders heeft uitgereikt.

4 De krijgsgevangenen

De krijgsgevangenen hebben nooit mogen rekenen op de hulp van georganiseerde ontsnappingslijnen. Dat kunnen we begrijpen. De gevangenen, vooral de officieren, werden zo goed als volledig geïsoleerd. Bovendien liep de weg van de ontsnapping nagenoeg helemaal over Duits grondgebied en kon men bezwaarlijk rekenen op de medeplichtigheid van de vijandige bevolking. En, het is een essentiëeel kenmerk van de oritsriappingslijnen, ze moeten om efficiënt te zijn kunnen rekenen op een uitgebreide schaar medewerkers, per definitie haast uitge-

1

2

3

4

5

6
Victor Van Laethem:
(1) na zijn ontsnapping uit Prenzlau en zijn aankomst in Engeland
(2-3-4) met de brigade Piron in Engeland
(5-6) in Normandië, na D-Day

sloten in Duitsland.

Vandaar dat de krijgsgevangenen voor hun ontsnapping volledig op zichzelf waren aangewezen.

Hoe staat het nu met die ontsnappingen?

Erg groot zijn de kansen niet.

De officieren, die volgens de Conventie van Den Haag niet verplicht mochten worden te werken, verblijven in krijgsgevangenkampen, de Oflags en zitten er opgesloten achter dubbele rijen prikkeldraad, tweeenhalve meter hoog, bewaakt door schildwachten, bedreigd met machinegeweren.

De onderofficieren en manschappen, die men tot werken kon verplichten, genoten een grotere bewegingsvrijheid. Maar als ze niet uit het prikkeldraad moesten raken of tunnels graven, als de officieren, om vrij te komen, stonden ze allemaal voor hetzelfde, wellicht nog het moeilijkste probleem. De krijgsgevangenencentra lagen ver in het Duitse binnenland wat de ontsnapten verplichtte honderden, soms meer dan duizend kilometer af te leggen zonder fatsoenlijke burgerkleren, zonder papieren, meestal zonder voldoende kennis van de Duitse taal, vaak zonder geld in een land waar iedereen een vijand was.[*18]

*18 Ik stond in het open veld en ben aanstonds de weg opgegaan die van Prenzlau naar de autoweg liep. Die kende ik; er stond daar een groot bord: Autobahn Stettin-Berlin. Hoeveel kilometer dat juist was wist ik niet en hier begint de zaak.

Ik stapte maar en stapte maar en probeerde mijn marcheplan te volgen. Na zeventien maanden krijgsgevangenschap en zonder veel eten kunt ge niet lang lopen en ik had dus besloten de tocht naar Berlijn in verschillende etapes te doen. Maar ja, ge marcheert, ge marcheert, ge wilt zo snel mogelijk een grote afstand zetten tussen U en het prikkeldraad en ge marcheert, ge marcheert, ge marcheert... Ik ben ontsnapt omstreeks drie uur in de middag en om een uur of tien 's avonds ben ik dan gaan liggen in een bosje aan de autoweg. Maar dan zijn daar kinderen komen spelen. Het was nog klaar dag en die hebben me opgemerkt. Ik ben dus verder moeten gaan en ben de hele autoweglangs gelopen, telkens met de gedachte: nu ga ik rusten. Dan heb ik wel gemoeten; ik kon niet meer. Mijn knieën deden afgrijselijk zeer; ik was helemaal uitgeput en ben mij dan in een hooimijt gaan verbergen. De volgende dag was ik besloten me vast aan het marcheplan te houden maar ja, telkens ik wilde rusten viel dat tegen: ofwel waren er mensen op het veld, of er stonden huizen met blaffende honden... Ge gaat maar voort en zo ben ik tot in Berlijn geraakt. Ik ben daar aangekomen, meer dan honderd kilometer verder, omstreeks halfvier in de namiddag, vierentwintig uur na mijn ontsnapping uit Prenzlau.

Ja, dan kon ik natuurlijk niet meer. Ik ben daar op het trottoir werkelijk neergestuikt. De mensen dachten allemaal dat ik dronken was, natuurlijk. Dan is er een gemoedelijke oude Duitser bij mij gekomen, die gezegd heeft:

'Bist Du krank? Was ist los?' 'Neen, ik ben niet ziek. Maar ik ben moe en ik moet naar Spandau'. 'Men wist in Prenzlau dat er nogal wat Belgen in Berlijn werkten en dat er heel wat in de fabrieken van Spandau zateh. De oude man zei dan: 'Naar Spandau? Dan moet ge die tram nemen, die gaat naar Spandau.' 'Ja, maar ik heb geen geld.' 'Oh, zegt die, nur ein Paar Pfennige...' Hij gaat in zijn zak en geeft me die paar Pfennige voor de tram.

Zo ben ik dan in Spandau aangekomen en heb me daar verstopt onder de brag van de Spree, juist aan de overkant van de fabrieken. Het regende tamelijk hard en met de ersatzkledij, die ik had kunnen bijeentrommelen in het kamp, was dat niet het ideaal. Als het dan avond en bijna nacht werd heb ik een groepje mensen horen afkomen, zingend en tierend. Daar waren er sommigen bij die Brans spraken. Die gaan een pissijntje binnen. Ik ook, doende alsof. Die mensen waren halfdronken,

Buiten de eilandjes waar men landgenoten kon vinden, in de grote steden en de industriecentra waar Belgische arbeiders werkten, waren er voor de ontsnapten geen steunpunten, geen veilige havens, gidsen, logies.

Vandaar de noodzaak in de kampen zelf een behoorlijk ontsnappingsapparaat op te bouwen. De bekendste organisatie is die die kolonel Paul Bolle tot stand heeft gebracht in het officierenkamp van Prenzlau, waar het grootste gedeelte van de Belgische officieren krijgsgevangen zat. De staf van Bolle zorgde voor geld, voor materiaal dat de ontsnapping zelf mogelijk moest maken: kniptangen om het

> maar ze bekeken me en vroegen of ik ook van de fabriek was. Ja, ik wilde naar de fabriek; ik moest daar Belgen zien. Zei toch één van die mensen, een Marseillaan met het accent van de Midi: ‘Ge zijt gij geen werkman. Ge zijt gij een ontsnapte. Ge moet mij geen lolletjes vertellen. Zie maar eens hoe gij gekleed gaat en hoe gij eruit ziet. Wij zijn niet overvoed, maar toch niet zoals gij daar staat... Maar dat is niks. Wij gaan U binnensmokkelen...’
> Ik laat me doen, ik was doodop. Ze hebben me dan bij Belgen gebracht, twee of drie Vlamingen, een Brusselaar en een bewoner van de Borinage. Wel, die mensen hebben me daar verzorgd als een klein kind. Voetbad, massage, enzovoorts. Eten daarbij nog. Natuurlijk hebben ze ook mijn geld - ik had duizend frank bij me - tegen Duits geld uitgewisseld. 's Anderendaags hebben ze mij dan weer buitengesmokeld en een van die jongens is naar het Anhalter Bahnhof gegaan om een treinticket voor mij te kopen. Zo ben ik met de trein kunnen gaan naar de Zwitserse grens, over Dresden, Nürnberg, Stuttgart, Villingen naar Tüttlingen.
> Ik wist van een landkaartje uit een agenda dat er daar een spoorlijn was, die van Tüttlingen recht naar beneden liep, naar de grens. Ik ben dus van Tüttlingen de spoorweg gevolgd. Maar die was bewaakt, waarschijnlijk omdat er daar nogal veel gesmokkeld werd en ik ben dan maar de bossen langs het spoor ingegaan. Ik had een kompasje bij me en kon me dus oriënteren. Maar die streek is bijzonder moerassig, erg bebost en ook heuvelachtig aan één kant, begroeid met enorm hoge varens... Door mijn uitputting, samen met alle andere factoren, heb ik twee dagen en drie nachten nodig gehad om dertig kilometer af te leggen, zonder eten. De laatste nacht ben ik van uitputting een berm afgerold en op een landwegeltje terechtgekomen. Daar heb ik het bewustzijn verloren. Toen ik weer bij mijn positieven kwam, vond ik mijn kompas niet meer. De poolster was niet te bespeuren maar ik zag in de duisternis wel, niet ver van mij, een barrière. Dat kon de grens wel zijn. Ik ben daarnaartoe gekropen, gaan kon ik niet meer. Toen ik aan de afsluiting kwam waren daar kleuren op aangebracht maar ik kon in het duister het verschil tussen rood en zwart niet zien. Ik hoorde ook iemand snurken in het schildwachthuisje. Dat moest dus de grens wel zijn. Ik ben dan onder de barrière door gekropen en aan een tweede afsluiting gekomen, waar weer iemand zat te snurken in een schildwachthuisje.
> Het was twee uur 's nachts en het is normaal dat schildwachten op dat uur slapen... Toen ik onder de tweede barrière doorgekropen was, zag ik in de verte, twee, driehonderd meter ver, een flauwe lichtschijn. Ik ben daar ook naartoe gekropen. Het was een kleine hoeve en het licht kwam uit een laag, open raam van een kamer waarin ook weer iemand lag te snurken. Ik heb aangeklopt en gevraagd of ik in Zwitserland was. Antwoordde een rauwe stem toch niet: ‘Nein, die andere Seite aus!!!’ Om te huilen. Ik was in Zwitserland geraakt, hoe weet ik niet, en was onder twee barrières door terug naar Duitsland gekropen. Dan maar terug, weer naar de grens. Weer onder een afsluiting door, naar de tweede... Voor ik zover was prikte een bajonet in mijn schouders. Jammer genoeg was het geen Zwitserse. Ik was in Zwitserland geweest, een kwartiertje of zo, en door de schuld van een slaapdronken Zwitserse boer terug naar Duitsland gekropen.
> *Kolonel Victor Van Laethem*

prikkeldraad door te knippen, ijzerzagen, vijlen; luchtzuigers, schoppen en manden voor het graven van tunnels, enz.

Maar ook veel andere, onverwachte dingen. De mensen van Bolle hadden de sleutels van alle lokalen van het kamp, die die verboden waren het eerst, nagemaakt. Ze konden dus overal ongemerkt binnendringen en b.v. de pas aangekomen paketten uit België onderzoeken vóór de Duitsers het deden en er die uithalen waarvan ze wisten dat er verboden dingen in zaten als Duits geld, burgerkleren, valse paspoorten, werktuigen, tot toiletartikelen toe. Vanzelfsprekend legde men ook de hand op kaarten van Duitsland en fabriceerde men een hele gamma van instrumenten, van kompassen tot radio's.

1

2

3

4

(1) Andrée De Jongh en Elvire De Greef (tweede van links) in de tuin van het huis van de De Greefs in Anglet bij Biarritz, in het zuiden van Frankrijk

(2) Antwoorden van een ontsnapte Amerikaanse piloot op de vragenlijst van ‘Comète’
(3) Florentino Goicoechea ‘de’ gids van Comète doorheen de Pyreneeën
(4) Frédéric De Jongh voor het huis van Elvire en Fernand De Greef in Anglet

Verder heerste, op het stuk van de ontsnappingen, een sterke discipline. Kolonel Bolle stond in het centrum van alle gegevens; hij centraliseerde alle projecten, kreeg alle inlichtingen toegespeeld en plande de ontsnappingen. De kandidaten moesten ernstig gemotiveerd zijn vooraleer ze de toestemming kregen om te ontsnappen en materiaal en inlichtingen werden hun trouwens enkel op het laatste ogenblik bezorgd. Zo zij een origineel idee hadden, werd de kans hun maar voor korte termijn voorbehouden; treuzelden ze te lang dan was het voor hen bekeken. Andere, meer vastberaden kameraden kregen de kans om ertussenuit te trekken.

De organisatie zorgde ook voor de zo noodzakelijke hulp bij de ontsnapping zelf. Ze organiseerde voetbalmatches waar de schildwachten graag naar keken, terwijl aan de andere kant een paar officieren de plaat poetsten of schopte herrie met dezelfde bedoeling. Ze hield ook de afwezigheid van de ontsnapten zo lang verborgen als maar enigszins mogelijk, door het in de war sturen van de dagelijkse appèls en nog meer andere methoden.[*19]

*19 Een ontsnapping door prikkeldraad heen kan men bijna vergelijken met een filmscenario. Men heeft een acteur nodig, gijzelf eventueel, maar ook figuranten en, wat het belangrijkste is, een regisseur die ieder zijn rol toebedeelt.
Want een van de eerste dingen die men moet doen is de schildwachten van hun taak afleiden. Om dat te kunnen moet men een plaats vinden in de prikkeldraad, die maar door één schildwacht bewaakt wordt. De man staat of zit in een toren, een mirador, bewapend met machinegeweren, voorzien van verrekijkers. Daar zit hij alleen, met weinig anders te doen dan het landschap te bewonderen en de krijgsgevangenen te surveilleren. Hij kan dus betrekkelijk gemakkelijk afgeleid worden door b.v. een voetbalwedstrijd, die vlak onder zijn neus wordt georganiseerd. Wanneer de man naar het spel kijkt en geen oog meer heeft voor de prikkeldraad moet iemand het vertreksein geven. Dan ga je er op los en begin je de draden door te knippen. Er waren er heel wat. In Prenzlau waren er zoveel dat men dertien minuten nodig had om er doorheen te raken. Maar aan de andere kant bood de hoeveelheid in zekere mate bescherming: als men eenmaal in de prikkeldraad was beland, kon de schildwacht bijna niet merken dat iemand aan de ontsnapping toe was, zodanig werd hij door het prikkeldraadnet afgeschermd. Eens door de versperring heen, kreeg men weer een sein zodra de regisseur er zeker van was dat de schildwacht in een andere richting keek en ging men natuurlijk lopen.

Maar niettegenstaande alle organisatie was het risico erg groot. De man op de toren zal, wanneer hij iemand ziet vluchten, normaal schieten, des te meer omdat hij vijftien dagen bijkomend verlof krijgt, wanneer hij een ontsnappende krijgsgevangene neerhaalt. Daarom proberen de meesten dan ook uit het kamp te vluchten door een tunnel te graven. Dat had het voordeel dat men met meerdere vluchtelingen samen was. Het nadeel ligt hem natuurlijk in het feit dat de voorbereiding lang was en het werk gemakkelijker ontdekt kon worden. Er bestond in de krijgsgevangenkampen een beluisteringssysteem, dat alle ondergrondse geluiden opnam. En omdat men, wanneer men een tunnel aan het graven was, telkens weer stuitte op hinderpalen, men b.v. door een muur heen moest of een rots ontmoette, kon men moeilijk gerucht volledig vermijden. De Duitsers speelden dan ook zowat het spel van kat en muis. Wanneer zij verdachte geluiden hoorden lieten zij begaan. Ze wisten immers dat men terwijl men hier bezig was, niet tegelijkertijd elders aan het werk was. Wanneer men dan bijna aan het einde van zijn moeite dacht te zijn en het doel in het gezicht was, maakten de Duitsers met één slag een eind aan de feestelijkheden. Feitelijk had men weinig kans op slagen, welk middel men ook gebruikte en ik heb er velen gekend die het vaak geprobeerd hebben en die er nooit in geslaagd zijn...
Generaal-Majoor Thibaut de Maisières.

Maar de ontsnapping zelf was maar een van de vele problemen waarvoor een vluchteling geplaatst werd, want de grote onbekende was natuurlijk de weg naar huis of naar de vrije wereld.

Enkele krijgsgevangenen zijn naar Zweden over

kunnen steken, meestal als blinde passagiers op de Zweedse schepen in de Noordduitse havens. Andere weer zijn naar Zwitserland gevlucht, van waaruit ze aansluiting kregen op ontsnappingslijnen of de Belgische steunpunten in Zuid-Frankrijk en werden zo over de Spaanse grens heen geholpen. Maar de meeste ontsnapte krijgsgevangenen trokken naar België terug, naar de nieuwe Duits-Belgische grens, aangezien sedert de Belgische nederlaag de Oostkantons weer aan Duitsland over waren gegaan.[*20]

*20 Ik heb vrachtwagens geobserveerd, die geregeld het krijgsgevangenkamp van Prenzlau binnen-mochten en gemeend dat een poging tot ontsnapping mogelijk was met een vrachtauto, die geregeld met brood kwam. Ik had het al eens geprobeerd en had mij onder aan de wagen vastgehaakt met mijn uniformgordel. Die was wel gebroken en ik was onder de wagen uitgevallen, maar ik had toch kunnen vaststellen dat men zich onder het enorme ding goed kon verbergen. De wachten keken trouwens zelden of nooit onder de vrachtwagen wanneer hij het kamp buitenreed. Dus, samen met een van mijn kampgenoten, die had doorgekregen welk spel ik speelde, heb ik het geprobeerd. Wij hebben eerst geoefend in de kamer van een medekrijgsgevangene-Belgische generaal, van wiens bed wij trouwens bij de poging brandhout hebben gemaakt.
Eindelijk was het dan zover. De vrachtwagen komt het kamp binnen en wij kunnen ons ongemerkt onderaan verbergen. Er was daar van onderen aan het voertuig een soort van dwarsligger waarop wij konden steunen en een dikke buis, waaraan ik mij vast kon houden. Het duurde niet lang of ik wist dat ik mij krampachtig vastklampte aan de uitlaatpijp van de auto. Toch was het een ongelooflijk ontroerend ogenblik toen de vrachtwagen zich opnieuw in beweging zette. Ook een angstwekkend moment, toen hij stilhield bij de poort van het kamp en de schildwachten op inspectie kwamen. Gelukkig keken ze niet onderaan. Wat verder een nieuwe inspectie. Weer zonder problemen. Dan reed hij het kamp uit en wisten we dat de vrijheid voor het grijpen lag. We wisten niet dat de vrachtwagen maar een paar honderd meter verder reed, recht naar zijn garage in een Duitse kazerne. Een ontsnapping is altijd een reeks van mekaar opvolgende klusjes. Wij zijn, na heel wat sukkelen, uit de kazerne (natuurlijk veel minder bewaakt dan het krijgsgevangenkamp) geraakt. Maar we zateh hog altijd in Prenzlau, tussen Berlijn en de Baltische Zee, hoog in het noorden van Duitsland. Bovendien was het enorm koud in die maand januari 1942, misschien wel de koudste maand van de hele oorlog met een temperatuur die beneden de 20 graden lag. Wij wilden met de trein naar Berlijn en moesten daarvoor naar het dichstbij gelegen stationnetje, op 35 kilometer van het kamp. Omdat het al twee uur 's nachts was vooraleer wij uit de kazerne geraakt waren en de eerste trein naar Berlijn al om halfacht vertrok, moesten wij fiks doorstappen om hem op tijd te halen. Wij kwamen in het stationnetje aan even vóór half-acht. Daar vonden we dat de dienstregeling veranderd was en dat de trein pas om halféén vertrok. Wat doet een krijgsgevangene, die weet dat men zijn ontsnapping waarschijnlijk al ontdekt heeft en die meent dat nu heel Duitsland op hem loert? Hij loopt. Wij zijn verdergegaan, meer dan zestig kilometer verder tot een ander stationnetje. Vandaar eigenlijk zonder veel problemen naar Berlijn, van Berlijn naar Aken... Dan kwam opnieuw een bijzonder gevaarlijke overtocht: de Duits-Belgische grens.
Precies aan die grens, nagenoeg in België zelf, hebben wij tegenslag gehad, ook al omdat het zo hevig gesneeuwd had en wij overal sporen nalieten. Wij werden gearresteerd.
De grenswacht heeft ons dan in een soort barak ondergebracht, waar wij door een onderofficier van de SS ondervraagd werden: de man heeft ons erg brutaal aangepakt, waarschijnlijk omdat hij slecht gehumeurd was wegens het vroege ochtenduur waarop wij werden binnengebracht. Maar dan bleek het dat hij in mei 1940 als parachutist was gedropt op het fort van Eben-Emael, dat het Albertkanaal moest verdedigen. En omdat ikzelf officier was bij de grenadiers en aan de overkant

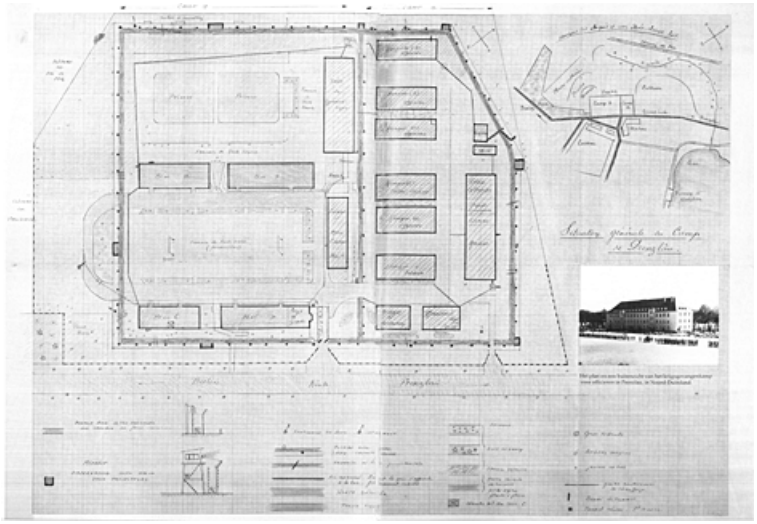

van het fort lag met mijn regiment, zijn wij beginnen nakaarten, niet als vijanden maar eerder als tegenstrevers in een clubwedstrijd, die hij gewonnen en ik verloren had. Uiteidelijk heejt de man ogenschijnlijk wat sympathie voor ons opgebracht, want hij zei: 'Wat ik niet begrijp is dat jullie deze kant zijn uitgekomen. Jullie weten toch dat het hier vroeger Belgisch gebied was en dat de controle hier veel strenger is dan elders. Wij zwegen als vermoord. De man ging verder: Jullie zijn natuurlijk uit Aken gekomen en naar de tunnel van Gemmenich gegaan. Kom eens mee...' En hij heeft ons voor een grote kaart van de streek gebracht en ons gewezen waar wij zonder moeite de grens over hadden kunnen steken, waar de controleposten waren, waar de Nederlandse grens lag en men alleen maar met douanebeambten af moest rekenen, enz. De volgende dag werden wij teruggebracht naar het station van Aken. Daar zijn wij weer ontsnapt en wij zijn dan naar België teruggekeerd langs de weg die de SS-onderofficier voor ons had uitgestippeld. Hoeft het gezegd? Zonder moeite.
Generaal-majoor Thibaut de Maisières, tijdens de Tweede Wereldoorlog krijgsgevangene in Prenzlau en Colditz. Zeven ontsnappingen.

Daar werden ze dan opgevangen door een verzetsorganisatie die in de Oostkantons was ontstaan en de groep Jean werd genoemd.

Dank zij de medewerking van een uitgebreide staf van grensgidsen en de Waalse bevolking van de kantons, kwamen de vluchtelingen in veilige huizen terecht. Ze werden fatsoenlijk gekleed, gevoed en over de grens gebracht.

Vaak ook werden ze met de compliciteit van het Belgische personeel van de spoorwegen met de trein van Montzen naar Wezet gebracht, soms als reiziger, meestal als stoker of verdoken in het waterreservoir of onder de kolen.

Uiteindelijk zijn 770 man uit de Of- en Stalags ontsnapt tussen 1940 en 1944, ongeveer 1 op de 100.

Dat is minder dan de Fransen geweest, maar meer dan de Engelsen, die maar één ontsnapte voor 300 gevangenen opbrachten. Is dat weinig geweest?

Beken tegen de achtergrond van het gevaar, de enkele middelen, de fysische hinderpalen die overwonnen moesten worden, hebben de cijfers veel van hun betekenis verloren.

Beknopte bibliografie

Bernard, H.
La Résistance. 1940-1945
Brussel, La Renaissance du Livre, Coll. Notre Passé, 1968
Bernard, H.
Un Maquis dans la Ville
Brussel, La Renaissance du Livre, 1970
Bernard, H.
Un Géant de la Résistance, Walthère Dewé
Brussel, La Renaissance du Livre, 1971
Charles, J.-L.
Les Débuts de la Résistance en Europe. 1939-1942
In 'Cahiers de Clio' nr. 19,1969
Charles, J.-L. en Dasnoy, Ph.
Les dossiers secrets de la Police allemande en Belgique.
(La Geheime Feldpolizei en Belgique et dans le Nord de la France)
Brussel, Uitgeverij L. De Meyer, 1972
Delandsheere, P. en Ooms, A.
La Belgique sous les Nazis
Brussel, Edition Universelle, 1946-1947
Foot, M.R.D. en Langley, J.M.
MI 9. Escape and Evasion 1939-1945
Londen, The Bodley Head, 1979
Gérard-Libois, J. en Gotovitch, J.
L'An 40. La Belgique occupée
Brussel, C.R.I.S.P. 1972
Hautecler, G.
L'origine et le nombre des prisonniers de guerre belges 1940-1945
In 'Revue Internationale d'Histoire Militaire' nr. 29, 1970
Langley, J.M.
Fight another Day
Londen, Collins 1974
Neave, A.
Saturday at MI 9
Londen, Hodder & Stoughton, 1969
Struye, P.
l'Evolution du sentiment public en Belgique sous l'occupation allemande
Brussel, Editions Lumière, 1945
Tanham, G.K.
Contribution à l'Histoire de la Résistance belge 1940-1945
Brussel, Presses Universitaires de Bruxelles, 1971
Verbruggen, J.
Het Belgisch Verzet. (Onuitgegeven Studie)
Brussel, B.R.T., 1979